LIBRARY OF PRINCETON
NOV 10 1977
THEOLOGICAL SEMINARY

BV648
.R93

RUIBING.

1900.

De Jongste Hypothesen

over het ontstaan van het

EPISCOPAAT.

LIBRARY OF PRINCETON
SEP 6 1977
THEOLOGICAL SEMINARY

BV648
.R93

DE JONGSTE HYPOTHESEN OVER HET ONTSTAAN VAN HET EPISCOPAAT.

LIBRARY OF PRINCETON
SEP 6 1977
THEOLOGICAL SEMINARY

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

DOCTOR IN DE GODGELEERDHEID

AAN DE

RIJKS-UNIVERSITEIT TE GRONINGEN,

OP GEZAG VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS

Dr. C. H. VAN RHIJN,

HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER GODGELEERHEID,

TEGEN DE BEDENKINGEN DER FACULTEIT IN HET OPENBAAR
TE VERDEDIGEN,

op Donderdag, 1 November 1900,

des namiddags te 3 uur,

DOOR

ROELOF RUIBING,

geboren te WINSCHOTEN.

P. NOORDHOFF. — 1900. — GRONINGEN.

Aan mijn Moeder en Schoonouders

OPGEDRAGEN.

Nu ik, na reeds langer dan zeven jaren als predikant werkzaam te zijn geweest, gereed sta mijn academische studiën te besluiten, kwijt ik mij gaarne van een plicht der dankbaarheid. Tot mijn leedwezen kan ik den Hoogleeraar VAN BELL *niet meer danken voor het van hem genoten onderwijs. Bij allen, die met mij het voorrecht hadden zijn colleges bij te wonen, zullen niet alleen zijn wijze lessen, maar bovenal zijn blijmoedige geest, zijn heerlijk optimisme in dankbare herinnering blijven.*

Geloof, Hooggeleerde VAN DIJK, *dat ik de uren, die ik onder Uw gehoor mocht doorbrengen, steeds onder de beste mijns levens zal rekenen!*

Onvergetelijk zal mij ook het vele zijn, dat Gij mij gaaft, Hooggeleerde WILDEBOER. *Onder Uw degelijke leiding moest de studie van het Oude Testament ons wel lief worden.*

Uw colleges, Hooggeleerde MEIJBOOM, *heb ik nooit mogen volgen. Droeve omstandigheden waren oorzaak, dat ik slechts één enkelen keer met U in aanraking kwam. Geve God, dat Uw ziekte een gunstige wending moge nemen en dat Gij U spoedig weder zult mogen wijden aan de wetenschap, die de lust uws harten is.*

Ook het van U genoten onderwijs, Hooggeleerde Heeren Kruijf, Reitsma *en* Van den Ham *zal ik mij steeds dankbaar herinneren.*

U mijn erkentelijkheid in enkele woorden te betuigen, Hooggeleerde Van Rhijn, *mijn vereerde leermeester en promotor, is mij onmogelijk. Wil U verzekerd houden van mijn blijvende dankbaarheid en van mijn onveranderlijke sympathie!*

INHOUDSOPGAVE.

Inleiding . . . . 1—2

EERSTE HOOFDSTUK.

JONGSTE GESCHIEDENIS VAN HET ONDERZOEK NAAR HET ONTSTAAN VAN HET EPISCOPAAT.

N. C. Kist. — R. Rothe. — F. C. Baur. — Chr. C. J. Bunsen. — G. V. Lechler. — W. Moll. — A. Neander. — A. Ritschl. — A. Pierson. — J. H. Maronier. — W. Beyschlag. — E. Renan. — G. Heinrici. — E. Hatch. — A. Harnack. — E. Kühl. — Joh. Müller. — K. Von Weizsäcker. — A. Hilgenfeld. — R. Winterstein. — R. Sohm. — E. Loening. — E. Friedberg. — F. Loofs. — S. W. Louw. — J. Reville . . . . 3—36

TWEEDE HOOFDSTUK.

DE BESTUURSVORM VAN DE OUDSTE CHRISTEN-GEMEENTEN.

A. *De gemeenten in Palestina.*

§ 1. *De Handelingen der Apostelen.*

De gemeente te Jeruzalem . . . . 37—38

De zeven . . . . 38—39

De presbyters . . . . 39—44

§ 2. *De brief van Jakobus* . . . . 45—47

§ 3. *Ἡ Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων* . . . . . 47—51

B. *De gemeenten buiten Palestina.*

§ 1. *De brieven van Paulus* . . . . 51— 66
§ 2. *De eerste brief van Petrus* . . . . 66— 68
§ 3. *De brief aan de Hebreërs* . . . . 69— 70
§ 4. *De pastorale brieven.*
a. De presbyters . . . . 70— 73
b. De episcopen . . . . 73— 76
c. De diakenen . . . . 76— 78
§ 5. *De eerste brief van Clemens aan de Korinthiërs.*
a. *Πρεσβύτεροι* . . . . 79— 80
b. *Διάκονοι* 80
c. *Ἡγούμενοι* . . . . 80— 81
d. *Ἐπίσκοποι* . . . . 81— 88
§ 6. *De brieven van Ignatius* . . . . 88— 96
§ 7. *De brief van Barnabas* . . . . 96— 99
§ 8. *De Pastor van Hermas* . . . . 99—104
Πρεσβύτεροι . . . . 100—101
Ἐπίσκοποι . . . . 101—103
Διάκονοι 103
Διδάσκαλοι . . . . 103—104

DERDE HOOFDSTUK.

VERGELIJKING EN KRITIEK.

A. *De hypothese-Rothe* . . . . 107—124
B. *De hypothese-Baur* . . . . 124—137
C. *De hypothese-Ritschl* . . . . 137—139
D. *De hypothese Hatch-Harnack* . . . . 139—148
Besluit . . . . 149—153

INLEIDING.

Het ontstaan van het episcopaat in de oud-Katholieke Kerk kwam in de laatste jaren dikwerf ter sprake. Echter zijn de resultaten, welke de geleerden dienaangaande verkregen, zeer verschillend. Wel schreef Prof. A. Harnack in de voorrede van zijn vertaling van het bekende werk van Dr. E. Hatch: „Neu ist vor allem die Auffassung des Verfassers von dem Ursprung des Episkopats und von dem ursprünglichen Verhältniss desselben zum Presbyterat. Eine alte Streitfrage, die schon vor anderthalb Jahrtausenden die christlichen Gelehrten beschäftigt hat, und die seit dem sechsehnten Jahrhundert zu einer confessionellen Controverse geworden ist, scheint nun wirklich auf eine überraschend einfache und zutreffende Weise gelöst zu sein," maar deze uitspraak was voorbarig, want juist de hypothese Hatch—Harnack lokte de felste oppositie uit. Dat het vraagstuk nog altijd groote belangstelling wekt, is geen wonder. Het hangt ten nauwste samen met de vorming van de oud-Katholieke Kerk en dientengevolge met den invloed der traditie en is, met de quaestie van het

[1]) Dr. E. Hatch, The Organization of the Early Christian Churches, London 1882; vertaald door Prof. A. Harnack onder den titel: Die Gesellschaftsverfassung der christlichen Kirchen im Alterthum, Giessen 1883.

Gnosticisme, als het hoofdpunt van de oude kerk- en dogmengeschiedenis te beschouwen.

Intusschen was het onderwerp zelf te breed voor een academisch proefschrift. Daarom heb ik mij beperkt tot de jongste hypothesen over het ontstaan van het episcopaat, nl. die van R. Rothe, F. C. Baur, A. Ritschl en E. Hatch—A. Harnack, te meer omdat J. Réville, een der jongste schrijvers over dit onderwerp, in zijn zoo interessante en doorwrochte studie [1]) deze hypothesen bijna onopgemerkt voorbijging.

---

[1]) J. Réville, Les Origines de l'Épiscopat, I, Paris 1894.

EERSTE HOOFDSTUK.

JONGSTE GESCHIEDENIS VAN HET ONDERZOEK NAAR HET ONTSTAAN VAN HET EPISCOPAAT.

N. C. Kist. — **R. ROTHE.** — **F. C. BAUR.** — Chr. C. J. Bunsen. — G. V. Lechler. — W. Moll. — A. Neander. — **A. RITSCHL.** — A. Pierson. — J. H Maronier. — W. Beyschlag. — E. Renan. — G. Heinrici. — **E. HATCH.** — **A. HARNACK.** — E. Kühl. — Joh. Müller. — K. von Weizsäcker. — A. Hilgenfeld. — R. Winterstein. — R. Sohm. — E. Loening. — E. Friedberg. — F. Loofs. — S. W. Louw. — J. Réville.

De eerste, die een opzettelijk onderzoek naar het ontstaan van het episcopaat in de oud-Katholieke Kerk instelde, was de Leidsche hoogleeraar N. C. Kist [1]). Hij kwam hierbij in het algemeen tot hetzelfde resultaat als Neander [2]), Gieseler [3]) en Streso [4]) verkregen hadden. Volgens hen zal in elke gemeente een presbyterium of raad van oudsten geweest zijn, waarin langzamerhand een dezer de invloed-

---

1) N. C. Kist, Over den oorsprong van het Bisschoppelijk gezag in de Christelijke Kerk, in verband met de vorming en den toestand der vroegste Christen-gemeenten, in het Archief voor kerkelijke geschiedenis, inzonderheid van Nederland, verzameld door N. C. Kist en H. J. Royaards, 1830, dl. II, bl. 1—61.

2) A. Neander, Algem. Gesch. der christlichen Religion und Kirche, I, 1825, S. 292 ff.

3) Gieseler, Lehrbuch der Kirchengeschichte, I, S. 99.

4) J. A. Streso, Over den vroegeren staat van het Christendom, Arnhem, 1829, bl. 27 v.

rijkste persoon werd, bij wien dientengevolge het hoogste gezag in de gemeente berustte. Echter legde Kist den nadruk op een omstandigheid, welke door Neander, Gieseler en Streso voorbij gezien was en welke, volgens hem, zoo niet de eenige dan toch een der voornaamste oorzaken van het ontstaan van het bisschoppelijk ambt schijnt geweest te zijn, n.l. de eigenaardige toestand der Christelijke gemeenten. Vooral in volkrijke steden zullen de gemeenten niet dadelijk een eenheid gevormd hebben. Uit de N. Testamentische geschriften blijkt, dat te Rome, Efeze, Kolosse aanvankelijk afzonderlijke groepen bestonden, die ieder haar hoofd hadden, z.g. huisgemeenten, *ἐκκλησίαι κατ' οἶκον*. Denzelfden toestand vond Prof. Kist in de brieven van Ignatius terug. Zij leeren dat te Efeze en te Smyrna afzonderlijke kringen waren, die ieder hun samenkomsten hielden, hun eigen avondmaal vierden, hun eigen voorganger hadden, hetgeen uit den aard aanleiding gaf tot naijver en twist en tot allerlei dwaalbegrippen. Vandaar, dat Ignatius in al zijn brieven tot gehoorzaamheid aan het gezag van den bisschop aanspoort, het bisschoppelijk ambt met nadruk aanbeveelt en zelfs de ouderlingen opwekt zich aan den bisschop te onderwerpen.

RICHARD ROTHE [1]) ging dieper tot de quaestie in. Volgens hem dateert het episcopaat uit de laatste decenniën van de eerste eeuw. Het zal ingesteld zijn door de toen nog levende apostelen, voornamelijk door Johannes, kort na de verwoesting van Jeruzalem in 70. Rothe beriep zich hiervoor:

---

[1]) Prof. R. Rothe, Die Anfänge der Christlichen Kirche und ihrer Verfassung, Erster Band, Wittenberg 1837, S. 411—551; Vorlesungen über Kirchengeschichte und Geschichte des christlich-kirchlichen Lebens. Herausgegeben von Prof. D. H. Weingarten, Heidelberg 1875, S. 81—85.

1°. Op de *ἄγγελοι τῶν ἑπτὰ ἐκκλησιῶν* van de Openbaring van Johannes [1]). Deze *ἄγγελοι* waren geen werkelijke bisschoppen, maar abstracte begrippen. Toch was de idee van het episcopaat den schrijver der Openbaring niet vreemd. Immers hij stelt de Engelen voor als de hoofden der respectieve gemeenten en vat ze samen als sterren in de rechterhand van den verheerlijkten *κύριος* [2]), dus tot een concrete eenheid. Hieruit zal volgen, dat de nog slechts in de verbeelding van den auteur levende episcopi èn als gemeentelijke èn als kerkelijke waardigheidbekleeders worden aangeduid, m. a. w. dat het episcopaat zoowel een gemeentelijk als een kerkelijk ambt was.

2°. Op Diotrefes, die in *3 Joh.* [3]) voorkomt als bisschop. Immers een Presbyter kon de opname van reizende broeders, die nog wel voorzien waren van een aanbeveling van den apostel Johannes, niet verbieden en nog minder eigenmachtig leden der gemeente excommuniceeren.

3°. Op een sage, bewaard bij Clemens van Alexandrië [4]), volgens welke de apostel Johannes in Klein-Azië bisschoppen heeft aangesteld.

Voorts vindt Rothe de instelling van het bisschopsambt in den kerkelijken zin door de apostelen uitdrukkelijk bevestigd in den eersten brief van Clemens aan de Korin-

---

[1]) *Openb. I : 20; II : 1, 8, 12, 18; III : 1, 7, 14.*

[2]) *Openb. I : 16, 20.*

[3]) *3 Joh. : 9 en 10.*

[4]) Quis div. salv. c. 42, p. 958: *Ἄκουσον μῦθον, οὐ μῦθον, ἀλλὰ ὄντα λόγον, περὶ Ἰωάννου τοῦ Ἀποστόλου παραδεδομένον, καὶ μνήμῃ πεφυλαγμένον. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦ τυράννου τελευτήσαντος ἀπὸ τῆς Πάτμου τῆς νήσου μετῆλθεν εἰς τὴν Ἔφεσον, ἀπῄει παρακαλούμενος καὶ ἐπὶ τὰ πλησιόχωρα τῶν ἐθνῶν, ὅπου μὲν ἐπισκόπους καταστήσων, ὅπου δὲ ὅλας ἐκκλησίας ἁρμόσων, ὅπου δὲ κλήρῳ ἕνα γέ τινα κληρώσων τῶν ὑπὸ τοῦ πνεύματος σημαινομένων κ. τ. λ.*

thiërs[1]), in de door Pfaff uitgegeven fragmenten van Irenaeus[2]), in een onder de werken van Cyprianus aanwezig apocrief geschrift „De prediking van Paulus”[3]) en door Eusebius[4]).

Ook de overige geschriften, in tijdsorde volgende op de Nieuw Testamentische, zouden ons leeren dat destijds al de Christelijke gemeenten door bisschoppen bestuurd werden.

De bisschoppen vormden den band, waardoor de verschillende Christelijke gemeenten verbonden waren tot de georganiseerde eenheid der kerk. Zij werden, van hun eerste optreden, algemeen voor de opvolgers der apostelen gehouden. Zij waren dit echter niet met het oog op het normatief gezag van het Christelijk geloof, hetwelk uitslui-

---

1) c. 44: *Καὶ οἱ Ἀπόστολοι ἡμῶν ἔγνωσαν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἔρις ἔσται ἐπὶ τοῦ ὀνόματος τῆς ἐπισκοπῆς. Διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν, πρόγνωσιν εἰληφότες τελείαν, κατέστησαν τοὺς προειρημένους, καὶ μεταξὺ ἐπινομὴν δεδώκασιν, ὅπως ἐὰν κοιμηθῶσιν διαδέξωνται ἕτεροι δεδοκιμασμένοι ἄνδρες τὴν λειτουργίαν αὐτῶν.*

2) p. 25: *Οἱ ταῖς δευτέραις τῶν Ἀποστόλων διατάξεσι παρηκολουθηκότες ἴσασι, τὸν Κύριον νέαν προσφορὰν ἐν τῇ καινῇ διαθήκῃ καθεστηκέναι, κατὰ τὸ Μαλαχίου τοῦ προφήτου κ. τ. λ.*

3) p. 365 sq. ed. Baluzii: Est autem adulterini huius, immo internecini baptismatis si quis alius auctor tum etiam quidam ab eisdem ipsis haereticis propter hunc eundem errorem confictus liber, qui inscribitur *Pauli Praedicatio.* In quo libro — — invenies — — — post tanta tempora *Petrum et Paulum*, post conlationem Evangelii in Ierusalem et mutuam cogitationem et altercationem et rerum agendarum dispositionem, *postremo in urbe quasi tunc primum invicem sibi esse cognitos.*

4) H. E. III, 11, p. 105: *Μετὰ τὴν Ἰακώβου μαρτυρίαν καὶ τὴν αὐτίκα γενομένην ἅλωσιν τῆς Ἱερουσαλὴμ, λόγος κατέχει, τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν τοῦ Κυρίου μαθητῶν τοὺς εἰσέτι τῷ βίῳ λειπομένους ἐπὶ ταὐτὸ πανταχόθεν συνελθεῖν, ἅμα τοῖς πρὸς γένους κατὰ σάρκα τοῦ Κυρίου πλείους γὰρ καὶ τούτων περιῆσαν εἰσέτι τότε τῷ βίῳ· βουλήν τε ὁμοῦ τοὺς πάντας περὶ τοῦ τίνα χρὴ τῆς Ἰακώβου διαδοχῆς ἐπικρίναι ἄξιον ποιήσασθαι· καὶ δὴ ἀπὸ μιᾶς γνώμης τοὺς πάντας Συμεῶνα τὸν τοῦ Κλωπᾶ, οὗ καὶ ἡ τοῦ εὐαγγελίου μνημονεύει γραφὴ, τοῦ τῆς αὐτόθι παροικίας θρόνου ἄξιον εἶναι δοκιμάσαι, ἀνεψιὸν, ὥς γε φασὶ, γεγονότα τοῦ σωτῆρος. Τὸν γὰρ Κλωπᾶν ἀδελφὸν τοῦ Ἰωσὴφ ὑπάρχειν, Ἡγήσιππος ἱστορεῖ.*

tend aan de onmiddellijke jongeren van Jezus toekwam, maar als souvereine autoriteiten in zake het bestuur der gemeenten. Deze souvereine bestuursmacht hadden de apostelen overgedragen. Zij was blijvend en dus niet verbonden aan bepaalde personen, maar aan een ambt. Dit nieuwe ambt nu was het episcopaat. Men verordende n.l., dat in elke afzonderlijke gemeente een man, die het algemeene vertrouwen genoot, als hoofdbestuurder moest worden aangesteld en dat deze opperste gemeenteopzieners samen, in solidum, als college, het bestuur over de gansche kerk moesten hebben. Het eigenlijke begrip van dit episcopaat vinden wij in de Ignatiaansche brieven.

F. C. Baur [1]) ontwikkelde een gansch andere opvatting. Volgens hem vormden den grondslag van een Christelijke gemeente in den regel éen of meer gezinnen, die tot het Christendom overgingen. Tot het hoofd van het gezin, dat het eerst het Christendom aangenomen had, bleef de in wording verkeerende ἐκκλησία vol eerbied opzien. Deze was haar bestuurder en werd om zijn leeftijd πρεσβύτερος, om de taak, die hij te vervullen had ἐπίσκοπος genoemd. Beide benamingen zijn volkomen ident.

Ten huize van het gezinshoofd werden gewoonlijk de godsdienstige samenkomsten gehouden, waarvan hij waarschijnlijk ook de leiding had. Het spreekt echter vanzelf, dat toen de gemeente in omvang toenam, zij onmogelijk in éen en dezelfde particuliere woning kon blijven vergaderen. Zij splitste zich daarom in kleinere groepen, die elk uit haar midden een voorganger verkozen. Dit sloot echter

---

1) Ursprung des Episcopats, Tübingen 1838, S. 76 ff., 83 ff., 86, 89 ff.

niet uit, dat die groepen zich ook weder als deelen van éen geheel beschouwden. Haar hoofden kwamen van tijd tot tijd samen om gemeenschappelijk over de algemeene belangen te raadplegen. Dit gemeenschappelijk bestuur mag echter niet als de oorspronkelijke toestand beschouwd worden. Oorspronkelijk was elke πρεσβύτερος als ἐπίσκοπος het hoofd en de opziener van een z.g. ἐκκλησία κατ᾽ οἶκον, zoodat het bestuur in den beginne een monarchaal karakter had.

De engere vereeniging der aanvankelijk op zichzelf staande kringen had ten gevolge, dat niet alle πρεσβύτεροι eigenlijk gezegde presbyters (bestuurders) konden zijn. Dientengevolge vormden zich presbyteria, wier leden door het lot (κλῆρος, *Hand. I : 26*) of door de keus der gemeente (χειροτονεῖν, *Hand. XIV : 23*) werden verkozen. Deze ἐπίσκοποι of πρεσβύτεροι waren oorspronkelijk niet onderscheiden in rang, ook al mocht ten gevolge van persoonlijk aanzien éen hunner een zeker overwicht op de overigen gehad hebben en al mochten de omstandigheden het medebrengen, dat éen soms in naam van allen optrad. Zelfs werd dit noodzakelijk, toen de ἐκκλησίαι κατ᾽ οἶκον in éen en dezelfde stad talrijker werden en zelfs met buitenlandsche gemeenten moest worden gecorrespondeerd.

Bovendien werden de oudsten aangemerkt als de onmiddellijke opvolgers en plaatsvervangers van de apostelen, waardoor de meening veld won, dat ook Jezus Christus zelf, in wien de apostelen éen waren, op zichtbare wijze in de gemeenten moest vertegenwoordigd zijn.

Bunsen [1]) ging niet zoo diep tot de eigenlijke quaestie

---

[1]) Chr. C. J. Bunsen, Ignatius von Antiochien und seine Zeit, Hamburg, 1847, S. 83 ff., vnl. S. 133 ff.

in. Toch mag hij in dit verband niet voorbij gezien worden, aangezien hij de wordingsgeschiedenis der kerkelijke organisatie in 3 tijdvakken verdeelde. Het eerste loopt van de apostolische eeuw tot het jaar 70, het tweede van de verwoesting van Jeruzalem tot het concilie van Nicaea, het derde van 325 tot het concilie van Trente (1545—1547), waarmede, zooals hij zegt, alle ontwikkeling in de organisatie ophoudt en het starre absolutisme van de geestelijkheid en het pausdom „die bewusste gesetzliche Form'' der oude Kerk werd.

In het eerste tijdvak onderscheidt Bunsen een drievoudige organisatie, n.l. het bestuur 1° van oudsten, die niet voor het leven verkozen werden. Naast hen stonden in de gemeenten de apostelen als medeleiders en in Jeruzalem bovendien Jakobus; 2° dat van presbyters (episcopen), die voor het leven verkozen waren en 3° dat van een bisschop met *πρεσβύτεροι (ἐπίσκοποι)*. De eerste bestuursvorm behoort tot den tijd, waarin voornamelijk Petrus en Jakobus werkzaam waren; de tweede tot den tijd van Paulus; de derde tot dien van Johannes.

Het bisschopsambt, waarvan hier sprake is, houdt Bunsen niet, zooals het apostolaat, voor een Kerkelijk, maar voor een gemeentelijk ambt. Evenmin ziet hij in de bisschoppen, in onderscheiding van de oudsten, opvolgers van de apostelen. Een apostel stond volgens hem de eerste bisschoppen ter zijde. Ook kent hij dezen geen priesterlijke voorrechten toe, aangezien het algemeene priesterschap der geloovigen door Johannes uitdrukkelijk geleerd wordt.

Het oorspronkelijk episcopaat, dat door hem met het koningschap der oude Germanen vergeleken wordt, noemt Bunsen: „das, an keinen Stamm gebundene, Amt der

freien Persönlichkeit, neben welchem ein berechtigter Rath und eine freie Gemeinde steht."

Het tweede tijdvak splitst hij in twee deelen, 1° van de verwoesting van Jeruzalem tot den dood van Ignatius van Antiochië, in welk tijdsverloop het bisschoppelijk systeem van den apostolischen tijd zich langzamerhand zou hebben uitgebreid en 2° van 107—325, een tijd eenerzijds van rijzing der episcopale macht, anderzijds van strijd tegen hiërarchische aanmatigingen.

Ook Lechler [1]) heeft zich slechts terloops over het vraagstuk uitgelaten. Volgens hem was het bestuur en beheer der Palestijnsche zoowel als der Paulinische gemeenten opgedragen aan bepaalde personen, wier naam en werkkring van die der Joodsche זְקֵנִים moeten worden afgeleid. In de Heidensch-Christelijke *ἐκκλησίαι* heetten deze oudsten *ἐπίσκοποι*, welke benaming van westersche burgerlijke instellingen afkomstig is. Hadden de Heiden-Christenen dezen naam toch aan de religieuse instellingen der Heidenen ontleend, dan zouden zij daarmede tot de *κοινωνία τῶν δαιμονίων* [2]) vervallen zijn. De helpers der *ἐπίσκοποι* waren de diakenen en de diakonessen. Dat het diaconaat ook door vrouwen bekleed werd, was in overeenstemming met de Grieksche zeden, volgens welke de *γυναικωνῖτις* voor de mannen gesloten was. Het eigenlijke episcopaat ontstond tegen het einde der tweede

---

[1]) Dr. G. V. Lechler, Das apostolische und das nachapostolische Zeitalter, mit Rücksicht auf Unterschied und Einheit zwischen Paulus und den übrigen Aposteln, zwischen Heidenchristen und Judenchristen. Gekrönte Preisschrift von der Teylerschen theologischen Gesellschaft für das Jahr 1848, Haarlem 1851, S. 177 f., 223 f., 333 f.

[2]) Vgl. *1 Kor. X : 20.*

eeuw, en wel uit reactie tegen het Gnosticisme. Het was dus niet van Joodschen oorsprong en kan niet beschouwd worden als het middel om een toenadering tusschen het Joden- en Heiden-Christendom teweeg te brengen. Wij vinden het voor 't eerst in de brieven van Ignatius.

In tegenstelling met Kist meende MOLL [1]), dat het ouderlingschap der kerk aan dat van de synagoge was ontleend. De volgende omstandigheden zullen hebben samengewerkt, dat uit de leden van het presbyterium, die door de Heiden-Christenen ook *ἐπίσκοποι* werden genoemd, één, de bisschop n.l., op den voorgrond trad: *a*) de in den boezem der gemeenten heerschende twisten en oneenigheden; *b*) het verschil in geestelijke en zedelijke gaven der presbyters en *c*) het in het college van de oudsten der synagogen door den *ἀρχισυνάγωγος*, als eerste onder gelijken, bekleede voorzitterschap. Volgens Moll waren de bisschoppen aanvankelijk slechts in zoo verre verheven boven de *πρεσβύτεροι*, dat zij het presbyterie presideerden, bij beraadslagingen een leidenden invloed hadden en zich bij stemming het eerst lieten hooren. Dat het bisschoppelijk gezag het middelpunt der hiërarchie is geworden acht hij een gevolg van drie omstandigheden: 1) van de overbrenging van de idee der Mozaïsche priesterkaste op de Christelijke kerkedienaren; 2) van de overwinning der bisschoppen op de presbyters ten tijde van Cyprianus en 3) van de erkenning van het Christendom als godsdienst van staat door Constantijn den Groote.

---

[1]) W. Moll, Geschiedenis van het kerkelijke leven der Christenen gedurende de zes eerste eeuwen, Leiden 1855, bl. 94 v.

Ook Neander [1]) oordeelde, dat aan het hoofd van elke gemeente een aan het Jodendom ontleend college van presbyters stond. Volgens hem werden deze door de Heiden-Christenen, wanneer niet zoozeer hun waardigheid als wel hun ambtsverrichtingen bedoeld werden, ἐπίσκοποι genoemd. De διδασκαλία behoorde, ten minste in de Paulinische gemeenten, oorspronkelijk niet tot hun ambtelijke functiën. Eerst ten gevolge van het optreden der dwaalleeraars werden de gemeentebestuurders met het onderwijs belast.

Ritschl [2]) maakte onderscheid tusschen een Joodsch-Christelijk, een Heidensch-Christelijk en een meer algemeen Kerkelijk episcopaat.

Het Joodsch-Christelijk episcopaat ontstond reeds in de eerste eeuw door het persoonlijk aanzien van Jakobus en van zijn verwantschap met den Heer. Na zijn dood werd Symeon tot bisschop gekozen. Hem en zijn opvolgers was niet alleen de leiding van de Jeruzalemsche gemeente, maar van de geheele Joodsch-Christelijke Kerk toevertrouwd. De bisschop, die bloedverwant des Heeren moest wezen en diens plaatsbekleeder was, oefende heerschappij en tucht, maar had zich niet in de eerste plaats te bemoeien met de leer. Als opvolger der apostelen wordt hij niet voorgesteld. Na den ondergang van de Joodsch-Christelijke gemeente te Jeruzalem, onder en door Hadrianus, werd dit bisschoppelijk ambt,

---

[1]) Dr. A. Neander, Geschichte der Pflanzung und Leitung der christlichen Kirche durch die Apostel, 5e Aufl. Gotha 1862, S. 42, 43—44 Anm., 192—194 Anm., 195—196, 202.

[2]) Entstehung der altkatholischen Kirche, Bonn 1857; zie de Hollandsche vertaling: Het ontstaan der oud-Katholieke Kerk, 1868, bl. 305 v., 404, 412 v., 415, 423, 431 v., 435, 438 v.

dat niet in het Heidensch-Christelijke werd voortgezet, nog slechts aangetroffen te Alexandrië. In deze gemeente had de bisschop twaalf presbyters onder zich. Eerstgenoemde werd gewoonlijk uit de laatstgenoemden gekozen en door hen geordend. Gezamenlijk behartigden zij de aangelegenheden der provinciale gemeenten, die als dochtergemeenten van de Alexandrijnsche werden beschouwd. In het begin der vierde eeuw werd, na een langdurigen kamp, het Joodsch-Christelijk episcopaat door het Heidensch-Christelijke verdrongen.

Het Heidensch-Christelijk episcopaat wordt voor de eerste maal aangetroffen in de echte brieven van Ignatius van Antiochië, n.l. in de door Cureton uitgegeven *(Corpus Ignatianum, 1849)* Syrische brieven aan Polycarpus, aan de Efeziërs en aan de Romeinen. Zooals zij aantoonen, moest de bisschop alleen tucht uitoefenen, maar had hij geen autoriteit in zake de leer. Ignatius kende het bisschoppelijk ambt dan ook alleen als een gemeentelijke en niet als een kerkelijke bediening. De bisschop is volgens hem de vertegenwoordiger en bewaarder van de eenheid en van de orde in de gemeente, maar niet de opvolger van de apostelen in het vaststellen der leer. In het begin der tweede eeuw bestond, volgens genoemde brieven, dit episcopaat alleen in de gemeenten te Antiochië, te Efeze en te Smyrna, terwijl verscheidene tientallen jaren later noch te Filippi, noch te Rome het gezag van den éénen bisschop vaststond. Het voorbeeld van de inrichting der moedergemeente heeft vermoedelijk de monarchale ontwikkeling in de Heidensch-Christelijke gemeenten te Antiochië, Efeze en Smyrna bevorderd.

In tegenstelling met het Joodsch-Christelijke, was het

bisschopsambt, dat hier ontstond, echter uitsluitend een gemeenteambt. Aan de behoefte der gemeenten om haar kerkelijke gemeenschap uit te drukken kon het niet voldoen. De strijd tegen het Gnosticisme deed in het midden der tweede eeuw de latere, meer algemeen kerkelijke voorstelling van het episcopaat ingang vinden. De ordening van den bisschop door de presbyters, die met de Ignatiaansche idee van het ambt overeenkwam, moest nu wijken voor een ordening door bisschoppen. Eerst bij Irenaeus en Tertullianus is de kerkelijke voorstelling van het episcopaat ten volle ontwikkeld. Bij hen zijn de bisschoppen de organen der kerkelijke eenheid, omdat zij als opvolgers der apostelen de overgeleverde leer rein hadden te bewaren.

Prof. A. PIERSON [1]) bracht het vraagstuk eveneens kortelijk ter sprake. Hij meende de wording van het episcopaat te kunnen verklaren uit een zielsbehoefte, deze n.l. om zich den persoon van Jezus te vertegenwoordigen en in hem de Alfa en de Omega van de Christelijke waarheid en van het Christelijk leven te zien. In den apostolischen tijd, zoo beweert hij, werd het gemis van de lichamelijke tegenwoordigheid des Heeren nog niet gevoeld. Die tijd ging evenwel spoedig voorbij. De levendige herinnering aan het aardsche leven van Christus verflauwde. De apostelen, die dagelijks met den Heer hadden omgegaan en wier stem een echo van de zijne was, stierven. Het uitzicht op de spoedige wederkomst van Jezus verdween. Inmiddels begonnen de vervolgingen te woeden, de ketterijen te dreigen of reeds uit te breken, de scheuringen te

---

[1]) Geschiedenis v. h. Roomsch-Katholicisme tot het concilie van Trente, Haarlem 1868, Dl. I, bl. 190 v.

ontstaan. Met weemoed begon men te staren op het schoone verleden en de behoefte om het glansrijk middelpunt van dat verleden aanschouwelijk voor te stellen werd levendig. Daarom werd het onzichtbare hoofd der gemeente zichtbaar gemaakt in den bisschop. In hem met zijn krans van presbyters om zich heen had men Jezus met zijn apostelen weder.

Eene andere landgenoot, J. H. MARONIER [1]), nam in het apostolische Christendom twee beginselen aan, dat van het gezag en dat der vrijheid. Het laatste werd door Paulus vertegenwoordigd, het eerste ging uit van de Jeruzalemsche gemeente en doordrong, vooral ten gevolge van de Gnostische beweging, de kerkinrichting. Speciaal de bestuurders der gemeenten hadden de waarheid te handhaven en de dwaalleer te bestrijden. Met elkander vormden zij het presbyterium. Hoe een hunner opziener bij uitnemendheid, de bisschop werd, laat zich alleen onderstellen. Waarschijnlijk zal dit in de Joodsch-Christelijke gemeenten anders geschied zijn dan in de Heidensch-Christelijke. In de eerste ontstond de bisschoppelijke waardigheid vermoedelijk uit de behoefte om het samenzijn van Jezus en de apostelen af te beelden, in de laatste zal de voorzitter van het presbyterium, vooral wanneer het een eminente persoonlijkheid was, allengs meer gezag hebben verkregen dan zijn medeleden. De Johanneïsche geschriften hebben ten laatste de ontwikkeling der kerk in de richting van het episcopaat krachtig bevorderd.

---

[1]) De inrichting der Christelijke gemeenten, vóór het ontstaan der katholieke kerk, Haarlem 1874, bl. 306 en 312—318.

Prof. BEYSCHLAG [1]) gaf over het ontstaan van het episcopaat geen hypothese. Hij bepaalde zich uitsluitend tot de inrichting der Christelijke gemeenten, voor zoo verre wij die uit de Nieuw-Testamentische geschriften leeren kennen. Hieromtrent merkte hij het volgende op: Het eerste gemeenteambt in de moedergemeente was dat der Zeven. Dit werd, na het ophouden der vervolging onder leiding van Saulus, vervangen door het aan de Joodsche synagogale organisatie ontleende ambt der oudsten. De Joodsch-Christelijke oudsten waren, evenals de Joodsche, voorstanders der gemeente, *προϊστάμενοι*, d. i. leiders der godsdienstoefeningen en van de gemeenteaangelegenheden in het algemeen. Wegens het niet-wettische maar Evangelische wezen der Christelijke gemeente oefenden zij geen rechterlijke bevoegdheden uit. Daarentegen hadden zij zich aan zielszorg te wijden. Officieele leeraars en predikers waren zij niet, evenmin als de oudsten der synagoge. In de Heidensch-Christelijke gemeenten treffen wij de ambten der *διάκονοι* en der *ἐπίσκοποι* (*πρεσβύτεροι*) aan. De diakenen vinden, indien althans de Zeven hun prototypen niet waren, hun ambtsvoorgangers in den *ὑπηρέτης* en de aalmoezeniers der Joodsche synagoge en in de *νεανίσκοι* der moedergemeente. De oudsten werden in de Heidensch-Christelijke gemeenten gewoonlijk *ἐπίσκοποι* genoemd, een naam, ontleend aan de burgerlijke maatschappij der Grieken. Zij waren in de Paulinische *ἐκκλησίαι* evenals in Palestina leiders der vergaderingen (*προϊστάμενοι*), vertegenwoordigers naar buiten, en pastors. Het leeren was hun aanvankelijk niet bepaal-

---

[1]) Prof. dr. W. Beyschlag, Die christliche Gemeindeverfassung im Zeitalter des neuen Testaments, Harlem 1874.

delijk opgedragen. Uit de pastorale brieven leeren wij echter het streven kennen om de functie der *διδασκαλία* tot attribuut van het presbyteriaat te maken.

E. Renan [1]) wees er nadrukkelijk op, dat Palestina wel de geboortegrond van het Christendom was, maar dat de gansche Grieksch-Romeinsche wereld zijn bakermat was. Hij vestigde de aandacht op de opschriften der monumenten, welke *πρεσβύτεροι* en *ἐπίσκοποι* vermelden als beambten van Heidensche genootschappen, en vermoedde, dat de inrichting der eerste Christelijke gemeenten een navolging was van die der hetaeriën of collegia. Renan's voetspoor drukte G. Heinrici [2]). Hij beweerde, dat de in Griekenland zeer verbreide genootschappen voor religieuse doeleinden, *ἔρανοι* en *θίασοι* geheeten, de inrichting der Paulinische gemeenten althans hebben voorbereid. Daartoe wees hij op de volgende omstandigheden: 1° Gelijk bij de Heidenen waren bij de Christenen te Korinthe de gemeenschappelijke maaltijden en de vergaderingen de centra van het religieuse leven; 2° de bijdragen werden bij beide door de meergegoeden verschaft; 3° ook in de decreten der hetæriën heet hij, die de collegia bijwoont, *ἰδιώτης*, evenals in *1 Kor. XIV: 16, 23, 24;* 4° verscheidene uitdrukkingen, die Paulus gebruikt, vinden wij in de decreten van de collegia terug, b.v. *ἀνέγκλητος, ἰδιώτης, ἄπιστις, φιλοτιμεῖσθαι, ζῆλος,*

---

1) Les apôtres, 1866, p. 351 et suiv.

2) Zeitschrift für wissenschaftliche Theologie, 1876, IV, S. 465—526 „Die Christengemeinde Korinths und die religiösen Genossenschaften der Griechen", id. 1877, I, S. 89—130 „Zur Geschichte der Anfänge paulinischer Gemeinden; Theologische Studien und Kritiken, 1881, III, S. 505 f. „Zum genossenschaftlichen Charakter der paulinischen Gemeinden."

δοκιμάζειν, παραγγέλλειν, τέλειος, παραλαμβάνειν, ἐπίσκοπος; 5° de misbruiken en ongebondenheden der Korinthische Christenen laten zich gereedelijk hieruit verklaren, dat de gemeente aan de Heidensche collegia verwant was en haar leden nog te veel op de Heidenen geleken; 6° de snelheid, waarmede de gemeente zich organiseerde, welke uit dezelfde omstandigheid verklaarbaar is: de vormen waren aanwezig.

Hatch [1]) bewoog zich in de door Renan en Heinrici ingeslagen richting. Z. i. is het in de Joodsch-Christelijke gemeenten van den apostolischen tijd bestaande presbyterium, tot welks competentie bestuurs- en tuchtzaken behoorden, rechtstreeks van Joodschen oorsprong. Zijn leden hadden noch te onderwijzen, noch godsdienstige samenkomsten te leiden.

Verschillend waren de oorzaken, ten gevolge waarvan uit deze colleges de latere ἐπίσκοποι ontstonden. Enkele apostelen zijn misschien tijdens hun leven gemeentebestuurders geweest. Hieruit is te verklaren, dat later het gevoel van piëteit de oudsten er toe heeft gebracht, aan iemand uit hun midden den voorrang toe te kennen. Ook kan een apostel aan een bepaald persoon het opzicht over een gemeente hebben toevertrouwd. Eindelijk kunnen vermogen of verdienste aan één persoon een domineerenden invloed hebben verschaft.

---

[1]) E. Hatch, Die Gesellschaftsverfassung der christlichen Kirchen im Alterthum; Acht Vorlesungen. Vom Verfasser autorisirte Uebersetzung der zweiten durchgesehenen Auflage, besorgt und mit Excursen versehen von Dr. A. Harnack, Giessen 1883.

Waar een éénhoofdig gezag was, was dit in den beginne meer persoonlijk dan ambtelijk, daar degenen, die het uitoefenden, geen hen onderscheidenden naam gedragen hebben. Eerst de *Recognitiones* van Clemens beginnen van Jakobus, den broeder des Heeren, als van den „aartsbisschop" en den „bisschop der bisschoppen" te spreken. Ter verklaring van het ontstaan van het beslist monarchaal episcopaat wees Hatch op de Ignatiaansche brieven, volgens welke elke georganiseerde gemeente een volmaakt beeld van de gansche kerk Gods is. Bisschop, presbyters en gemeenteleden nemen de plaats in van Jezus Christus, van de apostelen en van de overige geloovigen [1]).

De in deze brieven beschreven kerkelijke organisatie is terug te brengen tot het begin der Christelijke gemeentevorming. Daartoe hebben wij ons te herinneren, hoe na Jezus' dood zijn broeder Jakobus het hoofd werd der ἐκκλησία te Jeruzalem [2]), hoe een neef van Jezus (ten onrechte spreekt Hatch van een anderen broeder), na den dood van Jakobus, als diens opvolger verkozen werd [3]) en ook elders nabestaanden van den Heer de eerste plaats bekleedden [4]).

Deze feiten waren een uitvloeisel van de idee, dat tot de paroesie iemand uit Davids stam de voornaamste behoorde te zijn in het nieuwe Israël, waarvan elke Joodsch-Christelijke gemeente een afschaduwing was.

Onwillekeurig deed deze idee ook de ἐπίσκοποι rijzen in macht, en al onderging zij, doordat Jezus niet wederkwam

---

1) Ignat. ad Magn. 6, 1.

2) Heges ap. Eus. H. E. II, 23, 4; Clemens Alex. ibid. II, 1, 3 p. 1005 ed. Pott.

3) Heg. ap. Eus. H. E. III, 32; IV, 22; III, 11.

4) Heg. ap. Eus. H. E. III, 20, 32.

om het Messiaansche rijk te stichten en de tempelstad verwoest werd, een verandering, toch drukte zij ook op het nieuwe episcopaatbegrip ten laatste weer in zeker opzicht haar stempel.

Na 70 richtten de gedachten der Christenen zich van Jeruzalem op Rome. Hier en in 't algemeen in de Heidensch-Christelijke gemeenten was de presbyteriale inrichting geheel onafhankelijk van de Joodsche en Joodsch-Christelijke tot stand gekomen. In de Grieksch-Romeinsche wereld was de polycratische bestuursvorm dan ook een zeer inheemsche.

Dat een bepaalde leeftijd een vereischte was om voor het lidmaatschap van het presbyterium in aanmerking te komen, blijkt uit den naam πρεσβύτερος. De dienst des Woords en der sacramenten behoorden niet tot deze bediening. In alle gemeenten werd al spoedig, tengevolge van de door het Christendom geëischte armen- en krankenzorg, de geldelijke administratie van overwegende beteekenis. In de Heidensche vereenigingen voor religieuse doeleinden zoowel als in de stedelijke colleges van Syrië en Klein-Azië heetten degenen, bij wie deze administratie rustte, ἐπιμεληταὶ of ἐπίσκοποι. In aansluiting hieraan werden de presbyters bepaaldelijk episcopen genoemd, welke aangewezen waren voor het in ontvangst nemen en besteden der liefdegaven. Toen in den loop der 2e eeuw de uitgebreide armenzorg en wat daarmede samenhing aan de presbyteria een vasten president had gegeven, ontving deze meer constant den titel ἐπίσκοπος, niet zoo zeer als zoodanig dan wel hoofdzakelijk als opperste beheerder der financiën.

Lang na de verwoesting van den tempel, toen Jeruzalem opgehouden had voor de Christenen van centrale beteekenis te zijn, en voor de oude „ecclesia Dei", wier gebied Palestina

was, een nieuwe ecclesia, die de heele wereld omvatte, in de plaats gekomen was, vormde zich de voorstelling van het Christelijk priesterschap. Het eerst spreken Tertullianus en Origenes van de kerkelijke beambten als priesters, maar uit de wijze waarop zij dat doen, blijkt duidelijk, dat hun beschouwing nog nieuw is. Toch was zij het, die in de 3e eeuw den praeses presbyterii noodzakelijker wijze een geheel eenigen rang verleende.

De hypothese van Hatch vond instemming bij en werd aangevuld door Prof. A. HARNACK [1]) De meening van dezen geleerde kan aldus worden samengevat:

De Christelijke gemeenten hadden een dubbele organisatie, een patriarchale en een administratieve. Dadelijk bij het ontstaan der gemeente werden de leden, blijkens het onderscheid tusschen *οἱ πρεσβύτεροι* en *οἱ νεώτεροι (νέοι)*, gesplitst in bestuurders en bestuurden. Toen alle „ouden" niet meer aan het bestuur konden deelnemen, vormden eenigen uit hen een besturende commissie, *οἱ πρεσβύτεροι, οἱ προϊστάμενοι τῆς ἐκκλησίας, οἱ προηγούμενοι* of *οἱ πρωτοκαθεδρῖται* genoemd, waarschijnlijk de *ποιμένες* van den Pastor van Hermas.

Bijzondere ambten waren belast zoowel met de administratieve belangen der gemeenten *(ἐπίσκοποι, διάκονοι)* als met de oeconomische in den ruimsten zin (armenzorg, cultus, correspondentie enz.). Deze episcopale organisatie werd tegen het einde der eerste eeuw met de presbyteriale gecombineerd, doordat de besturende commissie der „ouden" in haar midden opnam de episcopen als „primos inter pares," onder den naam van *πρεσβύτεροι ἐπισκοποῦντες*. Hun vroegere ambtsbezigheden, welke zij, in tegenstelling met de gewone

---

1) Analecten, Gesellschaftsverfassung, S. 229—259.

presbyters, krachtens een bijzonder charisma hadden uitgeoefend, bleven zij uitoefenen, en zetten de πρωτοκατεδρία om in suprematie met betrekking tot alles, wat meer of minder tot hun eigenlijken werkkring behoorde.

De ontdekking van de Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων door Bryennius van Constantinopel, bracht er Harnack toe om in zijn uitgave van dit oud-Christelijk geschrift te erkennen, dat zijn gevoelen eenigszins gewijzigd was. Uit daarin voorkomende aanteekeningen toch maakte hij op, dat de episcopen hun hooge positie niet alleen verkregen hadden door opname in het presbyterium, maar vooral hierdoor, dat zij, die ook charismatisch begaafd waren, sinds de 2e eeuw het werk overnamen van de apostelen (evangelisten), profeten en leeraars [1]). Deze, die het Woord Gods verkondigden, stierven n.l. allengs uit. Elders [2]) zegt hij, dat sedert dien tijd één uit hun midden met de administratieve of liever met de oeconomische werkzaamheden belast werd. Aan hem ging men in den loop der 3e eeuw, tengevolge van de door het Gnosticisme gewekte behoefte aan eenheid der leer, de genadegave der vroegere λαλοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, het charisma veritatis, uitsluitend toekennen. Daarmede was uit de suprematie der bisschoppen het monarchale episcopaat ontstaan en het presbyterium tot een adviseerend college verlaagd.

---

[1]) A. Harnack, Lehre der Zwölf Apostel, 1884, S. 141 f., 145 f., 151 f.

[2]) Lehrbuch der Dogmengeschichte I, S. 156. Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur, II Band, 5. Heft: Die Quellen der s. g. apostolischen Kirchenordnung nebst einer Untersuchung über den Ursprung des Lectorats und der andern niedern Weihen. Leipzig 1886, S. 85—87.

KüHL beweerde [3]), dat de organisatie van de eerste Christelijke gemeenten ontleend is aan den Griekschen *οἶκος* (meton. de heer des huizes met zijn gezin en al zijn slaven *(δοῦλοι)*). De *διάκονοι* waren in 't bijzonder belast met het bedienen van de tafel huns heeren, terwijl aan den *ἐπίτροπος* [*ἐπιστάτης*, *προστάτης*, *προϊστάμενος*, later *(ἐπίσκοπος)*] de opperste leiding van alle huishoudelijke zaken en speciaal het rentmeesterschap was opgedragen. Volgens Kühl zijn niet de *ἐπίσκοποι*, maar de *διδάσκαλοι* de voorloopers van den bisschop geweest. Evenwel meende hij, dat het monarchisch episcopaat geen geleidelijke ontwikkeling van vroeger uitgeoefende bedieningen was, maar een nieuwe instelling, in het aanzijn geroepen door den schrijver der Ignatiaansche brieven alsmede door Polycarpus.

MüLLER [2]) had een andere oplossing, Hij hield het er voor, dat in de Joodsch-Christelijke gemeenten zich al heel spoedig uit het ambt van presbyter het gemeentelijk episcopaat ontwikkeld heeft. In den bisschop van Jeruzalem hadden de bisschoppen der overige Palestijnsche gemeenten als *χωρεπίσκοποι* echter als 't ware hun metropolitaan. Zoo was het episcopaat te Jeruzalem reeds in den apostolischen tijd in zekeren zin een kerkelijke bediening.

In de Heidensch-Christelijke *ἐκκλησίαι* ontwikkelde zich, onder den invloed van haar Joodsch-Christelijke leden en in aansluiting aan de organisatie van de Joodsche gemeen-

---

[1]) Dr. E. Kühl, Die Gemeindeordnung in den Pastoralbriefen, Berlin, 1880, S. 122 f.

[2]) Dr. Joh. Müller, Die Verfassung der Christlichen Kirche in den ersten beiden Jahrhunderten und die Beziehungen derselben zu der Kritik der Pastoralbriefe, Leipzig 1885, S. 1—21.

ten der diaspora, het ambt van gemeentebestuurder zoowel als dat der *διάκονοι*. Van eigenlijk gezegde kerkelijke bedieningen was hier in den apostolischen tijd echter nog geen sprake.

Weizsäcker [1]) verdedigde in 1873 de meening, dat de organisatie der Christelijke gemeenten naar analogie van de synagogale ontstaan was. In 1886 [2]) onderstelde hij het volgende:

Toen de eerste Christelijke generatie uitstierf, droegen de leden der gemeente, die tot haar behoorden, zoowel in de Joodsch- als in de Heidensch-Christelijke gemeenten, den naam van „presbyters". Zij waren de dragers der traditie. Als de eerste Christelijke generatie geheel uitgestorven was, onderging de naam van presbyter een wijziging, in dezen zin, dat degenen, die het langst leden der gemeente geweest waren, presbyters werden genoemd. Uit en waarschijnlijk ook door hen werden de voorstanders der gemeenten gekozen, welke in de oudste bronnen *προϊστάμενοι*, in de latere *ἡγούμενοι*, *προηγούμενοι* of *ἐπίσκοποι* worden genaamd. Den laatsten naam droegen zij, omdat zij het opzicht hadden over personen en zaken. Aanvankelijk waren de episcopen geen leeraars. Bij het uitsterven der *προφῆται* en *διδάσκαλοι* begonnen echter ook zij te leeren. Intusschen werden, tot handhaving van de rechte leer en van de eenheid, hiermede allengs speciaal de voorzitters dezer colleges belast. Alleen zij bleven nu *ἐπίσκοποι* heeten; de andere episcopen

---

[1]) Jahrbücher für deutsche Theologie 1873, S. 631 ff., 657: „Die Kirchenverfassung des apostolischen Zeitalters."

[2]) Weizsäcker, das apostolische Zeitalter der christlichen Kirche, Freiburg i. B. 1886, S. 622 ff., vnl. S. 641 f.

werden weder eenvoudig presbyters. Het aantal van deze beperkte men evenwel en de presbyter werd ambtenaar.

Punten van aanraking met de meening, die eerst door Weizsäcker werd voorgestaan, vindt men bij A. HILGENFELD[1]). Zijn gevoelen kunnen wij aldus resumeeren:

In de Handelingen der apostelen wordt gesproken van de instelling van het Christelijk diaconaat en het bestaan van het hiervan onderscheiden ambt der Christelijke πρεσβύτεροι vooronderstel̇d. Deze heeten ook ἐπίσκοποι en worden aangemerkt als de plaatsvervangers der apostelen. De identie van de episcopen en de oudsten begint te verdwijnen in den eersten brief van Clemens aan de Korinthiërs. Volgens dit schrijven zijn alle episcopen nog wel presbyters, maar alle presbyters geen episcopen meer. Dit verschijnsel laat zich verklaren uit de behoefte, welke het presbyterium, een gedeeltelijk oorspronkelijk, gedeeltelijk naar Joodsch model gevormd college, reeds spoedig gevoeld zal hebben aan een president. Niet alleen voor oppersten gemeentebestuurder, maar ook voor, als we hen zoo mogen noemen, loco- en sub-episcopus en voor episcopus in partibus infidelium was, daar niet alle presbyters even geschikt waren om te presideeren, een zeker onderzoek noodig.

Voor het ontstaan van het episcopaat uit het presbyteriaat spreekt het feit, dat de ἐπίσκοποι, toen zij boven de πρεσβύτεροι stonden, nog altijd met dien naam genoemd werden. Het is echter, blijkens het woord, van Heidensch-Christelijken oorsprong. In de moedergemeente te Jeruzalem bleef ἐπίσκοπος waarschijnlijk ident met πρεσβύτερος,

1) Zeitschrift für wissenschaftliche Theologie, 1886, S. 22—26.

afgezien van een soort „stadhouderschap" van Christus, zooals dit bekleed werd door Jakobus, den broeder des Heeren, en misschien nog door Symeon, zoon van Kleopas.

Winterstein [1]) is weder een andere beschouwing toegedaan. Z. i. waren de onder apostolische leiding staande Joodsch-Christelijke en Paulinische gemeenten in den beginne autonoom. Nog in de eerste eeuw ontstond echter het ambt der presbyters, in de Joodsch-Christelijke gemeenten in aansluiting aan de synagogale organisatie, in Heidensch-Christelijke naar analogie van de inrichting der Romeinsche genootschappen. Bovendien werd door de apostelen, ter voortzetting en vervanging van het apostolaat, het bisschopsambt ingesteld. Als beheerders van het vermogen der gemeente voerden de Heidensch-Christelijke *πρεσβύτεροι* ook den aan de financieele beambten der Grieksche steden en collegiën ontleenden titel van *ἐπίσκοποι*. In de 2e eeuw ging deze op den bisschop, ter aanduiding van zijn voornaamste functie, n.l. het opzicht houden over alles wat in de gemeente voorviel, over. Het episcopaat ontnam in de tweede eeuw aan de presbyters hun beteekenis. Was de bisschop in den apostolischen tijd reeds met administratieve functiën belast, nu werd ook het bestuur der gemeente aan hem toevertrouwd. Door de in den loop der derde eeuw aan den *ἐπίσκοπος* toegekende sleutelmacht en autoriteit in zake de leer werd hij van hoofd en vertegenwoordiger zijner *ἐκκλησία* representant der kerkelijke eenheid.

---

[1]) Dr. Jur. R. Winterstein, Der Episkopat in den drei ersten christlichen Jahrhunderten, Leipzig und Wien, 1886.

SEYERLEN'S [1]) opvatting heeft weder veel overeenkomst met die, welke in 1873 door Weizsäcker voorgestaan werd. Hij schetste de wording van het Episcopaat aldus:

In de Paulinische gemeenten waren de ἀπαρχαί, de eerstbekeerden, in het bezit van de charismata der κυβερνήσεις en der ἀντιλήμψεις. Zij waren dus de aangewezen mannen zoowel om te besturen en te beheeren als om de gemeente hulp te verleenen en weldadigheid uit te oefenen. Onder invloed van de Joodsche synagoge leidden de door hen verrichte functiën tegen het einde van de apostolische eeuw tot het ontstaan van de ambten der ἐπίσκοποι en der διάκονοι. De Joodsch-Christelijke gemeenteleiders heetten πρεσβύτεροι. Aan het Jodendom ontleenden zij niets meer dan den naam. Ten gevolge van een ineensmelting der Joodsch-Christelijke en Heidensch-Christelijke inrichtingen werden de namen ἐπίσκοποι en πρεσβύτεροι ident. In de pastorale brieven, den brief van Clemens aan de Korinthiërs en den Herder van Hermas worden zij vereenzelvigd. Hun organen waren de diakenen. Van den beginne had het presbytercollegie een voorzitter. De gnostische dwaalleeringen waren oorzaak, dat deze, die van toen af alleen den titel van ἐπίσκοπος verkreeg, in rang boven zijn collega's verheven werd.

R. SOHM [2]) liet zich slechts met een enkel woord over het ontstaan van de bisschoppelijke waardigheid uit. Een formeele organisatie was, naar hij beweerde, aan de ge-

---

[1]) R. Seyerlen, Entstehung des Episcopats in der christlichen Kirche mit besonderer Beziehung auf die Hatch-Harnack'sche Hypothese, zie: Zeitschrift für practische Theologie, IX. 1887, S. 212 ff.

[2]) R. Sohm (Hollandsche vert.), De geschiedenis der Kerk in hare grondtrekken geschetst, 1889, bl. 28 v.

meenten aanvankelijk niet bekend. Aan haar spits stonden de apostelen, profeten en leeraars. Aan deze mannen was door God zelf de genadegave der verkondiging van het Goddelijk Woord, en daarmede de leiding hunner gemeenten toevertrouwd. Waar zij ontbraken, waren de oudsten (presbyters) vanzelf de leiders. Den naam „oudsten" droegen zij vanwege hun leeftijd of met 't oog op den tijd, dat zij leden der gemeente geweest waren of wegens het overwicht hunner persoonlijke gaven. Niet elke oudste was als zoodanig reeds „ἐπίσκοπος." De ἐπισκοποι vormden de keur der oudsten en waren bepaaldelijk als zielzorgers werkzaam. De verkiezing van apostelen, van profeten, leeraars en ἐπίσκοποι geschiedde in de bijeenkomsten der gemeente en werd gevolgd door handoplegging en een voorbede voor hem, die gekozen was. Deze keuze was echter slechts de erkenning van die, welke reeds door God geschied was. Regel — hoewel geen noodzaak — was, dat de handelingen der ἐκκλησία hun orgaan vonden in het ambt, dat dus éen harer leiders den doop bediende en het avondmaal leidde. Maar de macht der ἐκκλησία was niet verbonden aan het ambt, maar berustte alleen bij de vergaderde leden. Hierin kwam in de tweede eeuw verandering. Het vertrouwen in de vrije werking van het charisma was verminderd; ook speculeerden zelfzuchtige profeten ten eigen bate op den liefdadigheidszin der broeders. Wat feitelijk slechts gewoonte was, n.l. dat een drager van het ambt het orgaan der gemeente was, werd nu tot wet verheven. In elke gemeente werd éen gekozen, die het recht kreeg en dit alleen aan anderen kon verleenen om de handelingen der ἐκκλησία te verrichten en te prediken.

Dit was de bisschop. Hij had de presbyters als zijn helpers en plaatsvervangers onder zich. In de plaats van het algemeene priesterschap der geloovigen trad het bijzondere priesterschap van een priesterstand.

Loening [1]) had een anderen blik op de quaestie. Volgens hem was in het begin der tweede eeuw de organisatie drieërlei: 1°. *Democratisch* te Korinthe en Rome, waarschijnlijk in de meeste gemeenten van Griekenland en Italië, tevens hier en daar in Syrië en Klein-Azië. Wij kennen ze uit de hoofdbrieven van Paulus, de Leer der twaalf apostelen, den eersten brief van Clemens aan de Korinthiërs en den Pastor van Hermas.

De gemeente was souverein. Zelf verkoos zij haar bestuurders, gewoonlijk episcopen, soms presbyters genoemd, en beambten (diakenen) met het recht hen te kunnen ontslaan. Ieder mocht als leeraar en profeet Gods Woord verkondigen, maar sedert het einde der eerste eeuw mochten in de godsdienstige samenkomsten alleen de opzieners of oudsten voorgaan in het gebed.

2°. *Presbyteriaal*, bepaaldelijk in Klein-Azië en Syrië en sporadisch in het Westen. Deze organisatie is in de Handelingen en vooral de pastorale brieven beschreven en aan de Joodsche synagoge ontleend. De gemeente was niet autonoom; zij stond onder het presbyterium, het college der presbyters. Deze werden in hun ambt geïnstalleerd met oplegging der handen, waardoor een goddelijke genadegave, een charisma, werd medegedeeld. Zij hadden de

---

[1]) Dr. E. Loening, Die Gemeindeverfassung des Urchristenthums. Halle 1889, S. 99 ff., 115 ff., 138 ff.

godsdienstige samenkomsten te leiden, tucht te oefenen en het Woord Gods te verkondigen. Wel was het recht om te leeren niet aan de gemeente onttrokken, maar toch was dit in de eerste plaats des presbyters werk, die er een bijzondere geschiktheid voor hebben moest en, zich van deze zijn taak naar behooren kwijtende, aanspraak verkreeg op bijzondere eer.

3°. *Monarchaal-episcopaal* in 't Overjordaansche, waarheen tusschen de jaren 62 en 66 de Christenen uit Jeruzalem verhuisd waren. Oorspronkelijk waren deze alleen hierin van de Joden onderscheiden, dat zij Jezus als den Messias erkenden en aan diens opstanding en wederkomst geloofden. Na den dood van den Christus werd Jakobus, de broeder des Heeren, hoe langer zoo meer hun leidsman. Vrijwillig onderwierpen zij zich aan den invloed van zijn krachtige persoonlijkheid. Doch de schriftgeleerden en farizeërs zagen met leede oogen, dat de nieuwe sekte zich sterk uitbreidde en deden hem, die zich den bijnaam van „den Rechtvaardige" verworven had, daarom den marteldood ondergaan. Nu zagen zijn aanhangers, hetzelfde lot vreezende, zich gedwongen zich van de nationale en godsdienstige gemeenschap met het Jodendom los te maken en de tempelstad te verlaten, al bleven zij ook aan wet en besnijdenis vasthouden. Zij weken uit naar Pella. Toen weldra de Joodsche oorlog, die, na een hardnekkige worsteling eerst in 70 met de verovering en verwoesting van Jeruzalem door Titus eindigde, uitbarstte, verspreidden zij zich in het Overjordaansche. Vervolgd door de fanatieke, tot opstand aanzettende partij der Zeloten, de wijk genomen hebbende naar een slechts half beschaafd land en daar nog naar vaste woonplaatsen zoekende, gevoelden zij

dringend behoefte aan een opperhoofd, van wien kracht kon uitgaan, zoo hoog noodig om niet verdeeld en verstrooid te worden. Als zoodanig werd Symeon, de zoon van Kleopas, den broeder van Jozef, Jezus' neef derhalve, gekozen. Reden van deze keuze was: zijn verwantschap met den Heer. Naar luid van hetgeen bij Eusebius door Hegesippus wordt vermeld, werd aan Jakobus geen ambtstitel gegeven en trokken ook na diens dood de Christenen uit Jeruzalem slechts onder aanvoering van „aanzienlijke mannen" naar de streken aan gene zijde der Jordaan. Naar 't schijnt nam Symeon echter, tot kenschetsing van zijn ambtelijke positie, den hier verbreiden titel van episcopus aan, terwijl onder hem, voor zoo ver geen andere verwanten des Heeren als gemeentebestuurders werden erkend, waarschijnlijk colleges van presbyters de aangelegenheden der Overjordaansche, Christelijke gemeenten behartigden.

Terwijl nu de beide eerste organisaties ineenvloeiden, waardoor de benamingen episcoop en presbyter, oorspronkelijk twee van elkaar onderscheiden waardigheden aanduidende, werden vereenzelvigd, had de laatste, door invloeden, waarnaar men hoogstens gissen kan, tegen het midden der tweede eeuw bij het grootste deel der Christenheid ingang gevonden. Op de volgende factoren zal men echter moeten letten:

a. Op de betrekkingen, die sedert de vroegste tijden bestonden tusschen de Christenen in Palestina en Antiochië;

b. Op den ingang van de Gnostische leeringen, welke tot scheuring en ontbinding der Christelijke gemeenten konden leiden;

c. Op de overtredingen en misbruiken, waaraan presbyters en diakenen zich schuldig maakten.

Een opvatting, die van bovenstaande nog al afwijkt, stond E. FRIEDBERG [1]) voor.

Volgens hem was het ambt van de Christelijke presbyters niet met dat van de Joodsche en het ambt van de Christelijke ἐπίσκοποι niet met dat van de Heidensche ident. In de Christelijke gemeenten toch werden uit haar presbyters, wier naam aan hun leeftijd of aan den tijd, dat zij Christenen geweest waren, ontleend is, gewoonlijk haar episcopen gekozen, die met administratieve, disciplinaire en sacrificieele werkzaamheden belast waren. Zij waren de aangewezen opvolgers der apostelen, toen dezen stierven. Zoo werd het apostolaat een bestanddeel van het episcopenambt en werden de dragers hiervan „de geëerden" der gemeenten. De opvolging van de episcopen in het apostolaat had ten gevolge, daar geen twee of meer apostelen gelijktijdig de leiders van éen en dezelfde gemeente geweest waren, dat de vele gemeentelijke episcopen allengs (tegen het midden der 2e eeuw had dit overal plaats gevonden) door éen vervangen werden. De presbyters, die oorspronkelijk geen ambtelijke positie bekleedden, werden nu, daar het gemeentebestuur hoe langer zoo gecompliceerder geworden was, de officieele raad van den bisschop. Alleen wat zijn apostolische positie betrof was de ἐπίσκοπος onafhankelijk van het presbyterium, waarvan hij voorzitter was. De behoefte naar eenheid in de leer en de tucht deed dit voorzitterschap in suprematie en het oorspronkelijk gemeenteambt in een kerkambt verkeeren. Eerst toen dit geschied was, traden de presbyters,

---

[1]) Dr. Emil Friedberg, Lehrbuch des katholischen und evangelischen Kirchenrechts, 3e Auflage, Leipzig, 1889, S. 9—20.

die oorspronkelijk alleen qua college fungeerden, ambtshalve op zichzelven op, èn als leeraars èn als plaatsvervangers van den bisschop.

Loofs [1]) bestreed Harnack en Loening en kwam tot dit besluit [2]): Oorspronkelijk waren alle episcopen of presbyters de leiders der gemeentevergaderingen. Zij hadden waarschijnlijk ook de eucharistische gebeden — bij Justinus blijkbaar vrije. — uit te spreken, ja, in aansluiting aan de lectiones νουθεσίαν καὶ πρόσκλησιν τῆς τῶν καλῶν τούτων μιμήσεως ποιεῖσθαι (*Justin. Ap. I, 67*). Echter waren niet allen hiertoe even bekwaam. Al spoedig zal hij, die daarvoor de meeste gaven had, aangewezen zijn om dit geregeld te doen, waardoor deze de προεστώς van de anderen werd, προηγουμένως εἰς ἐπισκοπὴν καθεστάμενος (*vgl. Orig., contr. Cels. 3, 48*), de monarchische bisschop. Dit monarchisch episcopaat was echter nog maar de „vorkatholische Vorstufe des bisschöflichen Supremats."

Een gedetailleerd onderzoek naar de wijze, waarop dit laatste tot stand kwam, heeft Loofs niet ingesteld. Met Harnack meende hij evenwel, dat het episcopaat „auf die Linie seiner katholischen Entwickelung" kwam, toen de pneumatici van het tooneel verdwenen en hun autoriteit, welke een autoritas divina en geen autoritas humana was, op de cultusbeambten overging.

---

[1]) Dr. Fr. Loofs „Die urchristliche Gemeindeverfassung mit spezieller Beziehung auf Loening und Harnack", Theologische Studien und Kritiken, 1890, S. 620—658.

[2]) S. 652 ff.

Loenings geschrift deed ook HILGENFELD [1]) weder naar de pen grijpen. In aansluiting aan hetgeen hij vroeger beweerd had, schreef hij: Van den beginne was de bestuursvorm der moedergemeente monarchaal-episcopaal. Voor tucht, cultus en liefdadigheid werden echter langzamerhand verschillende beambten aangesteld: presbyters, episcopen en diakenen. Hunne prototypen waren de Joodsche presbyters en ἀρχισυνάγωγοι alsmede de ontvangers en beheerders der Esseners. De Christelijke gemeenten buiten Palestina namen hare waardigheidbekleeders van de moedergemeente over. In deze ἐκκλησίαι leidde de gelijkstelling van de πρεσβύτεροι ἐπισκοποῦντες en de διάκονοι met de Joodsche priesters en levieten tot het monarchisch episcopaat. In 135, toen de Joodsch-Christelijke gemeente te Jeruzalem ophield te bestaan, stond de Christenheid buiten Palestina bijna geheel op het punt zich aan het bisschoppelijk gezag te onderwerpen. Ten gevolge van den Joodsch-Christelijken geest na 135 vond het episcopaat overal in de gemeenten ingang.

Een volgeling van Loofs was S. W. LOUW [2]). Hij beweerde, dat het ambt van den Christelijken presbyter, zonder volkomen ident te zijn met dat van den Joodschen presbyter naar analogie hiervan in het leven was geroepen. Het ambt van den Christelijken ἐπίσκοπος zou ontleend zijn

---

[1]) A. Hilgenfeld, die Verfassung der christl. Urgemeinde in Palästina, Z. f. w. Th., S. 98—115; die vorkatholische Verfassung der Christengemeinden ausser Palästina, ib. S. 223—245; die christl. Gemeindeverfassung in der Bildungszeit der Kath. Kirche, ib. S. 303—314.

[2]) S. W. Louw, Het ontstaan van het priesterschap in de Christelijke Kerk. Utrecht 1882, bl. 8 volg., 144.

aan het model van den heidenschen ἐπίσκοπος, ook zonder er echter volkomen ident mede te zijn. Het ontstaan van het episcopaat meende hij te moeten verklaren uit de omstandigheid, dat, onder invloed van de behoeften des tijds, de zorg voor de gemeenten van lieverlede zooveel van haar hoofden eischte, dat elke presbyter niet langer de noodige gaven daartoe bezat, vooral toen na het uitsterven der apostelen en evangelisten het leer- en predikambt bijna geheel aan den stand der presbyters kwam.

Van RÉVILLE'S werk [1]) verscheen nog slechts het eerste deel. Daarin [2]) gaf de schrijver een zeer gedetailleerd onderzoek naar de wording van het episcopaat tot en met Ignatius. Hij zette uiteen, hoe in de eerste gemeenten van Palestina de overtuiging heerschte, dat tot de wederkomst des Heeren de Kerk door de naaste verwanten van Jezus bestuurd moest worden. Evenwel zocht hij den oorsprong van het episcopaat niet in Palestina, maar in Klein-Azië. De organisatie der Heidensch-Christelijke gemeenten geschiedde langzaam. Zij was noch een copie van die der Joodsche synagoge, noch van die der vereenigingen voor religieuse doeleinden der Grieksch-Romeinsche wereld. Toch was zij aan deze laatste nauw verwant. De oorspronkelijke bestuursvorm dezer gemeenten was volkomen democratisch. Echter vormde zich in elke gemeente spoedig een groep geloovigen, die zich in 't bijzonder aan de belangen der gemeente wijdden. Het waren de προϊστάμενοι of de presbyters, d. w. z. de notabelen, de aanzienlijkste, invloedrijkste

---

1) J. Réville, Les Origines de l'Épiscopat, I, Paris 1894.

2) Vgl. p. 521 v.

leden. Zij waren zielzorgers, doch oorspronkelijk geen leeraars. Spoedig vormden zij een corporatie en maakten een raad uit, waarin men moest worden opgenomen. Daar aanvankelijk elke uitspraak der gemeente gehouden werd voor een vrucht van de werking van den Heiligen Geest, werd de autoriteit der presbyters grooter. Hun pastorale werkzaamheden brachten hen er toe zich aan het onderwijs en de opbouwing der gemeente te wijden.

Réville achtte de episcopale functiën van den beginne onderscheiden van de presbyteriale. De episcopen met hun assistenten en agenten, de diakenen, waren volgens hem belast met de financieele administratie en tevens met de contrôle over de uitvoering der besluiten van de souvereine gemeente of van de presbyters. Weldra hadden zij ook tucht te oefenen en de zich vormende traditie te handhaven. Deze taak bracht er hen toe zich met het onderwijs te belasten. Hoe grooter de strijd werd tusschen de nog jonge overlevering en het gnosticisme en het profetisch individualisme, des te grooter werd de macht der episcopen en des te wenschelijker, dat één ἐπίσκοπος de plaats innam van allen. Dit geschiedde het eerst in de Klein-Aziatische gemeenten en wel in het begin der tweede eeuw. Uit de brieven van Ignatius leeren wij den bisschop kennen als den vertegenwoordiger der gemeentelijke eenheid, de verpersoonlijking zijner gemeente, het zinnebeeld van de trouw aan Christus en aan God. Intusschen ontving hij zijn gezag van de gemeente, die hem benoemde en kon hij zijn autoriteit alleen dan laten gelden, wanneer hij gesteund werd door het presbyterie. In het Westen bestond ten tijde van Ignatius dit episcopaat nog niet.

TWEEDE HOOFDSTUK.

DE BESTUURSVORM VAN DE OUDSTE CHRISTEN-GEMEENTEN.

A. DE GEMEENTEN IN PALESTINA.

§ 1. DE HANDELINGEN DER APOSTELEN.

Onder de bronnen voor dit gedeelte behoort in de eerste plaats het Boek der Handelingen, dat vermoedelijk tusschen de jaren 75 en 150 werd opgesteld [1]. Zooals bekend is, zijn de geleerden ten aanzien van de samenstelling van dit boek nog niet tot gevestigde resultaten gekomen. De quaestie is nog „im Flusse.” Dit mag met zekerheid geconstateerd worden, dat aan het eerste gedeelte der Handelingen in elk geval schriftelijke en mondelinge mededeelingen ten grondslag liggen, welke uit de gemeente te Jeruzalem afkomstig zijn [2].

In overeenstemming met haar oorsprong droeg de gemeente te Jeruzalem een Israëlietisch cachet [3]. Haar leden bleven aan de zeden en gebruiken der Joden getrouw (*II : 46*, *III : 11*, *V : 12*). Zij bezochten den tempel op de gewone

---

[1]) Zie H. J. Holtzmann, Lehrbuch der historisch-kritischen Einleitung in das Neue Testament, 3e Auflage, Freiburg i/B 1892, S. 405.

[2]) Wie een overzicht wenscht van de bronnen der Hand. kunnen wij verwijzen naar een artikel van J. Weisz, Paulinische Probleme, Theol. Stud. und Krit. 1885, II, S. 255 ff.

[3]) Zie Prof. Dr. C. H. van Rhijn, Traditie, Kritiek en de Eisch van het Ideaal, 1886, bl. 7 v.

gebedsuren (*III : 1*), vastten (*X : 30*, *XIII : 2 v.*), legden geloften af (*X : 2*, *XXI : 23 v.*), hielden zich aan de besnijdenis (*XVI : 3*) en verzuimden de Joodsche feesten niet (*XVIII : 22*, *XX : 16*).

De Israëlietische cultus bevredigde hen echter niet meer volkomen. Zij hadden daarom ook hun onderlinge godsdienstoefeningen in de huizen, bestaande in gebed, toespraak, de lezing van het Oude Testament, en die zich van de samenkomsten in de synagoge alleen onderscheidden door het gemeenschappelijk liefdemaal, waarbij de dood des Heeren verkondigd werd (*I : 13*, *14; II : 42*, *46; IV : 24*, *31; V : 42*).

Na de vervolging onder leiding van Saulus begon ook de wijze van bestuur aan die van de synagoge te herinneren. Iets geheel oorspronkelijks was echter het ambt der Zeven.

De Zeven.

Het bericht van de instelling der *ἑπτὰ* vinden wij *Hand. VI : 1—7*. Tusschen de Grieksche en de Hebreeuwsche Christenen ontstond geschil. De eersten beweerden, dat hunne weduwen bij de dagelijksche *διακονία* achtergesteld werden. Naar aanleiding hiervan verklaarden de apostelen dat de dubbele taak van het *διακονεῖν τραπέζαις* [1]) en de *διακονία τοῦ λόγου* hen te zwaar was, weshalve zij de gemeente voorstelden te kiezen *ἄνδρας ἑπτὰ* van goede getuigenis, vol van geest en wijsheid, tot het vervullen van eerstgenoemde

[1]) *Διακονεῖν τραπέζαις* — tafelen bedienen, d. i. „in Bezug auf Speisungen die Anordner, Aufseher, und Austheiler sein,” zie Dr. H. A. W. Meyer, Kritisch-Exegetisches Handbuch über die Apostelgeschichte, 4e Aufl. 1870, S. 148.

taak. De gemeente volgde dat advies en koos Stefanus, Filippus, Prochorus, Nikanor, Timon, Parmenas en Nikolaüs, die door gebed en de oplegging der handen plechtig tot hun ambt werden ingeleid.

Beyschlag [1]) heeft er terecht de aandacht op gevestigd, dat het geordende gemeenteambt niet is een overdracht van de apostolische volmacht. De apostelen wilden zich terugtrekken op hun eigen gebied (*προςευχή* en *διακονία λόγου*), en het *διακονεῖν ταῖς τραπέζαις*, dat zij slechts tijdelijk op zich namen, overlaten aan anderen. De *ἑπτά* worden dan ook niet benoemd door de apostelen, maar door de gansche gemeente als orgaan des Heiligen Geestes. Met de latere diakenen mogen wij de Zeven niet gelijkstellen. Had Lukas in hen de voorgangers van de latere armverzorgers gezien, dan zou hij hen zeker wel „diakenen" genoemd hebben, maar hij doet dit niet. De voorstelling, dat de *ἑπτά* de voorgangers waren van de *διάκονοι* dateert van Cyprianus (*Ep. 3 : 3*). Inderdaad waren de Zeven geheel zelfstandig en stonden op gelijke lijn met de apostelen, terwijl de latere diakenen ondergeschikte beambten waren. Intusschen was het ambt der *ἑπτά* te Jeruzalem van korten duur. Met den dood van Stefanus en het vertrek van Filippus (*Hand. VIII : 5 en 40*) werd het feitelijk opgeheven. In hun plaats kwamen later de oudsten, *vgl. Hand. XI : 30*, waar wij lezen, dat de *πρεσβύτεροι* de collecte voor de armen in ontvangst namen.

De Presbyters.

De vervolging onder leiding van Saulus rukte de Jeruzalemsche gemeente uit elkander en verstrooide haar leden

---

[1]) Die christliche Gemeindeverfassung u. s. w., S 33.

heinde en verre. Toen de rust terugkeerde, constitueerde zij zich opnieuw en ontleende aan de synagoge waarschijnlijk het ambt der „oudsten".

Πρεσβύτερος [1]) is de vergrootende trap van *πρέσβυς*, oud (vgl. *Luk. XV : 25*, *Joh. VIII : 9*). In den zin van „voorouders" vinden wij *οἱ πρεσβύτεροι* gebruikt in *Mt. XV : 2*, *Mr. VII : 3 en 5* (*ἡ παράδοσις τῶν πρεσβυτέρων*) en *Hebr. XI : 2*. Het is dan synoniem met *ἀρχαῖοι* (*Mt. V : 21*, *27*, *33*). Bij de Spartanen was de regeering in handen van twee koningen en 30 *πρέσβυτες*, welke met elkander de Gerousia (Raad der Ouden) uitmaakten. In het O. T. lezen wij van de oudsten der Egyptenaars (*Gen. L : 7*) en der Moabieten en Midianieten (*Num. XXII : 7*). Ook dit waren waardigheidbekleeders. In de Mozaïsche wetgeving treffen wij oudsten (זְקֵנִים) aan als vertegenwoordigers van het gansche volk (*Exod. III : 16*, *18; IV : 29*). Uit hen verkiest Mozes 70 mannen (*Num. IX : 16*) om met hem recht te spreken. In de geschiedenis van Israël lezen wij verder van oudsten in *Jos. XX : 4; Richt. XI : 5, 7; Ruth IV : 2; 1 Kon. XXI : 8; 2 Kon. X : 1.* Wij kunnen hen vergelijken met de scheiks der Bedoeïenen [2]). In de steden en dorpen [3]) van Palestina bestond in den aanvang onzer jaartelling de gemeenteraad, in 't Grieksch *βουλή* (*Joseph. Bell. Iud. II*, *14*, *1*) of *συνέδριον* genaamd (*Matth. V : 22*, *X : 17*, *Mr. XIII : 9*) uit 23 of 7 leden, die זְקֵנִים heetten. Ook aan het hoofd van de Joodsche gemeenten in de diaspora stond een raad, welks leden *πρεσβύτεροι* of *ἄρχοντες* heetten.

---

1) Vgl. H. Cremer, Biblisch-theologisch Wörterbuch der Neutestamentlichen Gracität, Gotha 1866, in voce.

2) Vgl. Harnack, Gesellschaftsverf., S. 52.

3) Zie Loening, S. 64 f.

Op de monumenten ontmoeten wij den naam πρεσβύτεροι voor de leden der zgn. γερουσίαι, gezelschappen van burgers boven de jongelingsjaren, in vele steden van Griekenland en Klein-Azië. Wat het presbyteriaat in de Heidensch-Christelijke gemeenten betreft, wenschen wij hier in 't voorbijgaan op te merken, dat het niet aan de Grieksche stedelijke inrichting, welke, zooals uit bovenstaand overzicht blijkt, zelfs den naam presbyter niet kent, ontleend is. Ook kunnen de presbyteriën geen navolgingen geweest zijn van pas genoemde colleges van oudere burgers, γερουσίαι of συνέδρια τῆς γερουσίας, συστήματα of συνέδρια τῶν πρεσβυτέρων geheeten. Dit toch waren slechts vereenigingen tot beoefening der gymnastiek en tot bevordering der gezelligheid. Bovendien stonden de Christelijke πρεσβύτεροι aan het hoofd hunner gemeenten, terwijl in deze Heidensche corporaties niet de voorzitters, die den naam droegen van προστάται, ἄρχοντες of προηγόυμενοι, presbyters heetten, maar alle leden πρεσβύτεροι, γέροντες of γερουσιασταί werden genoemd.

En [1]) aangezien verder niet alle oudsten in jaren presbyters waren, maar alleen de eerwaardigste gemeenteleden zulks konden worden, worden wij, om het ontstaan van het presbyterambt te verklaren, als vanzelf verwezen naar de organisatie der Joodsche gemeenten [2]).

In de Handelingen komen voor πρεσβύτεροι der gemeente te Jeruzalem *Hfdst. XI : 30; XV : 4, 6, 22, 23* en *XXI : 18.* Zij ontvingen door Paulus en Barnabas de bijdragen van de broeders in Judea; beraadslaagden in gemeenschap met de apostelen over de vraag of de Heiden-Christenen de

---

[1]) Vgl. de beoordeeling der hypothese Baur, Hfdst. III.

[2]) Vgl. bl. 43.

wet moesten onderhouden dan niet; ook gaf Paulus hun verslag van zijn werkzaamheid onder de Heidenen.

Paulus zelf evenwel maakt noch in het met *Hand. XV* correspondeerende bericht van *Gal. II* noch elders in zijn brieven melding van presbyters der moedergemeente, maar spreekt alleen van δοκοῦντες [1] (*Gal. II : 2 en 6*).

Of de moedergemeente dus in den tijd, waarin de redactor der Handelingen ons verplaatst, reeds een eigenlijk gezegd presbyterium heeft gehad, bestaande uit een bepaald aantal leden, die nauwkeurig omschreven rechten en verplichtingen hadden, is niet zeker. Misschien heeft deze schrijver de instelling van een in zijn dagen bestaanden raad geantidateerd of — hetgeen waarschijnlijker is, omdat de zgn. „Wir-Stücke” (*zie Hand. XXI : 18*) van presbyters der gemeente te Jeruzalem gewagen — van bronnen gebruik gemaakt, waarin dit bereids geschied was. In elk geval kunnen, betrekkelijk kort na het ontstaan der gemeente, de „ouderlingen” verkozen zijn. De eerste Christenen toch behoefden spoedig vertegenwoordigers en raadgevers [2]. Zoo moest b.v. het geld, hetwelk de Heidenapostel en Barnabas overbrachten, door één of meer gecommitteerden ontvangen worden en moest de verdeeling door daartoe gemachtigden geschieden; ook konden in een belangrijke twistvraag, als waarvan *Hand. XV* verhaalt, de geloovigen niet zonder voorlichting beslissen.

De apostelen, die in Hand. voor 't meerendeel niet genoemd worden, hadden evenwel in Jeruzalem geen vast

---

[1]) Wilke en Grimm, Lexicon Graeco-Latinum, Leipzig 1879, in voce: *Οἱ δοκοῦντες εἶναί τι*, qui aliquid (magni) esse censentur indeque auctoritate valent; simpliciter *οἱ δοκοῦντες* (die Geltenden) aestimati, auctoritate pollentes.

[2]) Vgl. Réville, t. a. p., p. 59 v.

verblijf. De Zeven hadden de wijk genomen, om de vervolging, waaraan zij blootstonden. In de plaats van deze, die ter wille van de Hellenisten gekozen waren, zullen geen opvolgers of plaatsvervangers aangesteld zijn, omdat het Grieksch element uit de gemeente verdwenen was.

't Is dus zeer goed mogelijk, dat uit de ijverigste en achtenswaardigste leden der gemeente reeds vroeg officieele vertegenwoordigers en raadgevers gekozen zijn, presbyters genaamd. Hun naam herinnert, gelijk wij terloops releveerden, aan het uit minstens 7 leden bestaande college van bestuur der Joodsche gemeenten en synagogen. Voor den Jood, voor wien in het burgerlijke en het godsdienstige leven dezelfde Mozaïsche wet gold, waren de זְקֵנִים of πρεσβύτεροι (ἄρχοντες) zoowel civiele en rechterlijke als kerkelijke overheden. Maar het spreekt vanzelf, dat hun gezag in Palestina grooter was dan in de Heidenwereld. Hier immers kon de Jood zich aan den rechtsdwang der synagoge onttrekken door met haar te breken en zich te plaatsen onder de wetten van de stad of het land, waarin hij leefde; daar was, al had de Romeinsche procurator ook alleen het recht om de doodstraf uit te spreken, maar één wet geldig — die der vaderen.

In beslist Joodsche gemeenten zal het burgerlijk en het kerkelijk bestuur waarschijnlijk één en hetzelfde zijn geweest, maar niets verhindert ons om aan te nemen, dat in steden, waar verschillende nuances van het Jodendom en verscheidene synagogen bestonden, de civiele magistraten juist niet ident waren met de respectieve synagogale bestuurders. Zoo hadden te Jeruzalem vele synagogen, b.v. die der Hellenistische Joden en die der Libertijnen (*Hand. VI : 9*) ongetwijfeld aparte hoofden. Natuurlijk waren zij daarmede

geenszins aan de algemeene jurisdictie van het groote Sanhedrin onttrokken.

De eerste Christenen, in eigen oogen de ware Joden, volgens de Joodsche magistraten alleen scheurmakers en ketters, hadden reden om bij wetsovertredingen door geloofsgenooten geoordeeld te worden. Daarom zullen ook zij zeker niet gedraald hebben om een afzonderlijke synagoge te vormen met een eigen raad van presbyters.

Uit *Hand. XV : 22 en 23* blijkt, dat de moedergemeente niet passief tegenover haar leiders stond, maar in belangrijke quaesties mede gehoord werd en gewichtige besluiten bekrachtigde, hetgeen [1]) in volkomen analogie was met het democratisch karakter van den bestuursvorm der Joodsche synagogen.

Evenmin als de oudsten der synagoge hadden de oudsten der moedergemeente uitsluitend het predikambt waar te nemen [2]). Dat hier vrijheid van onderwijzen bestond en het jus docendi het voorrecht van elken geloovige was, blijkt uit de volgende omstandigheden:

1°. Filippus (*VIII : 40*, *XXI : 8*), Agabus (*XI : 28*, *XXI : 10*), Barnabas (*XIII : 1*) en anderen leerden en predikten, zonder hiertoe, voor zoover wij weten, door de apostelen gemachtigd te zijn.

2°. De Christenen, die bij de vervolging ten tijde van Stefanus uit Jeruzalem vluchtten, gingen het land door en verkondigden alom het Evangelie.

---

[1]) Vgl. Rothe, Anfänge, S. 148 f.; Schürer, Die Gemeindeverfassung der Juden in der Kaiserzeit, Leipzig 1879, S. 19.

[2]) Zie Prof. Van Rhijn, t. a. p., blz. 9.

§ 2. DE BRIEF VAN JAKOBUS.

Ook de brief van Jakobus verplaatst ons zoo niet in gemeenten van Palestina, dan toch in die van het aangrenzende Syrië (*vgl. Hand. IX : 2, XXVI : 11 en 12 e. a. p.*).

Dat zij hoofdzakelijk uit Joden-Christenen bestonden, is a priori met het oog op de nabijheid van Jeruzalem waarschijnlijk en wordt bevestigd door plaatsen als *H. II : 9—11* en *IV : 11* en vv., waar de schrijver bij de lezers de bindende kracht van de Mozaïsche wet veronderstelt; *H. II : 21*, waar hij Abraham zijn vader en hun vader noemt; *H. II : 19*, waar hij hun monotheisme constateert en onderscheiden andere plaatsen, waar hij gebreken en zonden straft, welke vooral den Joden eigen waren: *vgl. V : 12* en *Mt. V : 34—37 ; Jak. IV : 11* en *Mt. VII : 1* [1])

Het gevoelen van Von Soden [2]), dat de lezers uit de Heidenen waren toegebracht, heeft weinig instemming gevonden [3]).

Nu lezen wij *H. V : 13—17 :*

Κακοπαθεῖ τις ἐν ὑμῖν; προσευχέσθω. εὐθυμεῖ τις; ψαλλέτω. ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν; προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς ἐκκλησίας, καὶ προσευξάσθωσαν ἐπ᾽ αὐτόν, ἀλείψαντεσ ἐλαίῳ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα, καὶ ἐγερεῖ αὐτὸν ὁ κύριοσ. κἂν ἁμαρτίας ᾖ πεποιηκώς, ἀφεθήσεται

---

1) Het opschrift „*ταῖς δώδεκα φυλαῖς ταῖς ἐν τῇ διασπορᾷ* (*I : 1*) is kritisch verdacht en zou niet meer bewijzen dan dat de schrijver een Christen uit de Joden was.

2) Jahrb. f. prot. Theol., 1884, I.

3) Holtzmann, t. a. p. S. 330 en 331, kiest in de quaestie of de lezers van den brief Joden- of Heiden-Christenen waren geen partij. Volgens hem zijn voor beide meeningen argumenteu aan te voeren.

αὐτῷ. ἐξομολογεῖσθε οὖν ἀλλήλοις τὰς ἁμαρτίας, καὶ εὔχεσθε ὑπὲρ ἀλλήλων, ὅπωσ ἰαθῆτε. πολὺ ἰσχύει δέησις δικαίου ἐνεργουμένη.

Hier worden wij gewezen op een „cura pastoralis." De presbyters leeren wij kennen als herders, zielhoeders. Zij moesten de kranken raden, vertroosten, opbeuren, in 't bijzonder hen in den naam des Heeren met olie zalven en voor hen bidden, want, zegt Jakobus: „het gebed van een rechtvaardige vermag veel." De uitwerking van het gebed was derhalve afhankelijk van de kracht des geloofs. Dat dus de oudsten in de eerste plaats de aangewezen mannen voor dit liefdewerk waren, is geheel in overeenstemming met het aanzien, dat zij ten gevolge van hun geloofsijver in de gemeente hadden.

Kühl [1]) meent, dat het presbyteriaat in 't algemeen niet aan den synagogalen bestuursvorm kan ontleend zijn, omdat de Joodsche presbyters geen geestelijke, pastorale functiën plachten te vervullen. Hiertegen wenschen wij aan te voeren [2]), dat de Christelijke gemeenten niet slaafs bestaande inrichtingen overnamen, maar ook rekening hielden met werkzaamheden, die door haar bijzondere behoeften werden gevorderd.

De brief van Jakobus leert ons, dat men de presbyters uit hoofde van het ambt, dat zij bekleedden, waarin men een waarborg vond voor hun Christelijken zin en godsdienstig zedelijk karakter, voor het bewijzen van zekere diensten, die feitelijk alle geloovigen konden waarnemen, bij uitnemendheid geschikt achtte. De presbyters werden priesters, toen deze overtuiging tot de meening leidde, dat

---

1) Kühl, t. a. p., S. 115.

2) Zie Louw, t. a. p., bl. 12 en 13.

het verrichten daarvan een hun uitsluitend toekomend voorrecht was.

---

§ 3. *Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων* [1]).

Het derde geschrift, dat in dit verband onze aandacht trekt, is de *Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων*. Waarschijnlijk [2]) is het tusschen de jaren 131 en 160 geschreven, vermoedelijk in Palestina of het nabijgelegen Syrië [3]).

---

1) Edid. Bryennios, Constantinopel, 1883; Prof. dr. J. J. Prins, Leiden 1884, onder den titel: *Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων*, e codice Hierosolymitano, nunc Constantinopolitano, nuperrime primus edidit Philotheos Bryennios, in usum studiosae iuventutis repetiit J. J. Prins. Verder vinden wij den tekst van het manuscript als bijlage in: Die Apostellehre und die Jüdischen beiden Wege von Prof. A. Harnack, Leipzig 1886. Zie voor de litteratuur Prof. Dr. H. U. Meyboom, het Christendom der tweede eeuw, pg. 51, en voor de historia litteraria het artikel van denzelfden schrijver in het Theologisch Tijdschrift van 1885, bl. 596 volg.

2) Zie A. Harnack, Geschichte der altchristliche Litteratur, II, I, S. 438. Voor de vervaardiging stelt Prof. Meyboom, T. T. 1885, bl. 630, de jaren 140—165; Prof. Gooszen, Geloof en Vrijheid 1885, bl. 470, 130—140 en Prof. dr. G. Volkmar, Urchristliches Andachtsbuch, die neu entdeckte urchristliche Schrift Lehre der zwölf Apostel an die Völker, dritte Auflage, Zürich. 1887, S. 44, het jaar 134.

3) Zie Réville, t. a. p., bl. 236. Prof. A. Harnack, die Apostellehre, S. 159, 167 ff., meent, dat de *Διδ.* in Egypte ontstaan is. Volgens Dr. H. U. Meyboom, Theol. Tijdschr. 1885, blz. 630, kan zij evengoed van Klein-Aziatischen als van Egyptischen, Palestijnschen of Syrischen oorsprong zijn. Dat de Didachê in Palestina of het nabijgelegen Syrië geschreven is, daarvoor pleiten *a. c. IX*, waarin gesproken wordt van koren, dat men op de bergen verbouwde (In Egypte geschiedde dit in het Nijldal) en *b. c. XIII*, waarin sprake is van Christengemeenten, wier leden hun bestaan vonden uit akkerbouw en veeteelt (In Egypte bestonden zulke gemeenten in het begin der 2e eeuw niet); vgl. A. Harnack, Die Chronologie der altchristlichen Litteratur bis Eusebius, I, Leipzig 1897, S. 431, Anm. 1.

Door den geleerden metropolitaan der Grieksche kerk, Philotheus Bryennius, werd het in de bibliotheek van den patriarch te Konstantinopel in het jaar 1875 ontdekt en in 1883 uitgegeven. Volgens de *Διδαχή* heerschte destijds nog de vrijheid om te onderwijzen.

In *Hfdst. XI—XV* van dit geschrift, hetwelk M. A. Gooszen[1]) het oudste, ons bekende Christelijk leer- en kerkelijk handboekje noemde, lezen wij van reizende apostelen (*ἀπόστολοι*), profeten (*προφῆται*) en leeraars (*διδάσκαλοι*). [2]). Allen werkten zij aan de uitbreiding en bevestiging van het Christendom.

De eersten zouden wij evangelisten kunnen noemen, zendboden onder de ongeloovigen, wier taak in de eerste plaats was alom de onvervalschte woorden des Heeren over te brengen, terwijl de profeten enthusiasten waren, bezielden, die, wanneer het hart hen tot spreken drong, in extase, uitdrukking gaven aan hetgeen de Heer zelf hen als 't ware op de lippen legde. Met de leeraars, met welken naam allen die leeren (*διδάσκειν*) betiteld worden, werden dan meer speciaal de eigenlijk gezegde onderwijzers bedoeld, die onderricht gaven in de leer, waarvan de Didachê om zoo te zeggen het „kort begrip" uitmaakte.

Verscheidene predikers trachtten in de gemeenten vreemde leeringen ingang te doen vinden, terwijl voor anderen het getuigen geen drang des harten was, maar een gemakkelijk middel om, door exploitatie van hun eenvoudige hoorders, aan den kost te komen. Om zich voor hen in acht te nemen, werden den lezers verschillende middelen aan de hand gedaan. „Alwat geprofeteerd en geleeraard wordt,

---

1) Geloof en Vrijheid, 19de jaargang, 1885, bladz. 459—506.

2) Vgl. bl. 52 v.

zegt de auteur, moet in overeenstemming zijn met de voorschriften in de eerste tien hoofdstukken van het geschrift vervat" en „aan hun gedrag hebt gij de sprekers te toetsen."

Mochten de apostelen niet langer dan éen of, op zijn hoogst, twee dagen in een gevestigde gemeente blijven (*XI : 5*), de profeten en leeraars konden er zich tijdelijk of blijvend neerzetten. Vooral den eersten, die met de Oud-Testamentische hoogepriesters worden gelijkgesteld, waren groote voordeelen toegezegd. Zij moesten de eerstelingen der voortbrengselen eener perskuip en van den dorschvloer, van runderen en schapen, van het deeg, van de wijnkruik en het olievat, van geld en kleedij, in 't kort van elke bezitting ontvangen. (*XIII : 3—7*, *Πᾶσαν οὖν ἀπαρχὴν γεννημάτων ληνοῦ καὶ τοῦ ἅλωνος, βοῶν τε καὶ προβάτων, λαβὼν δώσεις τοῖς προφήταις· αὐτοὶ γάρ εἰσιν οἱ ἀρχιερεῖς ὑμῶν. Ἐὰν δὲ μὴ ἔχητε προφήτην, δότε τοῖς πτωχοῖς. Ἐὰν σιτίαν ποιῇς, τὴν ἀπαρχὴν λαβὼν δὸς κατὰ τὴν ἐντολήν. Ὡσαύτως κεράμιον οἴνου ἢ ἐλαίου ἀνοίξας, τὴν ἀπαρχὴν λαβὼν δὸς τοῖς προφήταις· ἀργυρίου δὲ καὶ ἱματισμοῦ καὶ παντὸς κτήματος λαβὼν τὴν ἀπαρχὴν ὡς ἄν σοι δόξῃ, δὸς κατὰ τὴν ἐντολήν*).

Over de presbyters zwijgt de Didachê. Wèl worden *ἐπίσκοποι* en *διάκονοι* vermeld.[1]) In *Hfdst. XV : 1—3* vinden wij geschreven: „*Χειροτονήσατε οὖν ἑαυτοῖς ἐπισκόπους καὶ διακόνους ἀξίους τοῦ Κυρίου, ἄνδρας πραεῖς καὶ ἀφιλαργύρους καὶ ἀληθεῖς καὶ δεδοκιμασμένους· ὑμῖν γὰρ λειτουργοῦσι καὶ αὐτοὶ τὴν λειτουργίαν τῶν προφητῶν καὶ διδασκάλων. Μὴ οὖν ὑπερίδητε αὐτούς· αὐτοὶ γάρ εἰσιν οἱ τετιμημένοι ὑμῶν μετὰ τῶν προφητῶν καὶ διδασκάλων*", d. i. „kiest derhalve uzelven episcopen en diakenen, den Heer waardig, zachtmoedige en niet geldzuchtige, waarachtige en beproefde mannen, want ulieden be-

[1]) Vgl. bl. 61 v.

wijzen zij ook den dienst der profeten en leermeesters. Schat hen dus niet gering, want zij zijn het, die van ulieden geëerd zijn met profeten en leermeesters.” Genoemde dignitarissen werden dus gekozen door de gemeente. Met welk doel? Het vorige hoofdstuk, waarmede het onze door het conclusieve voegwoord *οὖν* samenhangt, leert het ons: n.l. om er voor te waken, dat de daar gegeven voorschriften opgevolgd werden. Zij hadden dus te zorgen, dat des Zondags (*κατὰ κυριακὴν κυρίου*) in de samenkomsten het brood gebroken en, na de schuldbelijdenis, het avondmaal gevierd werd; ook hadden zij toe te zien, dat iemand, die eenig geschil had met zijn broeder, door zijn tegenwoordigheid de Zondagsviering niet ontwijdde; „want”, zoo lezen wij in *vs. 3*, „dit is (het woord), dat gesproken is door den Heer: aan alle plaatse en (te allen) tijde (zal men) mij toebrengen een rein offer, omdat ik de groote koning ben en mijn naam wonderlijk is onder de heidenen.” (*Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ ῥηθεῖσα ὑπὸ Κυρίου· Ἐν παντὶ τόπῳ καὶ χρόνῳ προσφέρειν μοι θυσίαν καθαράν· ὅτι βασιλεὺς μέγας εἰμί, λέγει Κύριος, καὶ τὸ ὄνομά μου θαυμαστὸν ἐν τοῖς ἔθνεσι*).

Aangezien nu deze functionarissen bij de eucharistie (*Hfdst. X*) niet verheven worden boven de gewone geloovigen [in tegenstelling met de profeten, wien uitsluitend de vrijheid verleend wordt om in hun dankzeggingen af te wijken van de formuliergebeden (*X : 5: Τοῖς δὲ προφήταις ἐπιτρέπετε εὐχα ριστεῖν ὅσα θέλουσιν)*] en aangezien de auteur *Hfdst. IV : 14* tot de Christenen zijner dagen wel zegt: *Ἐν ἐκκλησίᾳ ἐξομολογήσῃ τὰ παραπτώματά σου, καὶ οὐ προσελεύσῃ ἐπὶ προσευχήν σου ἐν συνειδήσει πονηρᾷ*,” maar verder absoluut niet van *ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι* rept, is het ongeoorloofd hen een „character sacerdotalis” toe te kennen.

Op grond van *cap. XIV*, in verband met *cap. XV : 1*, waar van onze ambtsbekleeders gezegd wordt, dat zij zachtmoedig en niet geldzuchtig moesten zijn, mogen wij derhalve constateeren, dat de schrijver der Didachê de episcopen, wier helpers de diakenen waren, niet anders gekend heeft dan in de hoedanigheid van bewaarders van orde en regel in de godsdienstige samenkomsten, als handhavers der tucht en administrateurs der liefdegaven. In zijn tijd begonnen zij echter ook al andere functiën te vervullen. Als hij toch in *Hfdst. XV* de gemeente vermaant: „μὴ οὖν ὑπερίδητε αὐτοὺς” en hen onder de τετιμημένους rangschikt, doet hij zulks omdat ook zij λειτουργοῦσι τὴν λειτουργίαν τῶν προφητῶν καὶ διδασκάλων. De oorzaak hiervan moet ongetwijfeld gezocht worden in de vermindering der eerste geestdrift, der eerste bezieling, welke het Christendom in de harten zijner belijders gewekt had. — Uit *Hfdst. XIII : 4* vernemen wij immers, dat niet alle gemeenten meer in het bezit waren van een profeet. Bij ontstentenis nu der „begeisterden,” was in de eerste plaats aan de ἐπίσκοποι de taak hen te vervangen. Dat zij daarmede zeer in aanzien klommen, bewijst hun opneming onder de „geëerden.”

B. DE GEMEENTEN BUITEN PALESTINA.

§ 1. DE BRIEVEN VAN PAULUS.

De belangrijkste bronnen voor ons onderwerp zijn ontegenzeggelijk de brieven van Paulus. Zij verplaatsen ons

in de gemeenten, welke uit de Heidenen waren toegebracht [1]), en geven ons een aantal bijzonderheden over de organisatie der gemeenten buiten Palestina. In het algemeen kan men zeggen, dat deze onder leiding stonden van twee kategorieën van personen, van welke de eerste had te zorgen voor haar inwendigen, geestelijken wasdom, terwijl de tweede haar uitwendige, stoffelijke welvaart moest behartigen. Tot de eerste behoorden *οἱ ἀπόστολοι, οἱ προφῆται, οἱ διδάσκαλοι* en *οἱ εὐαγγελιστάι.*

Het Christelijk *apostolaat* wortelt vooreerst in het Joodsche apostolaat [2]).

De Joodsche apostelen (*ἀπόστολος* van *ἀποστέλλειν* — afzenden) waren afgevaardigden uit de steden der diaspora, die op bepaalde tijden de tempelbelasting naar Jeruzalem overbrachten. Volgens Philo [3]) waren deze Joodsche apostelen (*ἱεροπομποί*) de aanzienlijksten der Joodsche gemeenten (*ἀριστίνδην ἐπικριθέντες*). Van hen ging, zoo menigmaal zij uit de tempelstad wederkeerden, een godsdienstige opwekking uit. Ook na den val van stad en tempel bleef het Joodsche apostolaat bestaan. Maar terwijl het vroeger apostelen waren, die de tempelbelasting uit de gemeenten der diaspora naar Jeruzalem overbrachten, was het na de verwoesting

---

1) Het ligt buiten het kader van dit onderwerp de quaesties van authentie, tijd en plaats van vervaardiging te bespreken. Het is ook trouwens niet noodig, aangezien volgens de meest bevoegde getuigen de brieven van Paulus in elk geval tot de oudste Christelijke geschriften behooren.

2) Zie W. Seufert, Der Ursprung und die Bedeutung des Apostolates in der Christlichen Kirche der ersten zwei Jahrhunderte, Leiden 1887. S. 8 f.

3) Vgl. de Monarch. lib II, § 3, Mangey ed. II, 224.

dier stad het Joodsche patriarchaat te Tiberias [1]), dat de belastinggaarders uitzond.

Of de Joodsche apostelen ook in de Heidenwereld propaganda voor hun geloof maakten, is onzeker. Onwaarschijnlijk is dit niet. *Mt. XXIII : 15* althans wraakt het proselitisme van het Jodendom. Ook vermoedt Seufert, dat de *Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων* een Christelijke bewerking is van een oorspronkelijk Joodsch geschrift, hetwelk onder den naam van „*Διδαχὴ τῶν ἀποστόλων*" door Joodsche apostelen werd gebruikt bij het onderricht en de stichting hunner bekeerlingen.

Ook in het Nieuwe Testament vindt hij sporen van bekendheid met het Joodsche apostolaat. Zoo herinnert wellicht de *ἄγγελος τῆς ἐκκλησίας* der Openbaring (*Zie H. II : 1*) aan den Joodschen *ἀπόστολος*. Paulus noemt de afgezanten der gemeenten, welke de collecte naar Jeruzalem moesten brengen, *ἀπόστολοι ἐκκλησιῶν* (*2 Kor. VIII : 23*), en Epafroditus, die hem de gaven der Filippiërs had gebracht, eveneens *ἀπόστολον* (*Filipp. II : 25*). Ook wordt volgens *Hand. XI : 27—30* door de gemeente van Antiochië aan Paulus en Barnabas opgedragen de collecte voor de broeders in Judea naar Jeruzalem over te brengen.

Behalve in het Joodsche apostelschap wortelt het Christelijke apostolaat in de omstandigheid, dat Jezus zelf een apostel Gods was. [2]) Als zoodanig duidt hij zich aan in *Matth. XV : 24* (*οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραήλ*), in de gelijkenis van de booze landlieden

---

[1]) Volgens Loening (S. 33, Anm. 1) dragen de afgezanten van den patriarch te Tiberias eerst sinds de 4e eeuw n. Chr. den naam van apostelen.

[2]) Zie Seufert, t. a. p., S. 66 f.

(*Matth. XXI : 37: ὕστερον δὲ ἀπέστειλεν πρὸς αὐτοὺς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, Luk. XIII : 34: πέμψω τὸν υἱόν μου τὸν ἀγαπητόν*), en in de weeklacht over Jeruzalem (*Mt. XXIII : 37*, *Luk. XIII : 34: Ἱερουσαλήμ, ἡ . . . . . . λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν*). In *Luk. IV : 18* verklaart Jezus, dat de profetie van *Jesaia LXI : 1* (*εὐαγγελίζεσθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με*) in hem vervuld is en in *Luk. IV : 43* treedt hij op als een reizende apostel, wiens taak het was alom het Evangelie van het koninkrijk Gods te verkondigen.

Christus, dien God gezonden heeft (*Hebr. III : 1*), zendt weder zijn gezanten (*ἀπόστολοι*) om het Evangelie te verkondigen.

In het Nieuwe Testament is de naam apostel niet tot de Twaalve en Paulus beperkt. Hij komt er ook voor in ruimeren zin. In *2 Kor. VIII : 23* en *Filipp. II : 25* worden zendboden der gemeenten „apostelen” genoemd; voorts heet ieder rondreizend getuige van den Christus ’t algemeen *ἀπόστολος* (vgl. *Rom. XVI : 7; 1 Kor. IV : 6, 9; IX : 5; 1 Thess. II : 6*). *2 Kor. XI : 13* lezen wij van *ψευδαπόστολοι*.

Het woord *profeet*, *προφήτης*, van *πρόφημι*, beteekent letterlijk voorzegger, voorspeller. In de classieke litteratuur[1]) komt het voor in de beteekenis van tolk van het orakel, van vertolker der woorden eener godheid, *cf. Pind. fragm. 118; Plat. Tim. 72, B; Eur. Bacch. 211; Dion. Hal. Ant. R. 2, 73.*

---

[1]) Zie H. Cremer, Biblisch-theologisch Wörterbuch der Neutestamentlichen Gräcität, Gotha 1866, in voce.

In de Septuagint is πρ. de staande uitdrukking voor נָבִיא.

נָבִיא komt van het verbum נָבָא, dat opborrelen beteekent. Volgens de afleiding is nabi derhalve degene, in wien het woord der godheid opborrelde. De uitdrukking zou dus het best wedergegeven kunnen worden met „enthusiast". In het O. T. wordt hij er mede aangeduid, met wien en door wien God spreekt (*Num. XII : 2*), aan wien God Zijn geheimenissen bekend maakt (*Amos III : 7*). In *1 Sam. IX : 9^b^* lezen wij: „die heden een profeet (נָבִיא) genoemd wordt, die werd eertijds een ziener (רֹאֶה) genoemd." Aan een O. T.isch profeet werden dus Gods verborgenheden onthuld, doch niet om ze voor zich te houden, maar om ze te verkondigen. De hervorming van Ezra en Nehemia valt samen met het wegsterven van het Israëlietisch profetisme [1]). In de Messiaansche eeuw zou echter volgens Joël (*II: 28 en 29*) de gave der profetie weder overvloedig worden uitgestort. In de eerste decenniën onzer jaartelling verwachtte het Joodsche volk dan ook, dat er profeten zouden opstaan [2]) (Vgl. *Mt. XVI : 14; Mr. VI : 15, VIII : 28; Luk. IX : 8*).

Dat de O. T.ische profetie geen op zichzelf staand verschijnsel was, blijkt uit de omstandigheid, dat ook de *Hand.* de namen van verscheidene profeten bewaard hebben: Agabus (*XI : 28* en *XXI : 10*), Barnabas, Simeon Niger, Lucius de Cyreneër, Manahen (*XIII : 1*), Judas en Silas (*XV : 32*).

---

1) Vgl Dr. A. Kuenen, De godsdienst van Israël tot den ondergang van den Joodschen staat, Haarlem 1870, Dl. II, bl. 146 volg.

2) Vgl. Loening, t. a. p., S. 35 f.

In de godsdienstige samenkomsten der gemeente te Korinthe werd de gave der profetie in zoo sterke mate openbaar, dat de vergaderden soms te gelijk wilden profeteeren (*1 Kor. IX : 24*), en dat zelfs vrouwen, en wel ongesluierd, dit deden (*1 Kor. XI : 5*). Ofschoon Paulus het eene zoowel als het andere met het oog op de orde en de goede zeden moest afkeuren, wilde hij de profetische geestdrift geenszins uitblusschen. Hij wekt juist de Korinthische gemeenteleden tot profeteeren op (*1 Kor. XIV : 1 en 39*).

De auteur van de Apocalypse noemt zelf zich een profeet en zijn geschrift een profetie (*XXII : 9 en 18*).

Nieuw-Testamentische profeten waren de leden der gemeente, die het charisma (*1 Kor. XII : 28*) hadden om in profetische woorden te spreken. Een apostel kon dus tevens een profeet zijn.

In *Hand. XXI : 9* worden de vier dochters van den evangelist Filippus profetessen genoemd.

Volgens *Hand. XIII : 1 v.* vaardigden de te Antiochië verzamelde profeten en leeraars uit hun midden Barnabas en Saulus af tot hun eerste zendingsreis. Hiermede waren deze profeten apostelen geworden (*Hand. XIV : 14*).

De Christelijke *leeraars* komen overeen met de Joodsche schriftgeleerden. Deze waren doorkneed in de Schrift en prentten die het volk in. Het Oude Testament was eveneens de Heilige Schrift der Christenen. Het was ook bij hen het voorwerp van ijverig onderzoek. Hen, die het onderwezen en tot grondslag hunner prediking legden, rangschikte men, evengoed als de apostelen en de profeten,

onder degenen, die, krachtens een goddelijke genadegave, ten behoeve van het geestelijk welzijn der geloovigen werkzaam waren. Evenals de Joodsche schriftgeleerden worden deze Christelijke leeraars in de oudste bronnen „γραμματεῖς" genoemd (*Mt. XIII : 52*, *XXIII : 34*). De uitdrukking γραμματεύς werd allengs door διδασκαλος, leeraar (correspondeerend met het Hebreeuwsche רַבִּי) vervangen, toen het verschil tusschen Joden en Christenen grooter werd en omdat de Joodsche schriftgeleerden Jezus' tegenstanders waren geweest.

Konden de profeten leeraars zijn (*Hand. XIII : 1*), de apostelen waren het altijd (*1 Kor. XIV : 6*, *vgl. 1 Tim. II : 7*, *2 Tim. I : 11*).

Volgens *1 Kor. I : 17* was ieder ἀποστολος een εὐαγγελιστής, een verkondiger van het Evangelie. *Efez. IV : 11* worden de evangelisten evenwel van de apostelen onderscheiden. Het woord εὐαγγελιστής komt behalve *Efez. IV : 11* alleen nog voor *Hand. XXI : 8* en *2 Tim. IV : 5*. Volgens Seufert [1]) worden de evangelisten hier niet met de apostelen gelijk gesteld, omdat dit laatste woord in engeren zin (n.l. van de Twaalve en Paulus) voorkomt. Wie door de Paulinische brieven, beweert hij, kennis verkregen had van den strijd over het apostolaat, kon er bezwaar in vinden aan jonge mannen den eeretitel te geven, welke de hoogste waardigheid in de gemeente aanduidde.

---

[1]) t. a. p., S. 99.

H. Cremer [1]) zegt: De evangelist spreekt van de heilsfeiten, de openbaringen Gods, de διδάσκαλος over de heilsfeiten en de openbaringen terwijl de προφήτης openbaringen heeft.

De bespreking van de charismata der eerste kategorie heeft den weg gebaand tot hetgeen de eigenlijke roeping en taak der tweede kategorie uitmaakte.

Letten wij in de eerste plaats op de gemeente te Korinthe. De aan haar gerichte brieven geven verreweg de meeste wenken aangaande de inwendige aangelegenheden van een Christelijken kring in den oudsten Christelijken tijd. Volgens Prof. G. Heinrici [2]) ontleende ook de Korinthische gemeente haar vormen aan de Latijnsch-Grieksche collegiën, hetaeriën, broederschappen (*1 Petr. II : 17 en V : 9*), welker leden hetzelfde geloof, dezelfde sociale positie, hetzelfde beroep hadden, en die elkander niet alleen corporati, socii, sodales, allecti, amici, maar ook *fratres* et *sorores* noemden [3])

De slaven hadden een zekere mate van vrijheid, mochten sparen, een handwerk uitoefenen en openbaarden in de eerste eeuw een groote neiging om in godsdienstige vereenigingen het woord te voeren en daarin een eer, aanzien en invloed te vinden, welke hun maatschappelijke stand hen onthield. Paulus kwam ten gevolge van zijn beroep [4]) ook met deze collegiën in aanraking en zal vol-

---

[1]) t. a. p., in voce.

[2]) Zeitschrift für wissenschaftliche Theologie, Leipzig 1877, S. 89 ff.: Zur Geschichte der Anfänge paulinischer Gemeinden.

[3]) Latijnsche namen, omdat de collegiën zich vooral op Romeinschen bodem ontwikkelden.

[4]) Paulus was σκηνοποιός, tentenmaker (Hand. XVIII : 3). Als Ciliciër weefde hij waarschijnlijk de voor de σκηναί benoodigde στρώματα van Cilicisch geitenhaar (cilicia), vgl Heinrici, t. a. p., S. 94.

gens Heinrici de gemeente naar hun voorbeeld georganiseerd hebben.

Hieruit verklaart hij zoowel de snelheid, waarmede de gemeente zich organiseerde en de misbruiken, welke haar ontsierden, als haar fractiewezen en republikeinsch karakter. Aan haar vergaderingen [1]) namen alle leden en zelfs de vrouwen deel. De besluiten werden genomen bij meerderheid van stemmen [*1 Kor. XI : 20; XIV : 23, 35; 2 Kor. II : 6* (ἱκανὸν τῷ τοιούτῳ ἡ ἐπιτιμία αὕτη ἡ ὑπὸ τῶν πλειόνων, dus niet: ὑπὸ πάντων)]. De gemeente zelf oefende tucht (*1 Kor. V : 3, 2 Kor. II : 6—9, 12*), kon over de wederopname van een gevallen gemeentelid beslissen, trad in haar geheel op naar buiten en vaardigde brieven uit (*1 Kor. VII : 1, 2 Kor. III : 1*). Een gemeenschappelijke kas had zij niet, zooals blijkt uit *1 Kor. XVI : 1.*

Van bepaalde hoofden of bestuurders der gemeente, die door haar zelf gekozen werden en haar besluiten uitvoerden, lezen wij evenmin. Stefanas (*1 Kor. XVI : 15*) en zijn huisgenooten zorgden vrijwillig voor de gemeente. Ook Gajus had zich jegens haar verdienstelijk gemaakt (*1 Kor. I : 14, Rom. XVI : 23*). De leiding en opbouwing der ἐκκλησία berustte dus bij de geloovigen zelf, die in de bijeenkomsten als profeten en leeraars optraden, in tongen spraken, de Heilige Schrift verklaarden (*1 Kor. XII : 28 v.*), en wier autoriteit dus niet berustte op eenige aanstelling of op eenig ambt, maar op hun persoonlijke voortreffelijkheid en verdienste jegens de gemeente.

---

1) Vgl. Dr. C. F. G. Heinrici, Das erste Sendschreiben des Apostel Paulus an die Korinther, Berlin 1880, S. 26; Loening, t. a. p., S. 44 f.

Een andere, en wel een republikeinsch-aristocratische bestuursvorm bestond in de gemeenten te Thessalonika en te Filippi. Aan deze gemeenten gevoelde Paulus zich innig verbonden; zij waren zijn roem en zijn blijdschap (*1 Thess. I: 1, 5, 6, 7; Filipp. I: 4 en 5*). Ook hier beslisten over de gewichtigste aangelegenheden de leden zelf. Paulus maakt melding van een broeder, die door de Macedonische Christenen verkozen was (*χειροτονηθεὶς ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν*), om de collecte voor de noodlijdende broeders in Judea naar Jeruzalem over te brengen (*2 Kor. VIII: 18 v.*). In de gemeenten te Thessalonika en Filippi waren echter ook besturende personen. *Προϊστάμενοι* komen voor in *1 Thess. V: 12 en 13*: *Ἐρωτῶμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, εἰδέναι τοὺς κοπιῶντας ἐν ὑμῖν καὶ προϊσταμένους ὑμῶν ἐν κυρίῳ καὶ νουθετοῦντας ὑμᾶς, καὶ ἡγεῖσθαι αὐτοὺς ὑπερεκπερισσῶς ἐν ἀγάπῃ διὰ τὸ ἔργον αὐτῶν.* De hier voorkomende participia *κοπιῶντας*, *προϊσταμένους* en *νουθετοῦντας*, door hetzelfde lidwoord (*τοὺς*) voorafgegaan, slaan op dezelfde kategorie van personen. De *προϊστάμενοι* werkten dus voor het welzijn der gemeente en vermaanden en waarschuwden haar leden. Het woord *προϊστάμενος* (van *προΐστημι*) is letterlijk iemand, die zich vooraan plaatst (voorstander), die aan het hoofd staat (leider). Holtzmann [1]) en Weingarten [2]) vereenzelvigen *προϊστάμενος* met *προστάτης* en vertalen de uitdrukking met het Latijnsche patronus. Hatch [3]) meent de beteekenis van het woord te kunnen weergeven met president. *Προϊστάμενοι* worden in de Paulinische brieven alleen nog

---

1) Pastoralbriefe, S. 201.

2) In Von Sybel's Historischer Zeitschrift, Bd. 45, 1881, p. 446.

3) Gesellschaftsverfassung, S. 112.

vermeld *Rom. XII : 68:* ἔχοντες δὲ χαρίσματα κατὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσαν ὑμῖν διάφορα . . . . . εἴτε ὁ παρακαλῶν ἐν τῇ παρακλήσει; ὁ μεταδιδοὺς ἐν ἁπλότητι; ὁ προϊστάμενος ἐν σπουδῇ; ὁ ἐλεῶν ἐν ἱλαρότητι. Hier wordt hun het charisma der σπουδὴ toegekend, zoodat zij de ijverigste, aan toewijding rijkste gemeenteleden waren. Het verbum κοπιάω, waarmede hun arbeid *1 Thess. V : 12* gekarakteriseerd wordt, komt ook voor *1 Kor. XVI : 15 en 16*, waar Paulus de Korinthische broeders opwekt om zich te onderwerpen aan het huisgezin van Stefanas, die de eerste van Achaje geweest was en zich den heiligen ten dienste gesteld had, evenals aan een ieder, die met inspanning arbeidde aan dezelfde taak (παντὶ τῷ συνεργοῦντι καὶ κοπιῶντι). Daar de geloovigen van Thessalonika opgewekt worden om de προϊστάμενοι te erkennen en hun werk te waardeeren, moeten hun werkzaamheden een godsdienstig-zedelijke strekking gehad hebben. Deze zullen evenwel niet dezelfde geweest zijn als die van den profeet en den διδάσκαλος, maar moeten meer betrekking hebben gehad op de inrichting en de bevordering van den stoffelijken bloei der ἐκκλησία. Toch waren de προϊστάμενοι niet wat wij zouden noemen „presidenten,” noch stonden zij op éen lijn met de Romeinsche patroni. Vooreerst wordt dit uitgesloten door het republikeinsch karakter der gemeente. Verder [1]) zou het irrationeel zijn, dat in de optelling der functies van de leden van het lichaam van Christus, *Rom. XII : 6—8*, *1 Kor. XII : 28*, *Efez. IV : 11*, die van de προϊστάμενοι, correspondeerende met die der κυβερνήσεις en der ποιμένες, aan het einde der lijst onder de minder belangrijke bedieningen werden opgegeven. Boven-

---

[1]) Vgl. Réville, t. a. p., bl. 143.

dien ware het vreemd, dat hun werkzaamheden verschillend en niet met een stereotiepen naam werden aangeduid, en onbegrijpelijk hoe Paulus tot de Thessalonikers de bede richten kon om de *προϊστάμενοι* te erkennen als hun hoofden.

Blijkbaar oefenden de *προϊστάμενοι* een geheel persoonlijken invloed uit en was hun autoriteit gegrond in den ijver, waarmede zij de belangen der medegeloovigen in de plaats hunner inwoning behartigden. De liefde van Christus drong hen hun tijd, geld en krachten aan de gemeente te offeren. Zij stelden eigen woning voor de samenkomsten beschikbaar en waren dus als vanzelve de aangewezen mannen om voor orde en regel zorg te dragen, de besluiten der vergaderde gemeente ten uitvoer te brengen, in haar naam de correspondentie te voeren en een waakzaam oog op de kudde te houden.

In den brief aan de Filippiers is alleen merkwaardig het opschrift: „*Παῦλος καὶ Τιμόθεος δουλοι Χριστοῦ Ἰησõυ πᾶσιν τõις ἁγίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τοῖς οὖσιν ἐν Φιλίπποις σύν ἐπισκόποις καὶ διακόνοις.*” De woorden *ἐπίσκοποι* en *διάκονοι* komen hier voor de eerste maal voor ter aanduiding van ambten, maar zonder dat de apostel met een enkel woord de werkzaamheden noemt, welke aan die ambten verbonden waren. Uit *Filipp. IV: 10—19* blijkt volstrekt niet, dat de *ἐπίσκοποι* en *διάκονοι* vooral de materieele aangelegenheden der gemeenten behartigden. *Ἐπίσκοπος* (van *ἐπίσκοπεῖν)* beteekent in 't algemeen opziener. Bij gemis aan nadere gegevens aangaande de beteekenis van het woord bij Paulus, wenden wij ons tot de Grieken en Romeinen, in de hoop van hen eenig licht over de werkzaamheden der *ἐπίσκοποι* te ontvangen. Bij de classieken [1]) vinden wij het woord in den zin van opzie-

[1]) Vgl. Cremer, in voce.

ner met het oog op de goden b.v. bij Homerus [*Ilias*, *22 255*: μάρτυροι ἔσσονται καὶ ἐπίσκοποι ἁρμονιάων; zij (de goden) zullen de getuigen zijn en de ἐπίσκοποι der verdragen, d. i. zullen toezien, dat de verdragen worden nageleefd]. Bij Plutarchus (*Cam*. *5*): θεοὶ χρηστῶν ἐπίσκοποι καὶ πονηρῶν ἔργων [de goden zijn de ἐπ. (d. i. letten op) de goede en slechte daden].

In den bloeitijd van Athene [1]) heetten speciale commissarissen, die naar de onderworpen steden werden gezonden om zekere administratieve functies te verrichten, ἐπίσκοποι. Sinds den Peloponnesischen oorlog komen deze beambten echter niet meer voor. In den Macedonischen tijd werden op het eiland Thera ἐπίσκοποι genoemd, wien opgedragen was een geschenk in ontvangst te nemen en het geld te besteden [2]). In de 2e eeuw v. Chr. droegen op het eiland Rhodus stedelijke beambten, wier taak niet precies kan worden omschreven, dezen naam [3]).

Op verscheidene monumenten uit de 2e en 3e eeuw n. Chr. [4]) komen ἐπίσκοποι voor als stedelijke beambten in de landstreken aan gene zijde van de Jordaan. Volgens éen dezer inscripties hadden zij over tempelgelden te beschikken, doch de uitdrukkingen zijn te vaag om hun werkkring te kunnen preciseeren. Uit deze opschriften is alleen op te maken, dat de ἐπίσκοποι in het Overjordaansche col-

---

1) Zie Loening, S. 21.

2) Zie Revue archéologique, 1866, Vol. 13, p. 246: ἀ[ποδε]ξάμενος τὰν ἐπαγγελίαν τὸ μ[ὲν ἀρ]γύριον ἐγδανεῖσαι τὸς ἐπισκό[πος] Δίωνα καὶ Μελέϊππον „Er is besloten, dat de ἐπίσκοποι Dion en Meleïppus het aangebodene aannemen en het geld besteden moeten."

3) Ross, Inscript. ined. III, n. 275, n. 276.

4) Zie Le Bas et Waddington, Inscriptions Grecques et Latines, n. 1990.

leges uitmaakten, die deel hadden aan het stedelijk bestuur en wier leden uit de verschillende φυλαὶ verkozen werden.

In de 4e eeuw n. Chr. vinden wij ten slotte in een fragment „*de muneribus civilibus*" van den Romeinschen jurist Arcadius Charisius [1]) den term „episcopi" gebruikt voor beambten, die het opzicht hadden over de levensmiddelen (aediles cereales).

Ter verklaring van het diaconaat wijst Rothe [2]) op de synagoge en vestigt de aandacht op de overeenkomst van naam en ambtsverichting der Christelijke διάκονοι en der Joodsche חַזָּנִים of ὑπηρέται. Deze moesten bij de godsdienstoefeningen het lagere werk verrichten, o.a. de schriften aanreiken en ze weder wegbrengen, *vgl. Luk. IV : 20.*

Διάκονος [3]) is afgeleid van διά-κόνις, door het stof loopend, in het stof arbeidend of van διάκω = διήκω, ijlen. In *Matth. XXII : 13* en *Joh. II : 5 en 9* is het synoniem met δοῦλος, ὑπηρέτης. Op de opschriften der monumenten [4]) komt het woord een enkelen keer voor ter aanduiding van tempelbeambten van ondergeschikten rang, dikwijls daarentegen in de algemeene beteekenis van dienaar. Dezen zin heeft het in een aantal plaatsen in de brieven van Paulus [5]). In *Filipp. I : 1* wijst de vermelding van de διάκονοι na de

---

1) Digest IV, Tit. 4, l. 18, § 7: Episcopi, qui praesunt pani et ceteris venalibus rebus, quae civitatum populis ad quotidianum victum usui sunt.

2) Anfänge, S. 162.

3) Vgl. Cremer, in voce.

4) Vgl. Harnack, Gesellschaftsverfassung, S. 44; Loening, t. a. p., S. 47 en 48.

5) *Rom. XI : 13; XII : 4 en 7; XV : 8, 25; XVI : 1; 1 Kor. III : 5; 1 Kor. XII : 5; 2 Kor. III : 6; IV : I; V : 18; VI : 3, 4; VIII : 4; IX : 1, 12; XI : 8, 15. 23; Efez. III : 7; Kol. 1 : 7, 23, 25; IV : 17; 1 Thess. III : 2.*

ἐπίσκοποι echter op ondergeschikte waardigheidsbekleeders. Dat het diaconaat in de gemeente te Filippi bestond, toen Paulus haar schreef, behoeft ons niet te verwonderen, daar die gemeente de eerste was, die hij in Europa stichtte en de aan haar gerichte brief waarschijnlijk zijn laatste is.

Slaan wij in de derde plaats een blik op de gemeente, waaraan *Rom. XVI : 3—15* is gericht [1]). Zij was nog ongeordend. Het gemeenschappelijk geloof en de gemeenschappelijke liefde verbond haar leden. Deze hadden gezamenlijke vergaderingen noch hoofden. Zij hielden hun godsdienstige samenkomsten op verschillende plaatsen bij gemeenteleden, die geschikte lokaliteit daarvoor hadden en zich in de achting hunner medegeloovigen mochten verheugen. Ook volgens Loening [2]) vermeldt de apostel geen hoofden der gemeente, maar wel van kleinere kringen, die zich om enkele personen gevormd hadden en ἐκκλησίαι κατ' οἶκον heetten [3]). Heinrici [4]) zegt, dat Paulus behalve Aquila en Priscilla καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίαν (vs. 3—5) twee broederschappen van slaven groet; zij waren niet alle tot het geloof in Christus toegetreden (vs. 10 en 11: τοὺς ἐκ τῶν Ἀριστοβούλου — τοὺς ἐκ τῶν Ναρκίσσου τοὺς ὄντας ἐν κυρίῳ).

---

1) Loening, t. a. p., S. 42, denkt aan de gemeente te Efeze. Ook Heinrici, Z. f. w. Th., 1877, S. 106, houdt het er voor, dat de apostel de groeten *Rom. XVI : 3—5* slechts aan een gemeente kon richten, met wier omstandigheden hij zoo nauwkeurig bekend was; zoo ook H. Schulz, die Adresse der letzten Capitel des Briefes an die Römer, Jahrbücher für deutsche Theol., 1876, S. 104 ff.

2) S. 42 en 43.

3) Ἐκκλησίαι κατ' οἶκον worden verder vermeld in Koloss. IV : 15 en Filemon 2.

4) Z. f. w. Th., 1887, S. 106.

In vs. 14 en 15 vindt hij weder afzonderlijke kringen, n.l. twee kategoriën van personen, die hetzelfde handwerk of bedrijf uitoefenden met hun respectieve huisgenooten en arbeiders.

---

§ 2. DE EERSTE BRIEF VAN PETRUS [1]).

In den eersten brief van Petrus wordt Christus *ἐπίσκοπος* genoemd. *Hoofdst. II : 25* n.l. lezen wij: „Want gij waart als dwalende schapen, maar zijt nu wedergekeerd *ἐπὶ τὸν ποιμένα καὶ ἐπίσκοπον τῶν ψυχῶν ὑμῶν.*" In den brief aan de Efeziërs nu (*cap. IV : 11*) worden sommige gemeentelijke functionarissen „herders" genoemd en *1 Petr. V : 1—4* worden de oudsten opgewekt om de kudde Gods, van welke Christus de Opperherder *(ἀρχιποίμην)* is, te weiden. Bijgevolg is het mogelijk, dat de auteur den Christus, wanneer hij Hem *ποίμην καὶ ἐπίσκοπος* noemt, vergelijkt met de presbyters en episcopen der hem bekende gemeenten. De uitdrukking *ἐπίσκοπος* gebruikt hij ook nog in de samenstelling *ἀλλοτριεπίσκοπος* (*IV : 15*), doch de beteekenis van dit woord is duister.

Van de leiders der gemeenten is alleen sprake *Hoofdst. V : 1—5*: „De oudsten onder u vermaan ik, de medeoudste *(ὁ συμπρεσβύτερος)* en getuige van Christus' lijden,

---

[1]) Dat I Petrus aan voormalige Heidenen in Klein-Azië gericht is, is tegenwoordig een vaststaand resultaat van exegese; vgl. *H. I, 14, 18, 21; II, 9 en 10* e. a. pl. Zie Prof. C. H. van Rhijn, De jongste bezwaren tegen de echtheid van den eersten brief van Petrus getoetst, 1875, blz. 24 v. A. H. Blom, Theol. Tijdschrift 1876, blz. 168.

de deelgenoot ook der heerlijkheid, die geopenbaard zal worden: Weidt de kudde Gods onder u en houdt er opzicht over (*ἐπισκοποῦντες*), niet gedwongen, maar vrijwillig, niet om vuil gewin, maar uit toegenegenheid, niet als die het erfdeel overheerscht (*μηδ' ὡς κατακυριεύοντες τῶν κλήρων*), maar die modellen der kudde wordt; en wanneer de Opperherder geopenbaard wordt, zult gij de onverwelkelijke kroon der heerlijkheid ontvangen."

Wij lezen hier van *πρεσβύτεροι*, een naam, dien wij in de brieven van Paulus tevergeefs zoeken.

Zooals uit dezen tekst blijkt, moesten de presbyters pastoralen arbeid onder de geloovigen verrichten. Zij behoorden modellen der kudde te zijn en hadden zich voor alle hiërarchisch streven te wachten. Met de *διδασκαλία* waren zij nog niet uitsluitend belast. Ieder, die een charisma ontvangen had, mocht onderwijzen; vgl. *H. IV : 10 en 11:* „Doet, naarmate een iegelijk een genadegave ontvangen heeft, daarmede onderling dienst, als goede beheerders van de veelvuldige genade Gods. Indien iemand spreekt, hij spreke als woorden Gods; indien iemand dienst doet (*διακονεῖν* in algemeenen zin), hij doe het als uit kracht, die God verleent; opdat in allen God door Jezus Christus verheerlijkt worde, wien de heerlijkheid toekomt en de kracht in alle eeuwigheid!"

Wij lazen boven (*1 Petr. V : 1—5*) van *πρεσβύτεροι ἐπισκοποῦντες*, waaruit men zou kunnen opmaken, dat alle presbyters episcopen waren. Er kan echter evengoed uit afgeleid worden, dat alle episcopen presbyters, maar alle presbyters geen episcopen waren. A priori schijnt dit laatste zeer aannemelijk. Het is toch vreemd, dat dezelfde waardigheidsbekleeders ad libitum met twee namen worden

aangeduid. De onderstelling, dat dit het geval was, omdat de Heidensch-Christelijke gemeenten haar inrichting gedeeltelijk aan de Joodsche synagogen der Diaspora en gedeeltelijk aan de Grieksche religieuse vereenigingen hebben ontleend en voor één en dezelfden ambtsdrager hier de benaming ἐπίσκοπος, daar die van πρεσβύτερος in zwang was, kunnen wij niet aannemen. Wij toch zien in de Heidensche ἐπίσκοποι in geen enkel opzicht de prototypen van de Christelijke [1]).

De πρέσβυτεροι ἐπισκοποῦντες stonden in rang niet boven de presbyters, daar de auteur zijn recht om de lezers en zelfs hun oudsten te vermanen, niet grondt op episcopale ambtsverrichtingen, maar op zijn waardigheid van presbyter.

Uit het feit, dat hij, na de oudsten te hebben vermaand exempels voor de gemeente te zijn, de νεώτεροι opwekt dezen gehoorzaam te wezen, mag men niet afleiden, dat de lezers in twee klassen gesplitst waren, die der seniores en der juniores, en dat allen, die tot de eersten behoorden, presbyters waren. De vermaning tot de νεώτεροι is verklaarbaar uit de omstandigheid, dat vooral zij er in een Heidensche omgeving gemakkelijk toe konden komen, herderlijke raadgevingen te verwaarloozen.

---

[1]) Vgl. Hoofdstuk III, de beoordeeling der hypothese Hatch—Harnack.

§ 3. DE BRIEF AAN DE HEBREËRS [1]).

De schrijver van den brief aan de Hebreërs spreekt van *ἡγούμενοι*, van leiders, voorgangers. Zij herinneren ons aan de *προϊστάμενοι* uit de brieven van Paulus en komen voor *Hebr. XIII : 7, 17, 24: Μνημονεύετε τῶν ἡγουμένων ὑμῶν, οἵτινες ἐλάλησαν ὑμῖν τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, ὧν ἀναθεωροῦντες τὴν ἔκβασιν τῆς ἀναστροφῆς μιμεῖσθε τὴν πίστιν· — Πείθεσθε τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν καὶ ὑπείκετε· αὐτοί γὰρ ἀγρυπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ὡς λόγον ἀποδώσοντες, ἵνα μετὰ χαρᾶς τοῦτο ποιῶσιν καὶ μὴ στενάζοντες; ἀλυσιτελὲς γὰρ ὑμῖν τοῦτο· — Ἀσπάσασθε πάντας τοὺς ἡγουμένους ὑμῶν καὶ πάντας τοὺς ἁγίους.*

De *ἡγούμενοι*, die reeds gestorven zijn, moeten door de geloovigen herdacht en in hun geloof worden nagevolgd, terwijl de nog levenden het recht hebben gehoorzaamheid te eischen van de broeders en voor hun heil verantwoordelijk zijn. De geloovigen moeten de taak der voorgangers gemakkelijk maken. Hun is de verkondiging van het Woord Gods toebetrouwd. Evenwel mogen zij niet met de profeten en leeraars worden gelijkgesteld. Zij behoorden tot de besturende personen, en zorgden dus niet uitsluitend voor het geestelijk welzijn der broeders. De schrijver toch legt er den nadruk op, dat men aan de *ἡγούμενοι* gehoorzaamheid verschuldigd is en zich moet voegen naar hun verordeningen. Ook pleit de beteekenis, waarin het woord elders voorkomt, voor deze opvatting.

---

[1]) De brief aan de Hebreërs is gericht aan een gemeente in Italië, misschien aan die te Rome; vgl. *H. XIII : 24: ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας*. Uit de omgeving van den schrijver doen alleen *οἱ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας* de groeten, omdat zij landslieden der lezers zijn, vgl. H. J. Holtzmann, Einl., S. 305.

Ἡγούμενος (van *ἡγεῖσθαι*) wil in 't algemeen zeggen: leider, aanvoerder, bestuurder. In de Sept. is het de vertaling van מֶלֶךְ (*Ez. XLIII : 7*). *Hand. VII : 10* beduidt de uitdrukking koninklijke procurator, *Mt. II : 6* vorst en *Luk. XXII : 26* gebieder, heer (opp. *ὁ διακονῶν*). Van wereldsche overheden wordt zij gebruikt *1 Clem. ad Cor. V, 7, LI, 5, LV, 1*, terwijl *XXXII, 2* de hoofden der Joodsche gemeente dezen naam dragen.

Op een monument uit Prusa (Bithynië) wordt de president van een *γερουσία προηγούμενος* genoemd [1]) hetgeen bevestigd wordt door een opschrift uit Tomi [2]).

Ten slotte zij herinnerd, dat de *ἡγούμενοι*, als rekenschap moetende geven van de zielen dergenen, over welke zij gesteld zijn, een sacerdotale tint ontvangen. De voorstelling van Jezus als hoogepriester moest over 't geheel de gedachte aan een Christelijke priesterschap wekken.

---

§ 4. DE PASTORALE BRIEVEN.

a. *De presbyters.*

In de pastorale brieven [3]) worden de presbyters *προεστῶτες* genoemd, bij welken naam men onwillekeurig denkt aan de *προϊστάμενοι* uit de brieven van Paulus. Bovendien wordt van deze zoowel als van gene gezegd, dat zij *κοπιῶσιν* (*vgl. 1 Thess. V : 12* en *1 Tim. V : 17*). Wat de *προϊσ-*

---

1) Zie Le Bas et Waddington, III, no. 1112.

2) Zie Archäol. Epigraph. Mittheilungen aus Oestreich-Ungarn VI, 51.

3) Vgl. Réville, t. a. p., bl. 287 v.v.

τάμενοι vrijwillig deden, zal ambtstaak der presbyters geweest zijn. Dat de eerstgenoemden, die, zonder een college te vormen, ieder op zichzelf voor de belangen hunner ἐκκλησία ijverden, dus de aangewezen mannen voor het presbyteriaat waren, toen dit in de oorspronkelijke autonome Paulinische gemeenten werd ingevoerd, spreekt vanzelf.

1 Tim. IV : 14 noemt den raad der presbyters πρεσβυτέριον. *1 Tim. V : 17* lezen wij: Οἱ καλῶς προεστῶτες πρεσβύτεροι διπλῆς τιμῆς ἀξιούσθωσαν, μάλιστα οἱ κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ.

Op grond van de *vs. 18* aangehaalde plaatsen *Deut. XXV : 4* (*1 Kor. IX : 9*) en *Luk. X : 7:* βοῦν ἀλοῶντα οὐ φιμώσεις en ἄξιος ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ, zullen wij onder τιμή een stoffelijke belooning hebben te verstaan. Hierop wijst ook *2 Tim. II : 4 en 6:* οὐδεὶς στρατευόμενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου πραγματίαις, ἵνα τῷ στρατολογήσαντι ἀρέσῃ .... τὸν κοπιῶντα γεωργὸν δεῖ πρῶτον τῶν καρπῶν μεταλαμβάνειν.

De oudsten moesten derhalve door de gemeente, waarvoor zij werkzaam waren, beloond worden. „Loon naar werk'' was echter een eisch der billijkheid, zoodat de τιμαί in overeenstemming behoorden te zijn met de gepresteerde diensten. De presbyters, welke volbrachten wat hun ambt medebracht en vooral niet meer, hadden niet zooveel aanspraak op de erkentelijkheid hunner gemeenteleden als degenen, die niet vroegen waarmede zij konden volstaan, maar slechts hoeveel zij vermochten. Deze moesten daarom dubbele eer waardig geacht worden en dus rijkere honoraria ontvangen, voornamelijk die in het Woord en de leer arbeidden.

De presbyters waren alzoo qualitate qua oorspronkelijk niet verplicht te prediken, te onderwijzen. Allengs begon-

nen zij echter het werk der pneumatici over te nemen. Zij zullen er toe gekomen zijn, doordat zij bij het vervullen van hun pastorale ambtsplichten dikwijls te strijden hadden tegen noodlottige dwalingen, tegen profeten en leeraars, die een voorkomen van godsvrucht hadden, maar haar kracht verloochenden (*2 Tim. III : 5*). De schrijver der pastorale brieven juichte het *διδάσκειν* der *πρεσβύτεροι* van ganscher harte toe en zou, de schaduwzijden eener algeheele vrijheid om te onderwijzen maar al te goed kennende (*vgl. 1 Tim. I : 6 en 7; IV : 1 v.; VI : 3; 2 Tim. II : 14 v.; III : 6 en 7; Titus I : 9—11*), hun en de episcopen klaarblijkelijk gaarne het uitsluitend recht daartoe hebben zien toegekend. Uit het feit, dat er een macht geweest moet zijn, bevoegd om sommigen der *προεστῶτες* in meerdere, anderen in mindere mate te beloonen, mag ongetwijfeld hun verantwoordelijkheid aan de vergaderde gemeente worden afgeleid.

Tegen hen mocht men geen beschuldiging aannemen, die niet door minstens twee of drie getuigen bekrachtigd werd (*1 Tim. V : 19*). Na wettig en overtuigend bewijs behoorde de schuldige echter in 't openbaar bestraft te worden (*vs. 20*). De auteur drukt Timotheüs nog op het hart om niemand haastig de handen op te leggen, d. i., op grond van den context, tot lid van het presbyterium te installeeren en voegt hieraan toe: „Heb geen deel aan anderer zonden; bewaar u zelven rein (*vs. 22*).” Het presbyteriaat moest volgens hem dus maar niet openstaan voor ieder. Hij zag zeer goed in, dat, wilde het presbyterium geëerbiedigd worden, het zedelijk en het godsdienstig gehalte zijner leden onberispelijk moest zijn. De eischen, welke aan de presbyters gesteld moesten worden, noemt

hij *1 Tim. III : 1—8.* Hieruit blijkt, dat hij aan het hoofd der gemeenten mannen verlangde, die de gezonde leer betrachtten en in staat waren die te onderwijzen.

b. De episcopen.

Zijn in het opschrift van den brief aan de Filippensen de diakenen nauw verbonden met de episcopen, ook in den eersten brief aan Timotheüs zijn zij zeer nauw vereenigd. Hierin worden de positieve en negatieve kenmerken, waardoor de eersten zich moesten onderscheiden, dadelijk genoemd na die, welke den ἐπίσκοπος behoorden te kenmerken, die in dit geschrift voorkomt in het enkelvoud, terwijl *Filipp. I : 1* van ἐπισκοποι sprake is. Hoewel men kan beweren, dat de singularis telken male (*1 Tim. III : 2 en Titus I : 7*) een klasse van personen aanduidt, verkrijgt men toch den indruk, dat hij opzettelijk gekozen is. Van al de andere kategorieën toch: de diakenen (*1 Tim. III : 8*), de weduwen (*1 Tim. V : 3*), de presbyters (*1 Tim. V : 17*) wordt het meervoud gebruikt. Daarenboven is *1 Tim. III : 2* en *Titus I : 7* sprake van *den* episcopos; wanneer de schrijver had willen zeggen: Er behooren geen presbyters geïnstalleerd te worden, dan die waarborg bieden, dat zij hun bediening met eere zullen vervullen, want *de episcopen* moeten onberispelijk zijn enz., zou hij zich juister hebben uitgedrukt, als hij voor ἐπίσκοπον het artikel had weggelaten. Mocht men hieruit willen afleiden, dat de schrijver der pastorale brieven in de hem bekende gemeenten slechts één ἐπίσκοπος kende, dan zou daarmede in wederspraak kunnen schijnen *Hand. XX : 28*, waar episcopen der gemeente te Efeze worden vermeld. Maar niets verhindert ons aan te nemen, dat in den tijd, gelegen tus-

schen de vervaardiging van deze beide geschriften de éene *ἐπίσκοπος* voor de vele in de plaats gekomen is. Dit toch was de eerste stap op weg naar het monarchisch episcopaat. De tweede en laatste was, dat het bestuur der gemeente uit de handen van vele waardigheidsbekleeders in die van dien éenen, voor het leven benoemden episcoop overging.

Het éenhoofdig gezag nu leeren wij voor 't eerst kennen uit de brieven van Ignatius. Ergo moet het zich uit het polyarchale hebben ontwikkeld in de jaren, die na de redactie der Handelingen tot de vervaardiging van die brieven verliepen, d. i. dus toen de pastorale brieven op schrift gebracht werden. Deze hebben „im Groszen und Ganzen" dan ook reeds den Ignatiaanschen bisschop. Letten wij slechts op 't geen de schrijver van den episcoop vordert.

Over 't geheel moet hij een goed Christen zijn, die zich in niet één opzicht te buiten gaat. Vooral mag hij niet geldgierig zijn. In overeenstemming hiermede worden *1 Petrus V : 2* de *πρεσβύτεροι ἐπισκοποῦντες* vermaand de kudde Gods te weiden niet om vuil gewin (*μὴ αἰσχροκερδῶς*), en herinnert Paulus *Hand. XX : 33* de oudsten der gemeente van Efeze, dat hij niemands zilver of goud had begeerd. Dit wekt het vermoeden, dat de episcopen en de diakenen in 't bijzonder blootstonden aan de verzoeking om zich in hun qualiteit op oneerlijke wijze te verrijken, en dat de eersten de verantwoordelijke administrateurs waren van hetgeen de laatsten ontvingen en uitgaven. In aansluiting hieraan noemt de brief aan Titus, de gaven der gemeenteleden als hun offeranden aanmerkende, den episcoop *θεοῦ οἰκονόμος*, rentmeester Gods.

Echter waren de *ἐπίσκοποι* meer dan alleen „officers of

finance," zooals Hatch, of „Verwaltungsbeambte," zooals Harnack hen noemt. *1 Tim. III : 4 en 5: (δεῖ οὖν τὸν ἐπίσκοπον ....) τοῦ ἰδίου οἴκου καλῶς προϊστάμενον, τέκνα ἔχοντα ἐν ὑποταγῇ μετὰ πάσης σεμνότητος, εἰ δέ τις τοῦ ἰδίου οἴκου προστῆναι οὐκ οἶδεν, πῶς ἐκκλησίας θεοῦ ἐπιμελήσεται;* en *Titus I : 8*, waar van den *ἐπίσκοπος* verlangd wordt, dat hij *δίκαιος* is, wijzen er b.v. op, dat zij ook de tucht moesten handhaven. Om dit in de nog in staat van wording verkeerende Paulinische gemeenten, die een zeer groote mate van vrijheid hadden, en met welker democratischen geest elk autocratisch optreden in strijd was, met goed gevolg te kunnen doen was wijsheid en omzichtigheid natuurlijk een eerste vereischte. Dienovereenkomstig behoorde volgens *1 Tim.* de episcoop bezadigd *(νηφάλιος)*, billijk *(ἐπιεικής)* te wezen, niet twistziek *(ἄμαχος)*, noch pas tot het Christendom toegetreden (*μὴ νεόφυτος, ἵνα μὴ τυφωθεὶς εἰς κρίμα ἐμπεσῃ τοῦ διαβόλου, 1 Tim. III : 6)*. Zijn gezag moest vaderlijk zijn (*1 Tim. III : 4 en 5*); volgens den brief aan Titus mocht hij niet aanmatigend *(αὐθάδης)*, noch oploopend *(ὀργίλος)* wezen, maar diende *ἐγκρατής* te zijn (*I : 8*), zich te kunnen bedwingen.

De overtuiging, dat het beter is tuchtmiddelen te voorkomen dan toe te passen, moest de episcopen er reeds vroeg toe brengen, beslist anti-Paulinische leeringen te bestrijden. Hun oorsponkelijke functies zijn dus zeker wel vermeerderd met het geven van onderricht. Dientengevolge achtten de pastorale brieven het voor den *ἐπίσκοπος* een onmisbaar vereischte, dat hij *διδακτικός* is (*1 Tim. III : 2*), met de gezonde leer kan vermanen en de tegensprekers wederleggen of het zwijgen opleggen *(ἐπιστομίζειν)*, *Titus I : 9, 10, 11.*

Wanneer nu het vermoeden, dat episcopen en presbyters niet ident zijn, juist is, kan één van de redenen, dat zij niet altijd te onderscheiden zijn, deze wezen, dat zij hun oorspronkelijke functies weldra met één en dezelfde hebben vermeerderd, n.l. met de διδασκαλία. En tevens geven *Hand. XX : 28*, waar presbyters episcopen worden genoemd en *Titus I : 5 v.*, waar van de presbyters onberispelijkheid gevorderd wordt, opdat de episcoop de vereischte hoedanigheden hebben mocht, aanleiding tot de vraag, of de opzieners gewoonlijk misschien niet uit de oudsten verkozen werden.

Ten slotte zij herinnerd, dat de schrijver der pastorale brieven er groote waarde aan hecht, dat de ἐπίσκοπος bij de niet-Christenen goed ter naam en faam bekend was.

Hij moest ἀνεπίλημπτος, ἀνέγκλητος, zijn (*1 Tim. III : 2*, *Titus I : 7*) en mede daardoor μαρτυρίαν καλὴν ἔχειν ἀπὸ τῶν ἔξωθεν (*1 Tim. III : 7*).

Volgens genoemden auteur was hij in 't oog der Heidenen klaarblijkelijk de personificatie der gemeente.

De Heidenen hadden geen belangstelling voor het geestelijk karakter der gemeente; de verzorgers der materieele belangen liepen dus het meest in het oog. De behandeling, die de gemeente als een collegium illicitum van de Heidensche overheden te wachten had, hing zeer veel af van de persoonlijkheid van den episcoop.

c. *De diakenen.*

In de pastorale brieven worden διάκονος en διακονία nog gebruikt in den algemeenen zin van dienaar, dienst (*1 Tim. IV : 6*, *cf. I : 12*). Intusschen zullen zij zeker wel met bepaalde, speciale diensten in de gemeente belast zijn ge-

weest. Het diaconaat was immers een bij uitnemendheid Christelijke instelling. De diaken moest dagelijks een deel der gaven brengen aan de hulpbehoevende gemeenteleden en hen tevens sterken en troosten met woorden des geloofs en der hope en was zoodoende de rechterhand der episcopen en der presbyters. Dienovereenkomstig stond volgens Timotheüs het diaconaat ook niet voor den eersten den besten open. *Hoofdst. III : 8—14* lezen wij:

Διακόνους ὡσαύτως σεμνούς, μὴ διλόγους, μὴ οἴνῳ πολλῷ προσέχοντας, μὴ αἰσχροκερδεῖς, ἔχοντας τὸ μυστήριον τῆς πίστεως ἐν καθαρᾷ συνειδήσει. καὶ οὗτοι δὲ δοκιμαζέσθωσαν πρῶτον, εἶτα διακονείτωσαν ἀνέγκλητοι ὄντες. γυναῖκας ὡσαύτως σεμνάς, μὴ διαβόλους, νηφαλίους, πιστὰς ἐν πᾶσιν. διάκονοι ἔστωσαν μιᾶς γυναικὸς ἄνδρες, τέκνων καλῶς προϊστάμενοι καὶ τῶν ἰδίων οἴκων. οἱ γὰρ καλῶς διακονήσαντες βαθμὸν ἑαυτοῖς καλὸν περιποιοῦνται καὶ πολλὴν παρρησίαν ἐν πίστει τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

Wat hier van de *διάκονοι* gevraagd wordt, wordt onmiddellijk te voren geeischt van de episcopen, behalve dat ten aanzien van deze niet uitdrukkelijk tegen dubbeltongigheid gewaarschuwd wordt. In de diakenen zal die ondeugd in 't bijzonder gewraakt zijn, omdat men voor alles moest kunnen bouwen op het woord van hen, die de aangewezen tusschenpersonen tusschen de presbyters en de gemeenteleden waren.

In deze qualiteit alsmede in die van assistenten der episcopen bij het verdeelen der gaven was hun getuigenis natuurlijk van groote waarde. Zij konden die zoo gemakkelijk misbruiken. Van daar de vermaning, geen vuilgewinzoekers te zijn!

Hun gestadig verkeer met de geloovigen gaf hun in

't bijzonder gelegenheid om allerlei met de „gezonde leer" strijdige begrippen te verspreiden. Alleszins natuurlijk derhalve, dat de schrijver der pastorale brieven er op aandringt, dat zij een rein gevoel zouden hebben voor het mysterie des geloofs.

Over 't algemeen zal het diaconaat opgedragen zijn aan Christenen van niet te geposeerden leeftijd. *1 Tim. III : 12* leert ons nochtans, dat wij ons de diakenen niet al te jong moeten denken. Onze auteur wilde, dat zij vóór hun definitieve aanstelling eerst beproefd werden (wellicht de kiem van het latere noviciaat), terwijl uit *1 Tim. III : 13* schijnt te blijken, dat de *καλῶς διακονήσαντες* konden opklimmen tot de waardigheid van presbyter of episcoop.

In de vrouwen, waarvan *vs. 11* melding maakt, hebben wij vermoedelijk diakonessen en geen echtgenooten der diakenen te zien. Het zou toch vreemd zijn, dat laatstgenoemden wel nadrukkelijk genoemd werden en de huisvrouwen der presbyters en der episcopen niet.

Voorts blijkt uit den 96sten brief van Plinius aan Trajanus (geschreven in het jaar 112), welke gewaagt van „ancillae, quae ministrae dicebantur," dat althans onder de Christenen in Bithynië ongeveer in den tijd, toen het schrijven aan Timotheüs opgesteld werd, diakonessen bestonden.

§ 5. DE EERSTE BRIEF VAN CLEMENS AAN DE KORINTHIËRS.

a. Presbyters.

De eerste brief van Clemens, ongeveer 100 door de gemeente van Rome aan die van Korinthe geschreven [1]), leert dat eenige ongenoemde (volgens *H. XLVII* één of twee: *τὴν ἐκκλησίαν δι' ἓν ἢ δύο πρόσωπα στασιάζειν πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους),* doch zeer ongunstig (*vgl. H. III* en *XLVII*) gequalificeerde personen waren opgestaan tegen hun presbyters. De laatste ontvangen dus hier een titel, die in de brieven van Paulus aan de Korinthiërs nog niet voorkomt. In de oude Latijnsche vertaling van ons geschrift heeten zij seniores en (o.a. *H. I*, *III*, *XXI*) worden de jongeren herhaaldelijk tegenover hen gesteld en tot eerbied vermaand. Echter omvat de uitdrukking niet alle oudsten in jaren. De presbyters vormden toch, al komt de uitdrukking *πρεσβυτέριον* in den brief niet voor, een afgesloten corporatie, waarin men bepaaldelijk moest worden opgenomen. Zoo lezen wij *H. LIV:* „Wie uwer is edelmoedig, wie barmhartig, wie liefdevol? Hij zegge: Indien er om mij oproer is, twist en scheuring, ga ik weg; ik zal heengaan werwaarts gij wilt en doen wat de meerderheid beveelt, zoo slechts de kudde van Christus vrede houde met de eenmaal aangestelde presbyters (*μόνον τὸ ποίμνιον τοῦ Χρ.*

---

[1]) Zie A. Harnack, Geschichte der altchristlichen Litteratur bis Eusebius, zweiter Theil, erster Band, Leipzig 1897, S. 255.

εἰρηνευέτω μετὰ τῶν καθεσταμένων πρεσβυτέρων)." Daar voorts de in Korinthe heerschende verdeeldheid als verzet tegen de presbyters gekwalificeerd wordt (*XLVII*) en de twistzoekers vermaand worden zich aan deze te onderwerpen (*LVII*), behoorden de eersten ontegenzeggelijk tot de bestuurders.

b. Διάκονοι.

De *διάκονοι* (*XLII en XLIV*) maakten klaarblijkelijk nog geen deel uit van het bestuur. Zij worden althans nergens in den brief, in verband met de twisten vermeld en zullen, hoewel de Versio latina antiquissima hun naam nog overzet met den algemeenen term „ministri," weinig beteekende helpers der episcopen zijn geweest, daar zij slechts met het oog op deze voorkomen.

c. Ἡγούμενοι.

De *ἡγούμενοι* waren, wat Prof. Tideman [1]) e. a. ook mogen beweren, niet ident met de *πρεσβύτενοι.* In dit geval toch zou de schrijver zich *H. I* zeer pleonastisch hebben uitgedrukt, als hij, den vroegeren staat van zaken te Korinthe roemende, zegt: „Gij wandeldet naar Gods geboden, onderdanig zijnde aan hen, die over u gesteld waren, en uwen oudsten de verschuldigde eer bewijzende (*τοῖς νομίμοις τοῦ Θεοῦ ἐπορεύεσθε, ὑποτασσόμενοι τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν καὶ τιμὴν τὴν καθήκουσαν ἀπονέμοντες τοῖς παῤ ὑμῖν πρεσβυτέροις*)."

---

[1]) Zie bladz. 205 van het artikel: De (eerste) Brief van Clemens Romanus aan de Korinthiërs, beschouwd als een hoogst belangrijke bijdrage tot de kennis van het oudste Christendom na den tijd der Apostelen, in de „*Theologische studiën van* Joannes Tideman, hoogleeraar te Amsterdam, Amsterdam, P. N. Van Kampen, 1863.

Ook maakt men zich aan een onjuiste interpretatie schuldig, wanneer men *cap. XXI:* „Laat ons den Heer Jezus Christus, wiens bloed voor ons gegeven is, in achting houden; hen, die over ons gesteld zijn, eerbiedigen; onze oudsten eeren; de jongelingen opleiden in de vreeze Gods," de uitdrukking hen, die over ons gesteld zijn (τοὺς προηγουμένους ἡμῶν) houdt voor presbyters in engeren zin en de oudsten (τοὺς πρεσβυτέρους) voor bedaagden. De auteur van 1 Clemens had toch — zooals wij pas opmerkten — wanneer hij sprak van „ouden," niet het oog op den leeftijd.

d. Ἐπίσκοποι.

Tideman [1]), Duker en van Manen [2]) en anderen meenen, dat de presbyters en episcopen ident zijn en dat men met hetzelfde feit te doen heeft, als er sprake is van de afzetting van deze en het verzet tegen gene. Zij leiden dit af uit *cap. XLIV*, waar de gestorven presbyters (οἱ προοδοιπορήσαντες πρεσβύτεροι) gelukkig geprezen worden, dat zij tot hun dood vruchtbaar en onafgebroken konden werkzaam blijven, zonder ooit in vrees te hebben verkeerd, van de hun eenmaal toegekende plaats verdrongen te zullen worden. Waar blijft men echter, bij dit vereenzelvigen van presbyters en episcopen, met de ἡγούμενοι, die, zooals wij zagen, bepaald van de oudsten moeten onderscheiden worden? Men weet er eenvoudig geen weg mede. Betwist [1]) men evenwel die assimilatie, dan kan men hen zonder bezwaar gelijkstellen met de ἐπίσκοποι.

---

[1]) Joh. Tideman, Theol. studiën, bl. 206.

[2]) Duker en Van Manen, Oud-Christelijke Letterkunde, Dl. I, 1871, bl. 111.

De benaming (*I*, *XXI*) wordt gebruikt, wanneer in het algemeen sprake is van den eerbied, welke de Christenen aan deze hun hoofden verschuldigd zijn. Zoodra in den brief speciaal over de quaestie te Korinthe wordt gehandeld (van *cp.* *XC* af), is het woord, waarmede de militaire oversten en civiele bestuurders der Romeinen worden aangeduid (*XXXVII; LV*) niet meer synoniem met de uitdrukking ἐπίσκοποι.

Wij wenschen verder in het midden te brengen, dat, terwijl de Korinthische gemeente de presbyters in 't algemeen niet in waarde hield, niet *al* de presbyters, maar slechts sommige hunner ontslagen zijn geworden (*XLIV:* ἐνίους ὑμεῖς μετηγάγετε καλῶς πολιτευομένους ἐκ τῆς λειτουργίας). Blijkbaar is dit geschied, wijl niet alle, maar slechts enkele oudsten de episcopale functies uitoefenden. De presbyters, uit en waarschijnlijk ook door wie de episcopen verkozen waren, zij het niet dan met toestemming der geheele gemeente (*XLIV*), zullen derhalve, in strijd met ὅλη ἡ ἐκκλησία, en corps partij getrokken hebben voor hun vroegere collega's, weshalve het niet-handhaven van deze verzet tegen gene was. De verkiezing van episcopen schijnt over 't geheel nog al eens de aanleiding geweest te zijn, dat de tusschen de gemeenteleden bestaande naijver en oneenigheid aan het licht kwam. Anders had de schrijver moeilijk kunnen zeggen (*XLIV*), dat de apostelen zulks voorzien hebben en, om eventueele twisten ἐπί τοῦ ὀνόματος τῆς ἐπισκοπῆς te voorkomen, persoonlijk de eerste episcopen aangesteld en bovendien bepaald hebben, dat na hun dood beproefde mannen onder goedkeuring der gansche gemeente

---

[1]) Vgl. Réville, pg. 408 et suiv.

hun opvolgers moesten aanwijzen. (*Hoofdst. XLIV*: *Καὶ μεταξὺ ἐπινομὴν ἔδωκαν, ὅπως ἐὰν κοιμηθῶσιν, διαδέξωνται ἕτεροι δεδοκιμασμένοι ἄνδρες τὴν λειτουργίαν αὐτῶν. Τοὺς οὖν κατασταθέντας ὑπ᾽ ἐκείνων ἢ μεταξὺ ὑφ᾽ ἑτέρων ἐλλογίμων ἀνδρῶν, συνευδοκησάσης τῆς ἐκκλησίας πάσης......, τούτους οὐ δικαίως νομίζομεν ἀποβαλέσθαι τῆς λειτουργίας*).

Tevens blijkt uit deze plaats, waarvan wij, na ons onderzoek der Nieuw-Testamentische oorkonden, de historische juistheid geheel voor des auteurs rekening kunnen laten, hoe in zijn tijd de „opzieners” plachten gekozen te worden, terwijl uit de woorden: „Wij achten het niet billijk, dat men de op wettige wijze gekozenen, die onberispelijk, nederig, rustig en belangeloos de kudde van Christus gediend hebben, die langen tijd door allen zijn geprezen (*λειτουργήσαντας ἀμέμπτως τῷ ποιμνίῳ τοῦ Χριστοῦ, μετὰ ταπεινοφροσύνης, ἡσύχως καὶ ἀβαναύσως, μεμαρτυρημένους τε πολλοῖς χρόνοις ὑπὸ πάντων*) uit hun bediening ontslaat,” mag worden afgeleid, dat de episcopen over het geheel hun ambt levenslang behielden.

Het recht der gemeente om episcopen af te zetten wordt echter niet principieel betwist. Alleen achtten de Christenen te Rome het ongeoorloofd hen te ontslaan, die zich waardig en met eere van hun taak kweten.

De woorden, den berouwhebbenden vredeschender in den mond gelegd: „Indien er om mij oproer is, twist en scheuring, zoo ga ik weg; ik zal heengaan werwaarts gij wilt en doen wat de meerderheid (sc. der gemeenteleden) beveelt (*ἐκχωρῶ, ἄπειμι, οὗ ἐὰν βούλησθε, καὶ ποιῶ τὰ προστασσόμενα ὑπὸ τοῦ πλήθους, LIV*)” involveeren niet minder de souvereiniteit der gemeente.

De ontevredenheid der Korinthische geloovigen op de episcopen is voornamelijk opgewekt, doordat de episcopen weigerden „de offers aan te bieden op bepaalde dagen en uren”

(*XL*). Ons schrijven leert dus ook, dat hun de gemeentelijk-financieele en materieele administratie was toebetrouwd. Tevens komt thans duidelijker dan tot dusver het specifiek godsdienstig karakter van hun ambtsverrichting uit. De gaven der Christenen waren niet, zooals in de Heidensche vereenigingen, eenvoudig contributies, maar offeranden, die door de episcopen, ten nutte der broeders, Gode gewijd werden [1]).

Er waren echter meer punten van geschil. Men was het oneens over het verrichten van het dienstwerk in 't algemeen, en over de vraag, wie het recht hadden dat te verrichten (*τάς τε προσφορὰς καὶ λειτουργίας ἐπιτελεῖσθαι, καὶ οὐκ εἰκῇ ἢ ἀτάκτως ἐκέλευσεν γίνεσθαι, ἀλλ' ὡρισμένοις καίροις καὶ ὥραις. ποῦ τε καὶ διὰ τίνων ἐπιτελεῖσθαι θέλει αὐτὸς ὥρισεν τῇ ὑπερτάτῳ αὐτοῦ βουλήσει*, *XL*). Daar een nadere bepaling van het dienstwerk, de *λετουργίαι*, ontbreekt, verhindert niets ons om daarbij te denken aan de overige episcopale werkzaamheden, die wij bij 't bespreken van de pastorale brieven leerden kennen.

Vóór alles leert de eerste brief van Clemens ons evenwel, dat de Christelijke waardigheidsbekleeders de vrijheid in

---

1) Wanneer we *cp. XLIV* lezen van: *τοὺς ἀμέμπτως καὶ ὁσίως προσενεγκόντας τὰ δῶρα* worden, zooals blijkt uit het artikel, bekende, bepaalde gaven — de voor het avondmaal bestemde — bedoeld. Dienovereenkomstig noemt Ignatius (*Ad. Smyrn.*, *VII*) de eucharistie *ἡ δώρεα τοῦ Θεοῦ* en schrijven de Constitutiones Apostolicae (*VIII*, *12*) aan de diakenen voor om den *ἐπίσκοπος τὰ δῶρα* te brengen *πρὸς τὸ θυσιαστήριον*. Ons geschrift gebruikt de uitdrukkingen *θυσίαι*, *δῶρα*, *προσφοραί* evenwel ook voor geestelijke offeranden, eerbewijzingen aan God, bestaande in aanbidding, dankbaarheid, verootmoediging. Evenzoo spreekt Irenaeus van „de Christelijke offeranden, wier altaar in den hemel is, en die in de gebeden der heiligen bestaan," vgl. J. Tideman, bl. 216 v.

zake den cultus ten behoeve van zichzelven aan banden legden — hetgeen de oorzaak der στάσις was. Want met Rothe [1]) e. a. de oorzaak te zoeken in het onbezet zijn van den Korinthischen bisschopszetel is dwaasheid, daar er, zooals Tideman [2]) terecht zegt, in den ganschen brief niets is, dat hieraan doet denken. Ten onrechte zeggen Duker en Van Manen [3]), dat er van een verzet tegen hiërarchische aanmatiging geen sprake is.

De presbyters en episcopen toch hadden reeds vroeger getracht, zich het recht om te prediken en te onderwijzen toe te eigenen. Toen ons geschrift werd opgesteld, hadden ook die te Korinthe zich daarmede belast, want geen enkel apostel, profeet of leeraar wordt opgewekt zijn invloed ter bezwering van den demon der tweedracht aan te wenden. Nu echter had het streven der episcopen naar autocratie in den eeredienst reactie verwekt.

Wijders verdient opmerking, — en hiermede wijzen we de meening van Brüll [4]) af, dat de schrijver met ἐπισκοπή bedoelde het kerkelijk ambt in 't algemeen, vervuld door het presbyterium, d. i. bisschop, presbyters en diakenen — dat de epistel geen gewag maakt van éen, maar van verscheidene episcopen. De volgens caput *XLIV* afgezette ἐνίους toch eenvoudig te houden voor presbyters is ongeoorloofd, aangezien in dit gansche hoofdstuk nergens van het presbyteriaat, maar steeds van het ambt der episcopen gesproken wordt.

---

1) Anfänge, S. 404.
2) bl. 225.
3) bl. 100.
4) Dr. A. Brüll, Der erste Brief des Clemens von Rom an die Korinther und seine geschichtliche Bedeutung, Freiburg i/B, 1883, S 40.

Maar niet alleen in de gemeente te Korinthe, ook in die van Rome was het uninominaal en a fortiori het monarchisch episcopaat nog onbekend, toen onze brief werd opgesteld. In het gansche schrijven, wordt zelfs implicite met geen syllabe op het wenschelijke van het éenhoofdig opzienersschap gezinspeeld. Zelfs wanneer de autenr den apostelen de aanstelling der episcopen en diakenen toedicht [1]), zwijgt hij ganschelijk van den éenen ἐπίσκοπος; ook duidt de schrijver, als hij (*Hfdst. XLVII*) op Petrus en Paulus wijst, zich volstrekt niet als hun opvolger aan. Zulk een volkomen ignoreeren nu van de bisschoppelijke waardigheid was eenvoudig onverklaarbaar, indien, toen ons geschrift geschreven werd, te Rome de eene ἐπίσκοπος reeds de plaats van de vele ingenomen had.

Tegen dit gevoelen druischt lijnrecht in de traditie, die Petrus den eersten bisschop van Rome noemt. Ook de meening van hen, volgens wie Clemens de eerste bisschop was, met verwerping van Petrus als zoodanig, is er mede in strijd.

Ten aanzien van het eerste refereeren wij ons aan ons vroeger onderzoek, waaruit blijkt, dat geen enkel Nieuw-Testamentisch getuigenis aan te voeren is voor de instelling van het monarchaal episcopaat door de apostelen, waarop de beweerde onafgebroken successio episcopalis te Rome

---

[1]) Wij spreken van toedichten, omdat men niet kan aannemen, dat de apostelen aan twisten over het opzienersambt gedacht hebben, daar zij allen, Paulus niet uitgezonderd, aan de spoedige wederkomst des Heeren ten gerichte en daarmede aan een algeheele verandering der bestaande orde van zaken geloofden, vgl. Duker en Van Manen, Oud-Christelijke Letterkunde, I, bl. 116 en 117.

sinds Petrus berust. Mocht men hiertegen de in de oud-Christelijke litteratuur bewaarde catalogi van bischoppen willen aanvoeren, dan bedenke men [1]), dat de oudste bestanddeelen daarvan ten minste 50 jaar ouder zijn dan de eerste brief van Clemens en dat ze geschreven zijn door schrijvers, die van allen critischen zin ontbloot waren. Deze toch kwamen er gemakkelijk toe om de gemeentelijke organisatie van hun tijd op den vroegeren over te brengen; bovendien zullen zij niet geaarzeld hebben om de plaatselijke of algemeene traditie zoo hoog mogelijk op te voeren, ten einde den ketters den mond te snoeren.

Bij het tweede zij herinnerd, dat, wanneer Clemens op grond van dezelfde lijsten de eerste bisschop te Rome genoemd wordt, hieraan geen waarde kan worden toegekend, aangezien, zooals reeds gezegd is, die bischopslijsten geen historische waarde hebben. Bovendien was [2]) de man, die namens de gemeente van Rome ons geschrift aan de Korinthische schreef, in rang niet boven zijn medeëpiscopen of conpresbyteri verheven, al was hij, uit hoofde eener zedelijke meerderheid, de primus inter pares.

Maar al legt de eerste brief van Clemens nog getuigenis af van het bestaan van het veelhoofdig episcopaat en al is ons geschrift een brief van een gemeente aan een gemeente [3]) toch is de hiërarchische geest, die uit het schrijven spreekt,

---

[1]) Zie Harnack, II, I, S. 107 ff., 133 f., 158 ff., 188. Voor de verdere litteratuur verwijzen we naar Dr. J. Réville, l'Épisc. I, pg. 423, note 1 en Prof. Dr. H. U. Meyboom, Het Christendom der tweede eeuw, bl. 231 en 232.

[2]) Vgl. Duker en Van Manen, I, bl. 124 v.

[3]) Vgl. Harnack, Patrum Apost. Opera I, p. XXVIII.

kenmerkend. Het is als 't ware [1]) de eerste dier lange reeks van „epistolae monitoriae," brèven en encyclieken, welke door Rome zijn uitgevaardigd.

De auteur brengt voorts den ganschen Christelijken cultus in de nauwste betrekking tot den levietischen, waarvan de Christelijke de voortzetting en de vervulling is. De episcopen worden met Israëls priesters gelijk gesteld (*XL en XLI*), terwijl hun aanstelling volgens hem reeds in het Oude Testament geprofeteerd was (*XLII*). Ook was het aan de Korinthische Christenen, die reeds λαϊκοὶ ἄνθρωποι genoemd worden (*XL*), volstrekt ongeoorloofd om in de λειτουργία hunner ἐπίσκοποι in te grijpen (*XL en XLI*), daar de voorschriften der Mozaïsche wet betreffende het aanbieden der offers en het verrichten van het dienstwerk Goddelijke autoriteit hadden.

---

§ 6. DE BRIEVEN VAN IGNATIUS.

De innerlijke, geestelijke eenheid der Paulinische Klein-Aziatische gemeenten, die des geloofs, der hoop en der liefde, werd ten tijde van Ignatius belaagd door Judaïstische dwaalleeraars [2]) (*Magn. VIII—XI; Filad. V, VII*,

---

[1]) Vgl. Réville, I, pg. 429.

[2]) Dr. F. X. Funk, Die Echtheit der Ignatianischen Briefe aufs neue vertheidigt, Tübingen, 1883, S. 98 (Vgl. S. 64-100), noemt de ketterijen, waarop in de brieven gewezen wordt, twee verschillende zijden van éen en dezelfde haeresie en spreekt van Judaïstische doceten of docetische Judaïsten.

Dr. F. J. J. A. Junius, De oorsprong en waarde van de verschillende verzamelingen en recensiën der brieven van Ignatius, Historisch-Kritisch Onderzoek, Tiel 1859, bladz. 142 (vgl. bl. 127—146), denkt ook aan docetisme gepaard met een Judaïseerende richting.

VIII; Efez. VII, XVII, XVIII, XIX, XX, Trall. VI, IX, X, XI, Smyrn. I, II, V, VII, X), wier anti-Christelijke leer *κακὴ διδαχή* (*Efez. IX, XVI*), *ἀλλοτρία βοτάνη, αἵρεσις* (*Trall. VI*), *ἑτεροδοξίαι, κενοδοξίαι, μυθεύματα παλαιά* (*Magn. VIII en XI, cf. Smyrn. II, IV, VI, Filad. I*) genoemd wordt, en die men als dolle honden (*Efez. VII*), als wilde beesten in menschengedaante (*Smyrn. IV, cf. Efez. VII*) vermijden moest. Ten einde hun invloed te fnuiken zijn voornamelijk de Ignatiaansche brieven opgesteld; zij zijn echt en dateeren uit de laatste jaren van Trajanus (110—117) of wellicht iets later (117—125) [1]. Behalve die aan de Romeinen, beoogen zij de aanprijzing en bevestiging der suprematie van den éenen *ἐπίσκοπος*. Bisschop, presbyters en diakenen vormen in deze litteratuur een onverbreekbare trits. Te zamen maken zij het bestuur uit. Het gezag van den bisschop was dus niet het absolutisme van den autocraat; slechts wanneer hij gesteund werd door de presbyters en de diakenen en als de uitvoerder van hun besluiten optrad, was hij *de* autoriteit. „Allen moeten ontzag hebben voor de diakenen als aangesteld door Jezus Christus en voor den bisschop als voor Jezus Christus, die 's Vaders zoon is, en voor de presbyters als voor een raad Gods en een bond van apostelen. Zonder hen (n.l. den bisschop, de presbyters en de diakenen) heeft geen gemeente aanspraak op den naam van „gemeente," *Trall. III;* wie binnen den kring des altaars is, is rein; doch wie er buiten staat, is niet rein; d. w. z.: wie iets ver-

---

[1]) Zie Adolf Harnack, II, I, S. 406, vgl. over de quaestie der echtheid: Rothe, Anfänge, S. 715 ff., Junius, bl. 89 volg., Zahn, Ignatius von Antiochien, 1873, S. 541 f., Funk, S. 43 f., Réville, 442 et suiv.

richt zonder bisschop en presbyters en diakenen, heeft geen zuiver geweten (*Trall. VII*); houdt u aan den bisschop en aan het presbyterie en aan de diakenen (*Filad. VII*); volgt allen den bisschop na, gelijk Jezus Christus den Vader, en het presbyterie, dat op gelijke lijn staat met de apostelen; hebt ook ontzag voor de diakenen, zijnde dit een gebod Gods (*Smyrn. VIII*); ik groet den Gode waardigen bisschop en het godgevallig presbyterie en mijn mededienstknechten, de diakenen (*Smyrn. XII*); hun ben ik een zoenoffer, die gehoorzamen aan den bisschop, de presbyters, de diakenen (*Pol. VI*)."

De kracht van den bisschop, de presbyters en de diakenen lag derhalve in hun eensgezindheid; een werkelijke breuk tusschen hen zou anarchie ten gevolge gehad hebben en, om zulks te keeren, de gemeente dadelijk voor de moeielijkheid hebben geplaatst een geheel of gedeeltelijk nieuw bestuur te kiezen.

De ἐπίσκοπος was geen bisschop in den lateren katholieken zin. Nergens [1]) wordt hij als opvolger der apostelen aangeduid of vinden wij een spoor van sacramenteele wijding, van mededeeling des Heiligen Geestes door ordening; evenmin stellen de brieven het episcopaat als een apostolische instelling voor of zinspelen zij met een enkel woord op de apostolische successie. Ook [2]) strekte de macht van den titularis, welke — blijkens de herhaalde vermaningen om den bisschop niet te minachten — nog hoofdzakelijk

---

[1]) Vgl. Junius, bl. 150; Réville, Episc. I, p. 517 en 518; Harnack, Gesch. der altchristl. Litt. II, I, S. 396, noot 1 en 2.

[2]) Vgl. Kist, Arch. D. X, bl. 58, 91 en 92; Junius, bl. 153; Harnack, S. 396.

van zijn persoonlijke hoedanigheden, zijn inspanning en toewijding afhankelijk was, zich alleen uit tot de gemeente van de plaats zijner inwoning. Ignatius mag zich op éen plaats (*Rom. II*), waar hij de Romeinen bidt zijn marteldood toch niet te verhinderen, bisschop van Syrië noemen, hij doet dit als apostolisch man, als συνεργὸς τῶν ἀποστόλων, en bovendien in een geheel persoonlijke aangelegenheid. Daarenboven heeft de uitdrukking, voorkomende *Smyrn. VIII*, ἡ καθολικὴ ἐκκλησία, de beteekenis van ἡ ἐκκλ. καθ' ὅλην τὴν πόλιν, en ontleent de schrijver zijn bevoegdheid om andere gemeenten raad te geven niet aan zijn episcopale functies, welke alleen in Antiochië geldig waren, maar aan zijn qualiteit van aanstaand confessor, van belijder des geloofs, van martelaar. — En nu moge het waar zijn, dat de opziener als representant van God en Christus wordt voorgesteld, toch hebben wij deze uitdrukkingen cum grano salis op te vatten en moeten niet vergeten, dat de auteur gewoon was zich sterk uit te drukken en bovendien van de veronderstelling uitging, dat de bisschop eo ipso een wijs en vroom man was. Ten aanzien van dezen titularis lezen wij in de brieven het volgende:

Hij is de verzorger der weduwen (*Pol. IV*) en de vermaner van allen, van gehuwden, verloofden en ongehuwden (*Pol. I en V*); wie zich boven hem verheven acht, komt om (*Pol. V*); hij moet gerespecteerd worden als de Christus (*Trall. III*), terwijl een jeugdige leeftijd geen aanleiding mag zijn hem minder hoog te achten; hij is de vertegenwoordiger der gemeente (*Efez. I*, *Magn. II*) en de zichtbare plaatsbekleeder van den onzichtbaren God (*Efez. VI*; *Magn. III*, *VI*).

Hij moet hen, die een vreemde leer verkondigen, de

ἑτεροδιδασκαλοῦντας, en de verspreiders van booze kunstenarijen (κακοτεχνίαι) buiten de gemeente houden (*Pol. III en V*) en kan de berouwhebbenden weder opnemen (*Filad. III en VIII*); hij leidt de godsdienstige samenkomsten (*Magn. IV en VII*), welke ook ten tijde van Ignatius niet algemeen en geregeld bezocht werden (*Pol. IV*), en houdt de toespraak (letterlijk de homilie, *Pol. V*), terwijl avondmaal noch doop geldig zijn, wanneer hij of zijn gevolmachtigde ze niet hebben bediend (*Smyrn. VIII*). Zonder zijn toestemming mag geen huwelijk gesloten worden (*Pol. V*); kortom, buiten hem mag men niets doen (*Magn. VII; Trall. II, VII; Filad. VII; Smyrn. VIII; Pol. IV*); wie hem eert, wordt door God geëerd; wie hem minacht, dient den duivel en heeft geen zuiver geweten (*Trall. VII, Smyrn. IX*).

Behalve het beheer over de gelden en de goederen der gemeente, de zorg voor de hulpbehoevenden en de noodlijdenden, de handhaving der gezonde leer en van de tucht, de leiding der bijeenkomsten, hetgeen, zooals wij zagen, tot de bediening der episcopen behoorde, was derhalve den bisschop speciaal het onderricht en de stichting der geloovigen en het bedienen van beide symbolen toebetrouwd. Dit was in overeenstemming met het door ons bij de behandeling der pastorale brieven en den eersten van Clemens opgemerkte streven der ἐπίσκοποι om de aloude vrijheid, die in zake het onderwijs en den eeredienst bestond, in te korten. Verder is hij belast met een functie, die wij tot nu toe als de presbyteriale bij uitnemendheid leerden kennen, met de „cura pastoralis”. Tot de gemeenteleden heet het: Χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν ποιεῖτε. De ἐπίσκοπος was dus in alles hun geestelijke leidsman, ja,

hun zielzorger, hun biechtvader. Ter verklaring hiervan hebben wij, zooals vroeger gezegd werd, in 't oog te houden, dat de episcopen gewoonlijk uit de presbyters verkozen werden en met hun nieuw ambt hun vroegere waardigheid niet verloren, terwijl daarenboven, tengevolge van de strikken, die den geloovigen door de verspreiders van dwaalleeringen en de voorstanders van kettersche praktijken gespannen werden, de individueele poimeniek hoe langer zoo noodzakelijker geworden was.

Over de wijze van de verkiezing des bisschops zeggen de brieven niets. Alleen lezen wij, dat te Magnesië een nog betrekkelijk jonge man verkozen was (*Magn. III*), terwijl van den Filadelphischen titularis staat opgeteekend, dat hij zijn positie niet aan eigen intriges of kuiperijen zijner vrienden verschuldigd was, maar aan den goeden naam, dien hij zich door zijn handel en wandel verworven had (*Filad. 1*).

De onderstelling, dat de keuze, op voordracht der presbyters, door de gemeente geschiedde, is gewis niet ongerijmd en analoog aan hetgeen de pastorale brieven ons leerden.

Het monarchisch episcopaat bestond ten tijde van Ignatius klaarblijkelijk nog niet in de gemeente van Rome, daar hij in zijn brief aan de Romeinen met geen woord van zulk een functionaris melding maakt. De hartstochtelijkheid, waarmede de auteur het in zijn andere brieven aanprijst en verheft, wekt het vermoeden, dat het in de ἐκκλησίαι, waaraan zij gericht zijn, nog bij velen tegenstand vond. Het feit, dat Ignatius waarschijnlijk de eenige Christen zijner dagen was, die veroordeeld werd om uit Antiochië opgezonden te worden naar Rome, wijst

er op, dat de Heidensche autoriteiten hem als het hoofd der Christenen dier *ἐκκλησία* beschouwden en hij dus vermoedelijk toen reeds een tijd lang bisschop geweest was.

Het democratisch beginsel van de autonomie der gemeente is evenwel nog waarneembaar. De brieven zijn aan de Efeziërs, de Magnesiërs, de Trallesiërs (de Romeinen), de Filadelphiërs, de Smyrnaeërs en niet aan hun respectieve bisschoppen gericht. De gemeenten te Filadelphië en te Smyrna moeten gezanten naar Antiochië zenden om de geloovigen dier stad geluk te wenschen met het ophouden der vervolging (*Filad. X*, *Smyrn. XI*). Polycarpus wordt nadrukkelijk opgewekt een vergadering (*συμβούλιον*) te beleggen ter verkiezing van zulk een „bode Gods" (*Pol. VII*) en de Efeziërs (*I*, *II*), Magnesiërs (*II*, *VI*) en Trallesiërs (*I*) worden gehuldigd vanwege het zenden van afgevaardigden naar Smyrna tot Ignatius.

De *presbyters* vormen een corporatie, het presbyterium (*Efez. II*, *IV*, *XX; Magn. III*, *XII; Trall. II*, *VII*, *XIII; Filad. IV*, *V*, *VII*; *Smyrn. VIII*, *XII*); zij worden vergeleken met de apostelen (*Magn. VI; Trall. II*, *III; Filad. V; Smyrn. VIII*), zijn saamgevlochten als een geestelijke krans (*Magn. XIII*), met den bisschop verbonden als de snaren met de citer (*Efez. IV*), vormen den raad (*συνέδριον*) *τοῦ ἐπισκόπου* (*Filad. VIII*) en zijn als hij de *προκαθήμενοι* (*Magn. VI*), die met hem in de godsdienstige samenkomsten de eereplaatsen innemen. Zij zijn dus niet de uitvoerders van de bevelen van den bisschop, maar staan hem ter zijde, moeten in alles geraadpleegd worden en, zoo noodig, hem de hand boven

't hoofd houden (*Vgl. Magn. II, III; Trall. XII*). Den Judaïsten te Filadelfia (*Hfdst. VIII*) wordt aangeraden zich te bekeeren tot de eenheid Gods (d. i. tot den ἐπίσκοπος) en tot de vergadering van den bisschop; het eene is onafscheidelijk van het andere. Mocht er in hun midden oneenigheid zijn, dan achtte Ignatius het hoogst wenschelijk (*Vgl. Magn. III, Trall. XII*), dat de presbyters zich de minderen toonden en, door zich aan het gevoelen van den bisschop aan te sluiten, het eerst de hand der verzoening aanboden. De bisschop was evenwel nog niet in staat hen tot gehoorzaamheid te dwingen, zoodat, naar wij pas opmerkten, in laatste instantie de gemeente voor een „entweder-oder" kwam te staan.

Voor de *diakenen*, die Ignatius zeer lief zijn en aan wie de dienst van Jezus Christus is toebetrouwd (*Magn. VI*), ja, die de bedienaars zijner mysteriën heeten (*Trall. II*), moeten allen ontzag hebben als zijnde dit een gebod van den Heiland (*Trall. III, Smyrn. VIII*). Hij noemt hen — met name Burrhus, diaken der Efeziërs (*Efez. II*), en Sotio, dien der Magnesiërs (*Magn. II*) — zijn medediensknechten (σύνδουλοι), *Filad. IV, Smyrn XII.*

Misschien had Ignatius juist voor hen een bijzondere voorliefde, omdat zij hem op zijn reis op allerlei wijze behulpzaam waren en omdat zij tevens behoorden tot de afgevaardigden der gemeenten, welke hij niet doorkwam (*Efez. II, Magn. II, Smyrn. XII*). Zij moeten zich bij allen aangenaam maken en hebben zich zelfs te wachten voor den schijn des kwaads als voor vuur, want zij zijn geen uitdeelers van spijs en drank alleen, maar

dienaren der gemeente (*Trall. II*), dienstknechten Gods (*Smyrn. X, cf. Filad. XI*).

De diakenen waren dus niet alleen amanuenses bij de agapen en het avondmaal en overbrengers der gaven aan weezen, weduwen en hulpbehoevenden, maar hadden ook in zooverre geestelijke functies te verrichten, dat zij de verborgenheden van het Koninkrijk Gods aan de geloovigen hadden te prediken.

Als helpers van den bisschop moesten zij in de huizen, die zij ambtshalve binnentraden, met het brood, dat het lichaam voedt, ook het brood des levens brengen.

---

§ 7. DE BRIEF VAN BARNABAS.

De zoogenaamde [1]), waarschijnlijk in Egypte [2]) tusschen 80 en 130, misschien wel in 130 [3]), vervaardigde brief van Barnabas is gericht aan een kring van bevriende (*I : 3, IX : 9*), niet ver van Alexandrië gelegen [4]), Hellenistische

---

[1]) Zie A. Harnack, Geschichte der altchristlichen Litteratur, II, I, S. 411.

[2]) Zie hetzelfde werk, bl. 412.

[3]) Hetzelfde werk, S. 416 en 427. Hilgenfeld, Apost. Väter, S. 11—50, vooral 36 und 37, meent, dat de brief onder Domitianus (81—96) vervaardigd is; Prof. dr. J. G. Müller, Erklärung des Barnabasbriefes, ein Anhang zu De Wette's exegetischem Handbuch zum neuen Testament, Leipzig 1869, S. 18 f., stelt, in navolging van Volkmar, de vervaardiging onder Hadrianus, waarschijnlijk in het jaar 119.

[4]) Duker en Van Manen, dl. I, bl. 12. Volkmar meende de lezers van den brief in Rome te moeten zoeken, cf. Müller, S. 13.

(*Vgl. IX : 8*) gemeenten of aan een enkele gemeente [1]). De schrijver was een geboren Heiden (*vgl. cap. III : 6: Ἐις τοῦτο οὖν, ἀδελφοί, ὁ μακρόθυμος προβλέψας, ὡς ἐν ἀκεραιοσύνῃ πιστεύσει ὁ λαός, ὅν ἡτοίμασεν τῷ ἠγαπημένῳ αὐτοῦ, προεφανέρωσεν ἡμῖν περὶ πάντων, ἵνα μὴ προσρησσώμεθα ὡς ἐπήλυτοι τῷ ἐκείνων νόμῳ.* Daarom, broeders, heeft de Lankmoedige, die voorzag, hoe het volk, dat hij zijn geliefde bereid had, in eenvoud gelooven zou, ons te voren omtrent alles ingelicht, opdat wij niet als proselieten tot hun wet zouden toetreden). Hij polemiseert tegen de gevaren, die het judaïseeren met zich bracht. Wel was de tempel reeds lang verwoest (*vgl. XIV : 4; XVI : 1, 2, 4*) en daarmede de kracht van het eigenlijke Jodendom gebroken, maar nog altijd leefde een bepaald Joodsche geest voort [2]). De Christenen waren n.l. bijzonder gehecht aan de Joodsche instellingen en meenden, dat men door uiterlijke vervulling der wet rechtvaardig voor God kon worden. Dat dit Judaïsme een hinderpaal was voor de eenheid der kerkelijke leer en een scheidsmuur optrok tusschen zonen uit hetzelfde huis, spreekt vanzelf.

De auteur van ons geschrift droeg een steentje bij voor den opbouw der Katholieke kerk, toen hij praktijken en theorieën, waarboven de Christen verheven diende te zijn, bestreed, zonder daarbij de betrekking tusschen de nieuwe en de oude bedeeling uit het oog te verliezen. Hiertoe diende hem de veel gewraakte allegorisch-typische interpre-

---

1) Zie A. Harnack, Gesch. der altchristl. Litt. S. 414.

2) Vgl. A. Ritschl, Het ontstaan der oud-Katholieke kerk, holl. vert., bl. 249.

tatie. Uitgaande van de stelling, dat hetgeen in het Oude Testament geschreven staat deels Israël, deels de Christenheid raakte (*V : 4: Γέγραπται γὰρ περὶ αὐτοῦ ἃ μέν πρὸς τὸν Ἰσραήλ, ἃ δὲ πρὸς ἡμᾶς*), ontvouwt hij (*cap. VI—XVI*), de letterlijke opvatting verwerpende (*XI : 4*), ten opzichte van hetgeen ons Christenen betreft een gnosis (*I : 5 en VI : 9*), bestaande in een smakelooze en gekunstelde typologie.

Hij wil zijn schrijven voor zoo oud mogelijk laten doorgaan [1]) en doet in zake der gemeenteorganisatie „im Groszen und Ganzen" den toestand voor ons herleven, die in de eerste Paulinische gemeenten heerschte. Hij vermeldt noch presbyters, noch episcopen, noch diakenen. De *ὑπερέχοντες* toch van *cap. XXI* : 2 zijn zij, die iets over hebben, m. a. w. de rijken (*cf. Hermas, Gez. III, Hfdst. IX, vs.* 5). De gemeenten, tot welke hij zich richt, zijn nog volslagen autonoom, *vgl. XXI* : 4: *Ἑαυτῶν γίνεσθε νομοθέται ἀγαθοὶ, ἑαυτῶν μένετε σύμβουλοι πιστοί*, weest u zelf goede wetgevers; blijft u zelf trouwe raadslieden; de inspiratie is nog algemeen, *XVI* : 8 *en* 9: *Διὸ ἐν τῷ κατοικητηρίῳ ἡμῶν ἀληθῶς ὁ θεὸς κατοικεῖ ἐν ἡμῖν. Πῶς; Ὁ λόγος αὐτοῦ τῆς πίστεως, ἡ κλῆσις αὐτοῦ τῆς ἐπαγγελίας, ἡ σοφία τῶν δικαιωμάτων, αἱ ἐντολαὶ τῆς διδαχῆς, αὐτὸς ἐν ἡμῖν προφητεύων, αὐτὸς ἐν ἡμῖν κατοικῶν...* Daarom woont God werkelijk bij ons, binnen in onze woonstede. Hoe? Door zijn woord des geloofs, zijn roeping der belofte, de wijsheid zijner

---

[1]) Den Satan noemt hij den vorst van den tegenwoordigen tijd der ongerechtigheid (*καιροῦ τοῦ νῦν τῆς ἀνομίας, XVIII : 2*); ook spreekt hij van het aanstaande gericht (*XXI : 3: Ἔγγυς γὰρ ἡ ἡμέρα, ἐν ᾗ συναπολεῖται πάντα τῷ πονηρῷ, ἔγγυς ὁ κύριος καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ*, want de dag is nabij, waarop alles met den booze zal te gronde gaan; de Heer is nabij en het loon dat hij schenkt).

geboden, de voorschriften zijner leer; *doordat hijzelf in ons profeteert, zelf in ons woont......*; allen zijn, moeten het althans wezen, van God geleerden, *XXI : 6:* *Γίνεσθε δὲ θεοδίδακτοι.* Alleen de „leeraar", als hoedanig de schrijver zichzelf qualificeert, is de „geëerde", vgl. *XX, 9:* *ἀγαπήσεις ὡς κόρην τοῦ ὀφθαλμοῦ πάντα τὸν λαλοῦντά σοι τὸν λόγον κυρίου,* bemin ieder, die u 's Heeren woord verkondigt als uw oogappel; en *I : 8*, waar de auteur zegt, dat hij van de hooge positie, die hij als *διδάσκαλος* innam, tegenover zijn lezers geen gebruik wil maken, maar als éen hunner aan hen wil schrijven.

Niettegenstaande het archaïstisch voorkomen van den brief, kwam deze der hiërarchie in zoover ten goede, dat de auteur leerstukken (*δόγματα*), *I en IX*, tot wier bevatting (*γνῶσις*) hij slechts de uitnemendsten onder de menschenkinderen in staat acht (*Hfdst. IX en X*), aanprijst als de hoogste godsdienstige waarheden.

---

§ 8. DE PASTOR VAN HERMAS (*Ποιμήν*).

De Herder van Hermas zag in zijn tegenwoordige gedaante het licht ± 140. Het merkwaardige apokalyptische geschrift is echter niet „aus einem Gusse." De pseudonymus [1]) uit de gemeente te Rome [2]), die het publiceerde, begon met sommige deelen, waarschijnlijk reeds 20 tot 25

---

1) Vgl. Duker en Van Manen, I, bl. 284 v.

2) Vgl. Duker en Van Manen, I, bl. 289; A. Harnack, II, 1, S. 257.

jaren vroeger, ja, de oorspronkelijke kern vervaardigde hij misschien reeds in 110 [1]).

Volgens hem behoorden de **presbyters** tot de deugdelijkste, voornaamste, invloedrijkste leden der gemeente en heetten dus *προϊστάμενοι* (voorstanders, behartigers der belangen in 't algemeen) *τῆς ἐκκλησίας* (*Vis. III, IV, 3*). Men was hun eerbied verschuldigd (*vgl. Vis. III, I, 8:* „Vrouw, laat de ouderen eerst gaan zitten, *ἄφες τοὺς πρεσβυτέρους πρῶτον καθῖσαι*). Evenals [2]) in de synagoge de eerste plaatsen voor de meest geëerde leden waren, namen zij in de godsdienstige samenkomsten de voornaamste plaatsen in en werden daarom *πρωτοκαθεδρῖται* genoemd (*Vis. III, IX, 7*). Zij vormden een raad, een presbyterium: *cf. Vis. II, IV, 2*, waar aan Hermas wordt bevolen het van de oude vrouw (d. i. de kerk) ontvangen boekje ter lezing aan de presbyters af te geven. Het moest aan deze worden overhandigd, omdat alleen hij *πρεσβύτερος* was, die zijn geloof proefondervindelijk had bewezen — weshalve de zoodanige niet alleen in de gemeente, maar in de gansche kerk, welke als de belichaming van het Godsrijk wordt geacht, moreel de hoogste positie innam. *Vis. III, V, 1* [3]) is sprake van *ἀπόστολοι, ἐπίσκοποι, διδάσκαλοι, διάκονοι* en worden de presbyters naar 't schijnt met stilzwijgen voorbijgegaan.

---

1) Vgl. A. Harnack, II, I, S. 266, cf. P. Baumgärtner, Die Einheit des Hermas-Buchs, Freiburg i/B, 1889, S. 95.

2) Vgl. Loening, S. 96.

3) *Οἱ μὲν οὖν λίθοι οἱ τετράγωνοι καὶ λευκοὶ καὶ συμφωνοῦντες τᾶις ἁρμογᾶις αὐτῶν, οὗτοί εἰσιν οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ ἐπίσκοποι καί διδάσκαλοι καὶ διάκονοι οἱ πορευθέντες κατὰ τὴν σεμνότητα τοῦ θεοῦ καὶ ἐπισκοπήσαντες καὶ διδάξαντες καὶ διακονήσαντες ἁγνῶς καὶ σεμνῶς τοῖς ἐκλεκτοῖς τοῦ θεοῦ, οἱ μὲν κεκοιμημένοι, οἱ δὲ ἔτι ὄντες· καὶ πάντοτε ἑαυτοῖς συνεφώνησαν καὶ ἐν ἑαυτοῖς εἰρήνην ἔσχον καὶ ἀλλήλων ἤκουον.*

Doch slechts in schijn [1]). De drie andere plaatsen toch, welke van ἀπόστολοι en van διδάσκαλοι gewagen, *Sim. IX, XV, 4; IX, XVI, 5; IX, XXV, 2*, omschrijven hen met een bepaling [*a. (ἀποστολοι καὶ διδασκαλοι) τοῦ κηρύγματος τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, b. κηρύξαντες τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, c. κηρύξαντες τὸν λόγον τοῦ κυρίου*], waaruit men mag afleiden, dat deze bepaling geschied is om verwarring te voorkomen, daar men het woord ook in een anderen zin (n.l. dien van presbyters) kon opvatten. Daarvoor pleit bovendien, dat de διδάσκαλοι altijd onmiddellijk volgen op de apostelen en zij een gelijksoortigen werkkring hebben, terwijl zij *Vis. III, V, 1* tusschen de ἐπίσκοποι en διάκονοι in staan. Ook is de „Pastor," die [2]) zijn boetredenen aan de vertegenwoordigers der gansche kerk hooren liet, waarschijnlijk [3]) door een presbyter geschreven. Indien toch de schrijver een leek geweest ware, zou hij de niet-officieele onderwijzers (ἐθελοδιδασκάλους) niet als waanwijzen hebben opgevoerd (*Sim. IX, XXII, 1 en 2*). Toen ons geschrift het licht zag, waren de presbyters dus ook reeds met het onderwijs en de opbouwing der gemeente belast.

Ἐπίσκοποι.

De taak der ἐπίσκοποι was in het algemeen het ἐπισκοπεῖν (*Vis. III, V, 1*). Evenals in den eersten brief van Clemens worden zij προηγούμενοι genoemd (*Vis. II, II, 6; III, IX, 7*).

Alle presbyters waren geen episcopen, *vgl. Vis. III, IX, 7:*

---

1) Vgl. Funk. Die Echtheit der Ignatianischen Briefe, S. 48 f.; Baumgärtner, S. 58.

2) Vgl. Meyboom, Het Christendom der tweede eeuw, bl. 216.

3) Vgl. Duker en Van Manen, I, bl. 289 v.

νῦν οὖν ὑμῖν λέγω τοῖς προηγουμένοις τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῖς πρωτοκαθεδρίταις (de presbyters). Ofschoon de schrijver opzieners heeft gekend, die met ernst en waardigheid het opzienersambt vervulden en in eensgezindheid met elkander leefden (*Vis. III, V, 1*), ofschoon er in zijn dagen waren, die zich herbergzaam betoonden, de knechten Gods zonder huichelarij (*ἄτερ ὑποκρίσεως*) gaarne in hun woningen opnamen, de armen en weduwen, krachtens hun bediening, beschermden en steeds rein leefden (*Sim. IX, XXVII, 2*), — waren de tijden er toch niet beter op geworden. Reeds moesten zij vermaand worden om in gerechtigheid te wandelen (*Vis. II, II, 6*). Onder de leden van het presbyterium, waartoe klaarblijkelijk ook de episcopen behoorden, omdat zij *Vis. III, IX, 7* met de *πρωτοκαθεδρίταις* worden opgewekt vrede onder elkander te houden, was tweespalt ontstaan. Daarom konden zij de uitverkorenen des Heeren onmogelijk goed leiden. Zij dienden dus zichzelven te vernieuwen.

Van een monarchisch episcopaat is in ons geschrift alzoo nog geen sprake. Maar toch plaatst het ons op den naasten weg, die er toe leidt. Reeds was aan éen episcoop, als representant der gemeente, de correspondentie met de *ἐκκλησίαι* buiten Rome opgedragen.

Vis. II, IV, 3 lezen wij n.l.: *γράψεις οὖν δύο βιβλαρίδια, καὶ πέμψεις ἓν Κλήμεντι*[1]) *καὶ ἓν Γραπτῇ*[2])· *πέμψει οὖν Κλήμης*

---

[1]) Hiermede wordt misschien de schrijver van den eersten brief aan de Korinthiërs, Clemens Romanus, bedoeld, cf. Harnack, II, I, S. 265. Baumgärtner S. 75, meent evenwel in hem een andere aanzienlijke persoonlijkheid uit de gemeente te Rome in de tweede eeuw te moeten zien.

[2]) Vermoedelijk een diakones uit Clemens' dagen, vgl. Duker en Van Manen, I, bl. 327, noot 5.

εἰς τὰ ἔξω πόλεις· ἐκείνῳ γὰρ ἐπιτέτραπται (want dit is hem toevertrouwd, dit is zijn taak).

Verder hoorden wij ook van in het presbyterium heerschende oneenigheid, en vernemen we uit *Sim. VIII, VII, 4* (vgl., *Mand. XI*) dat de leden naijverig waren wegens vooraanzittingen (ζῆλος περὶ πρωτείων) en eerbetuiging (περὶ δόξης τινός).

Διάκονοι.

Het διακονεῖν (*Vis. III, V, 1*) der διάκονοι (welke uitdrukking met διακονία ook voorkomt in den algemeenen zin van „dienaar", „dienst", vgl. *Mand. II, 6; XII, III, 3; Sim. I, 9; II, 7; VIII, IV, 1; IX XV, 4*) omvatte volgens *Sim. IX, XXVI, 2* hoofdzakelijk de zorg voor weezen en weduwen.

Vis. III, V, 1 worden diakenen vermeld, die eerlijk en trouw hun bediening vervuld hadden, hier lezen wij van anderen, die hun ambt slecht waargenomen, hulpbehoevenden het noodige onthouden en zichzelf ten hunnen koste bevoordeeld hadden. Hun arbeidsveld was dus gelijk aan dat der episcopen, zoodat zij klaarblijkelijk weer voor hun helpers moeten worden aangezien.

Διδάσκαλοι

Waren er, zooals wij zagen, onder de presbyters ook διδάσκαλοι, uit *Sim. X, XV, 4; X, XVIII, 5; IX, XXV, 2* blijkt, dat „de leeraars" niet allen presbyters waren. Wij leerden hen hier kennen als verkondigers van het Evangelie, van den Christus of van het Woord des Heeren. Uit *Mand. IV, III, 1:* „Heer, zeide ik, ik heb van eenige leermeesters (παρά τινων διδασκάλων) gehoord, dat

er geen andere bekeering is dan deze, wanneer wij in het water afdalen en vergeving van onze vroegere zonden ontvangen" mogen wij afleiden, dat zij tevens onderricht gaven in godsdienstige vraagstukken alsmede dat hun oordeel daaromtrent niet altijd eensluidend was.

Reeds werden gnostische dwaalleeringen in de gemeente verspreid [1]). *Mand. VI, II, 7* spreekt van de werking van den engel der boosheid (ἄγγελος τῆς πονηρίας), wiens leer (διδαχή) voor elk verderfelijk (πονηρά) is; *Sim. VIII, VI, 5* is sprake van διδάσκαλοι, die vreemde leeringen (διδαχὰς ξένας) leerden en de tweede bekeering als onnoodig verwierpen. Evenals de onderwijzers van boosheid (διδάσκαλοι τῆς πονηρίας), van welke *Sim. IX, XIX, 2* gewaagt, worden zij huichelaars (ὑποκριταί) genoemd.

Het bovenstaande resumeerende verkrijgen wij de volgende resultaten:

1°. In de oudste Christelijke gemeenten waren tweeërlei voorgangers of leidslieden: *a.* zij, die voor haar inwendigen, geestelijken wasdom zorgden, *b.* zij, die haar uitwendige, stoffelijke welvaart behartigden.

2°. Tot de personen, die haar uitwendige, stoffelijke welvaart behartigden, behoorden de προϊστάμενοι (ποιμένες) [2]), de ἡγούμενοι, de πρεσβύτεροι, de ἐπίσκοποι en de διάκονοι.

---

[1]) Verg. Baumgärtner, S. 74.

[2]) Dat de ποιμένες tot de besturende personen behoorden, blijkt niet alleen uit een vergelijking van *Efez. IV : 11* met *Rom. XII : 6-8* en *1 Kor. XII : 28* (vgl. bl. 61), maar ook uit *Hand. XX : 28* en *1 Petr. V : 2*, waar van de πρεσβύτεροι ἐπισκοποῦντες gezegd wordt, dat zij τὴν ἐκκλησίαν τοῦ κυρίου (τὸ ἐν ὑμῖν ποίμνιον τοῦ θεοῦ) moeten weiden (ποιμαίνειν).

3°. Met de πρεσβύτεροι mogen de ἐπίσκοποι niet vereenzelvigd worden. Het onderscheid bestaat hierin, dat de presbyters in de gemeenten, waar ἐπίσκοποι naast hen fungeerden niet met het beheer der gelden en goederen, de leiding der samenkomsten en het handhaven der tucht belast waren. Zij wijdden zich hier alleen aan de behartiging der gemeentebelangen en aan de zielszorg.

4°. Van *den* ἐπίσκοπος is sprake in de pastorale brieven. Echter was hij geenszins de eenige drager der leer in de gemeente, de uitsluitende bezitter van het charisma veritatis en in rang volstrekt niet boven de πρεσβύτεροι verheven. Met den eigenlijken bisschop mag hij dus niet worden gelijkgesteld.

5°. De brief van Clemens aan de Korinthiërs maakt ook nog van geen bisschop melding, maar getuigt van het bestaan van het veelhoofdig episcopaat zoowel te Korinthe als te Rome. Het geschrift wijst op een streven naar autocratie in den eeredienst en ademt over 't geheel een hiërarchischen geest.

6°. De brief van Barnabas droeg tot den opbouw der Katholieke Kerk het zijne bij door met zijn allegorische interpretatie een brug te slaan over de klove, die de Judaïseerende van de overige Christenen scheidde.

7°. Toen de „Pastor van Hermas" geschreven werd, bestond het bisschopsambt nog niet te Rome.

8°. De Didachê kent dit evenmin, maar leert, dat bij ontstentenis van profeten en leeraars de episcopen en diakenen hun taak plachten over te nemen, en stelt de leeraars, en middellijk dus ook de hen vervangende ἐπίσκοποι, met de Israëlietische hoogepriesters gelijk.

9°. Het monarchisch episcopaat leeren wij het eerst kennen in de brieven van Ignatius. Uit dien aan de Romeinen blijkt evenwel, dat het destijds te Rome nog geen ingang gevonden had. Tusschen het door Ignatius geschetste en het latere kerkelijke episcopaat is dit groote verschil, dat bij Ignatius het episcopaat een uitsluitend gemeentelijk ambt, terwijl het in de Katholieke kerk een algemeen kerkelijk ambt is.

DERDE HOOFDSTUK.

VERGELIJKING EN KRITIEK.

A. De hypothese-Rothe.

De jongste hypothesen over het ontstaan van het episcopaat met elkander vergelijkende en die toetsende aan de verkregen resultaten, komt mij de hypothese Hatch-Harnack betrekkelijk de gelukkigste voor. Maar laat ik beginnen met de bezwaren te noemen, welke die van Rothe, Baur, Ritschl bij mij deden opkomen. Allereerst die van Rothe.

Wanneer de apostelen, zooals hij [1]) beweert, reeds een begin gemaakt hebben met de invoering van het episcopaat, is deze maatregel van de jongeren des Heeren al zeer weinig in overeenstemming geweest met den geest van het Evangelie en met de bedoeling van Hem, die gezegd heeft: „Eén is uw Meester en gij zijt allen broeders!"

Men kan gerust zeggen dat zij door de Oud-Chr. litteratuur in geen enkel opzicht wordt gesteund.

Immers [2]):

---

1) Anfänge. S. 354 f.

2) Vgl. J. H. Maronier, De inrichting der Christelijke gemeenten, vóor het ontstaan der Katholieke kerk, bl. 122 v. J. Réville, Les origines de l'épiscopat, I, p. 112 et suiv. Dr. H. U. Meyboom, Het Christendom der tweede eeuw, bl. 206 v.

De *Paulinische brieven* spreken van ἀπαρχαί (*1 Kor. XVI : 15*, *cf. I : 16; Rom. XVI : 5*), ten wier huize de ἐκκλησίαι κατ' οἶκον (*1 Kor. XVI : 19; Rom. XVI : 5, 14, 15; Kol. IV : 15; Filem. 2*) gehouden werden, van ποιμένες (*Efez. IV : 11*), van προϊστάμενοι (*Rom. XII : 8; 1 Thess. V : 12*) en van broeders, die de gave der ἀντίλημψις en der κυβὲρνησις hadden (*1 Kor. XII : 28*).

Zij waren niet bepaalde ambtsbekleeders maar de meest overtuigde, aan toewijding rijkste, flinkste, charismatisch meest begaafde gemeenteleden, die uit innerlijken drang deden wat hun hand vond om te doen en in 't algemeen zorgden voor alles wat den bloei der gemeente kon bevorderen.

Presbyters vermelden de brieven van Paulus niet en van episcopen wordt alleen gesproken in het opschrift van den brief aan de Filippensen (*Filipp. I : 1*), waar de ἅγιοι vereenigd worden σὺν ἐπίσκοποις καὶ διακόνοις. Er is dus niet van éen ἐπίσκοπος sprake, maar van verscheidene.

De *eerste brief van Petrus* betitelt als ἐπίσκοπος alleen Christus, τὸν ποιμένα καὶ ἐπίσκοπον τῶν ψυχῶν ὑμῶν, *II : 25*. De schrijver noemt zich ὁ συμπρεσβύτερος (*V : 1*). *1 Petr. V : 1 en 2* lezen wij van πρεσβύτεροι ἐπισκοποῦντες. Uit μηδ' ὡς κατακυριεύοντες τῶν κληρων van *1 Petr. 5 : 3* bemerken wij, dat sommigen der πρεσβύτεροι reeds pogingen in 't werk stelden, in elk geval neiging toonden om over het geloof der gemeente heerschappij te voeren (*cf. 2 Kor. I : 24*). Hierop ziet waarschijnlijk ook *1 Petr. II : 9*, waar het algemeene priesterschap der geloovigen voorkomt. Zoo weinig is echter nog van het bisschopsambt sprake, dat de in Pontus, Galatië, Kappadocië, Azië en Bithynië verstrooide Christenen opgewekt worden om, naarmate een

iegelijk gave ontvangen heeft, daarmede onderling dienst te doen, als goede beheerders van de veelvuldige genade Gods (*1 Petr. IV : 10*).

In *de Openbaring* zou men aan den ἐπίσκοπος kunnen denken bij den engel der gemeenten van Efeze, van Smyrna, van Pergamus, van Thyatire, van Sardes, van Filadelfia en van Laodicea (*Openb. II : 1, 8, 12, 18; III : 1, 7, 14*). Rothe [1]) spreekt van „eine Prolepsis der Bischöfe in der Idee." Ja, in de idee! — te weten van onzen schrijver, zooals Kist [2]) snedig opmerkte. Met de engelen toch zijn beschermgeesten bedoeld, δαίμονες, coelestes genii, ecclesiarum curatores et custodes, die de respectieve gemeenten vertegenwoordigen [3]).

Evenmin bevatten *Openb. IV : 4, 10; V : 5, 14; VII : 13; XI : 16; XIX : 4*, een toespeling op de gemeentebestuurders. De 24 oudsten zijn de representanten van de gemeente uit de Joden en uit de Heidenen (tweemaal twaalf: 12 als het symbolisch getal van Israël, en dit tweemaal, omdat ook de Heidenen in Israël zijn opgenomen [4]).

De *brief van Jakobus* (*V : 13—15*) kent alleen presbyters, mannen, die zich onderscheiden door de kracht van hun geloof, hetgeen de reden is, waarom de kranke broeders zich voornamelijk tot hen wenden om een gebed.

Ook in *de brieven van Johannes* wordt van geen ἐπίσκοπος gesproken, al is de auteur, die zich πρεσβύτερος noemt

---

1) Anfänge, S. 423 f.

2) Archief, X, bl. 82.

3) Vgl. Grimm, Lexicon Graeco-Latinum in libros Novi Testamenti, in voce. Kist, Archief, X, bl. 81. Maronier, bl. 202. v. Réville, p. 210.

4) Maronier, bl. 202. Réville, p. 211.

(*I : 1* en *III : 1*), genegen om in een gemeente, die de zijne niet is, zijn invloed te doen gelden. *III Joh. : 9* waarschuwt tegen Diotrefes, die de eerste wil zijn (φιλοπρωτεύων) en geen rekening houdt met des schrijvers brieven. Johannes kent aan allen de zalving van den Heilige toe (*1 Joh. II : 20*), en keurt het streven van Diotrefes om zich boven zijn medepresbyters te verheffen ten zeerste af: *III : 10*. Het spreekt vanzelf, dat men in het trachten naar de πρωτεία niet tot het werkelijk bezit daarvan mag besluiten, zooals Rothe zeer willekeurig doet [1]).

Judas en 2 Petrus maken van geen opzieners melding. *2 Petr. II : 10* en *Jud. vs. 8* spreken van een verachten der heerschappij, doch hiermede doelen zij op het niet-erkennen van de heerschappij der engelen.

In den *brief aan de Hebreërs* lezen wij alleen van ἡγούμενοι (*XIII : 7, 17, 24*). Als de presbyters van *1 Petr.* (*V : 3*) moesten zij voorbeelden voor de gemeente zijn.

Het boek der Handelingen vermeldt, dat Paulus en Barnabas, van hun eerste zendingsreis terugkeerende, te Lystre, Ikonium en Antiochië in Pisidië presbyters aanstelden, terwijl *Hand. XX : 17* het bestaan van πρεσβύτεροι leert te Efeze, welke *vs. 28* ἐπίσκοποι worden genoemd.

En de pastorale brieven ten slotte spreken *1 Tim. III : 2* en *Titus I : 7* wel van τὸν ἐπίσκοπον, doch men moet, indien uit het voorafgaande τις (*1 Tim. III : 1, Tit. I : 6*) het besluit niet getrokken wordt, dat wij aan één i. p. v. aan *den* episcoop te denken hebben en met het enkelvoud een kategorie bedoeld is, in 't oog houden, dat in genoemde

---

[1]) Vgl. Kist, Archief, X, bl. 82.

teksten volstrekt geen bisschop in katholieken zin wordt aangeduid.

De ἐπίσκοπος van 1 Tim. en Titus was geenszins de eenige drager der leer in de gemeente, de uitsluitende bezitter van het charisma veritatis. Ofschoon het wenschelijk werd geacht, dat hij διδακτικός was (*1 Tim. III : 2*), bestond de leervrijheid nog (*1 Tim. I : 6 en 7, IV : 4, VI : 3; 2 Tim. II : 14, III : 6 en 7*; *Titus I : 9—11*), en moesten van de oudsten, boven welke de episcoop in rang absoluut niet verheven was[1]), zij, die wèl bestuurden (οἱ καλῶς προεστῶτες πρεσβύτεροι) en voornamelijk zij, die arbeidden in Woord en leer (μάλιστα οἱ κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ) dubbele eer waardig geacht worden.

Intusschen [2]) beroept Rothe zich, behalve op de Nieuw-Testamentische letterkunde, ook:

a. Op de volgende verzen uit het 44ste hoofdstuk van den eersten brief van Clemens aan de Korinthiërs: *Καὶ οἱ Ἀπόστολοι ἡμῶν ἔγνωσαν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἔρις ἔσται ἐπὶ τοῦ ὀνόματος τῆς ἐπισκοπῆς. Διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν, πρόγνωσιν εἰληφότες τελείαν, κατέστησαν τοὺς προειρημένους, καὶ μεταξὺ ἐπινοπὴν* [3]) *δεδώκασιν, ὅπως ἐὰν κοιμηθῶσιν διαδέξωνται ἕτεροι δεδοκιμασμένοι ἄνδρες τὴν λειτουργίαν αὐτῶν.*

---

1) *1 Tim. III : 2* formuleert de eischen, die aan dezen gesteld moesten worden, precies zooals die, waaraan volgens *Tit. I : 6* de presbyters hadden te voldoen.

2) Anfänge, S. 354—392. Vgl. de beoordeelingen van Dr. F. C. Baur, Ueber den Ursprung des Episcopats in der christlichen Kirche, Tübingen, 1838, S. 41—64; van Kist, Archief, X, bl. 61—67 en 70 en van A. Ritschl, Het ontstaan der oud-Katholieke kerk, 1868, bl. 406—411.

3) Over de beteekenis van ἐπινομή heerscht groot verschil van meening, vgl. Anfänge, S. 378 f.

Clemens wil hier, zegt Rothe, leeren, dat de apostelen eventueele twisten ἐπὶ τοῦ ὀνόματος τῆς ἐπισκοπῆς hebben willen voorkomen. Te dien einde stelden zij zelf gemeenteopzieners aan (volgens den samenhang [1]) ἐπισκόπους — wier oorspronkelijke identie met de πρεσβυτέρους Rothe [2]) o. i. [3]) ten onrechte vasthoudt — καὶ διακόνους). Maar om voor de toekomst het kwaad te keeren, dienden er mannen te zijn, die, met dezelfde plenipotentia als zij, zulke personen konden aanstellen. Derhalve moesten zij zorgen, dat op hen hun volmacht, hun bevoegdheid overging. Dit hebben zij gedaan, volgens Rothe, door de bisschoppelijke waardigheid in het leven te roepen.

Hij vertaalt de woordenvan καὶ μεταξὺ aldus: „later hebben de apostelen de testamentaire beschikking gemaakt, dat, wanneer zij (de apostelen) gestorven waren, andere beproefde mannen hen (de apostelen) in hun ambt zouden opvolgen.” Dit is onjuist. Het subject toch van κοιμηθῶσιν en αὐτῶν is niet οἱ ἀπόστολοι, maar — in verband met hetgeen voorafgaat en volgt — οἱ προειρήμενοι, d. i. de episcopen en diakenen.

In het laatste gedeelte wordt dus het volgende gezegd: „en middelerwijl hebben de apostelen zorg gedragen, dat ook na den dood der door hen aangestelde episcopen en diakenen telkens andere beproefde mannen tot opvolgers in deze bediening zouden geroepen worden.”

Tevens is er bij de verkiezing van ἐπίσκοποι (aan bisschoppen [4]) wordt niet gedacht) καὶ διάκονοι — volgens

---

[1]) Zie caput. XLII.

[2]) Anfänge, S. 217 f.

[3]) Zie bl. 105, vgl. bl. 81 v., 102 v.

[4]) Vgl. bl. 86 v.

1 Clemens door de apostelen aangesteld [1]) — zoo weinig van een apostolische plenipotentia, van een voor de gemeente onafwijsbare bisschoppelijke autoriteit sprake, dat hij [2]) gewaagt van een medewerking der geheele gemeente (*συνευδοκησάσης τῆς ἐκκλησίας πάσης*).

b. Op een bericht [3]), voorkomende in de door Pfaff ontdekte en uitgegeven vermeende fragmenten van Irenaeus, waarin sprake is van *δεύτεραι διατάξεις τῶν Ἀποστόλων*, hetgeen zien zal op verordeningen en instellingen, die van de apostelen zijn uitgegaan niet in het begin, maar in een latere periode van hun werkzaamheid en welke dus doelen moeten op de episcopale inrichting der kerk. Intusschen worden met *δεύτεραι διατάξεις* geen *διατ.* uit een latere periode, maar eenvoudig minder belangrijke aangeduid. Was de opvatting van Rothe juist, dan zouden zij *ὕστεραι* heeten. Ook stelt Rothe hetgeen nog bewezen moet worden, n.l. dat de bemoeiingen der apostelen de stichting van het episcopaat beoogden.

c. Op een onder de werken van Cyprianus aanwezige anonieme verhandeling „De rebaptismate", dateerende uit de 4e of 5e eeuw en waarschijnlijk afkomstig van een Noord-Afrikaanschen monnik Ursicinus. Zij maakt melding [4])

---

1) Ter wederlegging dezer meening verwijzen wij naar de noot op bl. 86.

2) c. XLIV. *Τοὺς οὖν κατασταθέντας ὑπ' ἐκείνων (τῶν Ἀποστόλίων) ἢ μεταξὺ, ὑφ' ἑτέρων ἐλλογίμων ἀνδρῶν, συνευδοκησάσης τῆς ἐκκλησίας πάσης, καὶ λειτουργήσαντας ἀμέμπτως τῷ ποιμνίῳ τοῦ Χριστοῦ τούτους οὐ δικαίως νομίζομεν ἀποβαλέσθαι τῆς λειτουργίας.*

3) *Οἱ ταῖς δευτέραις τῶν ἀποστόλων διατάξεσι παρηκολουθηκότες ἴσασι, τὸν κύριον νεάν προσφόραν ἐν τῇ καίνῃ διαθήκῃ καθεστηκέναι κατὰ τὸ Μαλαχίου τοῦ προφήτου κ. τ. λ.* In Irenaei Opp. ed. Stieren I, p. 854.

4) Est autem adulterini hujus, imo internecini baptismatis, si quis alius auctor, tum etiam quidam ab eisdem ipsis haereticis, propter hunc eundem errorem confictus liber, qui inscribitur Pauli praedicatio. In quo libro

van een apokrief geschrift: „De prediking van Paulus" (confictus liber, qui inscribitur Pauli praedicatio).

Dit geschrift zou leeren, dat Paulus kort voor zijn dood Petrus te Rome ontmoette en hem hier met zijn leer bekend maakte, waarbij bleek, dat Petrus volkomen met hem instemde.

Echter zegt dat geschrift alleen, dat de beide apostelen elkander voor het eerst te Rome ontmoet hebben — waarmede het door den schrijver medegedeelde bericht van hun ontmoeting te Jeruzalem in strijd is.

Wij vernemen niets van een verzoening van Petrus en Paulus noch van een daardoor mogelijk geworden stichting der Katholieke Kerk door middel van het bisschopsambt, waartoe Rothe op grond van het bericht meent te mogen besluiten. Ook had hij dan met de Roomschen van het primaat van Petrus moeten spreken en de stichting van het episcopaat niet mogen toekennen aan Johannes.

d. Op Eusebius [1]), die bericht, dat na den marteldood van Jakobus en de onmiddellijk daarop gevolgde verovering van Jeruzalem de toen nog levende jongeren, aposte-

---

contra omner scripturas et de peccato proprio confitentem invenies Christum, qui solus omnio nihil deliquit, et ad accipiendum Johannis baptisma paene invitum a matre sua Maria esse compulsum, item cum baptizaretur ignem super aquam esse visum, quod in evangelio nullo est scriptum, et post tanta tempora Petrum et Paulum post collocationem evangelii in Jerusalem et mutuam altercationem et rerum agendarum dispositionem, postremo in urbe, quasi tunc primum, invicem sibi esse cognitos. In Cypriani opp. ed. Baluz. p. 365.

[1]) Eus. Hist. Eccl. III, 11: *Μετὰ τὴν Ἰακώβου μαρτυρίαν καὶ τὴν αὐτίκα γενομένην ἅλωσιν τῆς Ἱερουσαλὴμ, λόγος κατέχει, τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν τοῦ Κυρίου μαθητῶν τοὺς εἰσέτι τῷ βίῳ λειπομένους ἐπὶ ταὐτὸ πανταχόθεν συνελθεῖν, ἅμα τοῖς πρὸς γένους κατὰ σάρκα τοῦ Κυρίου· πλείους γὰρ καὶ τούτων περιῆσαν*

len en verwanten des Heeren zijn saamgekomen en een neef van Christus, Symeon, Klopas' zoon, tot opvolger van den Rechtvaardige hebben verkozen.

Eusebius bericht dit echter niet als een geschiedkundig feit, maar als legende *(λόγος κατέχει)*. Ook wordt alleen gezegd, dat in plaats van Jakobus Symeon gekozen is tot hoofd van de Jeruzalemsche gemeente. Van een *ἐπίσκοπος* of, gelijk Rothe wil, van den eersten bisschop der Christelijke Kerk is geen sprake. Hij spreekt van de *διαδοχὴ Ἰακώβου*, van den *θρόνος τῆς αὐτόθι παροικίας*, uitdrukkingen, die niet op iets nieuws, maar op den voortduur van bestaande toestanden wijzen.

Bovendien wordt Jakobus (*Eus. II : 23*) uitdrukkelijk de eerste bisschop van Jeruzalem genoemd en Symeon (*Eus. III*, *22*, *32; IV*, *22; Constitt. Apost. VII*, *46*) de tweede.

Heeft dus Rothe den direct apostolischen oorsprong van het episcopaat verre van bewezen, evenmin juist is de bewering [1]) dat Johannes, Filippus en Andreas ongeveer 70 n. Chr. met de episcopale kerkinrichting ernst gemaakt zullen hebben uit vrees voor verontreiniging van het apostolisch Christendom door de gnostische haeretici. Rothe begaat hier een bedenkelijk anachronisme. Hegesippus

---

εἰσέτι τότε τῷ βίῳ· βουλήν τε ὁμοῦ τοὺς πάντας περὶ τοῦ τίνα χρὴ τῆς Ἰακώβου διαδοχῆς ἐπικρίναι ἄξιον ποιήσασθαι· καὶ δὴ ἀπὸ μιᾶς γνώμης τοὺς πάντας Συμεῶνα τὸν τοῦ Κλωπᾶ, οὗ καὶ ἡ τοῦ εὐαγγελίου μνημονεύει γραφὴ, τοῦ τῆς αὐτόθι παροικίας θρόνου ἄξιον εἶναι δοκιμάσαι, ἀνεψιὸν, ὥσγε φασὶ, γεγόνοτα τοῦ σωτῆρος. Τὸν γὰρ Κλωπᾶν ἀδελφὸν τοῦ Ἰωσὴφ ὑπάρχειν, Ἡγήσιππος ἱστορεῖ.

1) Anfänge, S. 351 f., vgl. S. 319 ff.

(*Eus. H. E. III, 32* [1])) toch zegt, dat de kerk een reine en onbevlekte jonkvrouw bleef tot den tijd (dien van Trajanus) dat, ten gevolge van het drijven der haeretici, Symeon, bisschop van Jeruzalem, den marteldood onderging, terwijl Clemens Alexandrinus (*Strom. VII, 17*) het

---

1) Rothe, S. 337, tracht dit getuigenis te weerleggen door Heg. apud Eus. IV. c. 22:

Ὁ δ᾽ ἀυτὸς (Ἡγήσιππος) καὶ τῶν κατ᾽ αὐτὸν αἱρέσεων τὰς ἀρχὰς ὑποτίθεται διὰ τούτων· „καὶ μετὰ τὸ μαρτυρῆσαι Ἰάκωβον τὸν δίκαιον ὥς καὶ ὁ κύριος ἐπὶ τῷ αὐτῷ λόγῳ, πάλιν ὁ ἐκ θείου αὐτοῦ Συμεὼν ὁ τοῦ Κλωπᾶ καθίσταται Ἐπίσκοπος· ὃν προέθεντο πάντες ὄντα ἀνεψιὸν τοῦ κυρίου δεύτερον. Διὰ τοῦτο ἐκάλουν τὴν ἐκκλησίαν παρθένον. οὔπω γὰρ ἔφθαρτο ἀκοαῖς ματαίαις. Ἄρχεται δ᾽ ὁ Θέβουτις, διὰ τὸ μὴ γενέσθαι αὐτὸν ἐπίσκοπον, ὑποφθείρειν κ. τ. λ. Dit is volgens hem een nauwkeuriger bericht dan het analoge in II, 32 en hij beroept er zich op om zijn gevoelen, dat de Kerk tot den marteldood van Jakobus (± 69) maagd gebleven is, te staven. Baur (Ursprung des Episcopats, S. 9—14) is echter van oordeel, dat in beide plaatsen inderdaad hetzelfde gezegd en voor het optreden van onrustbarende ketterijen op den tijd van Trajanus gewezen wordt. Kist, Archief X, bl. 48 v., is het hier niet mede eens, doch is van meening, dat de aanhaling van Hegesippus (IV, 22) alleen betrekking heeft op de gemeente van Jeruzalem. Zij zegt, volgens hem, dat na den dood van Jakobus (Baur interpreteert: „na den dood van Symeon") Thebutis, naijverig op de unanieme keuze van Symeon tot opvolger van den Rechtvaardige, in de moedergemeente twist en tweedracht begon te strooien, doch slechts langzaam en in het geheim (*ἄρχεται ὑποφθείρειν*). Dit zaad bleek nochtans, zoo gaat Kist voort, eerst na het verscheiden van Symeon, die onder keizer Trajanus in het jaar 107 den marteldood onderging, wortel te hebben geschoten, naar luid van L. III. c. 32, waar o. a. gezegd wordt: „dat de Kerk tot op deze tijden toe (*μέχρι τῶν τότε χρόνων*) een reine en ongerepte maagd gebleven is, daar, indien er al eenigen waren, die den gezonden regel van de prediking der zaligheid wilden verderven, deze tot hiertoe in het duister schuilden." Uit het een en ander wordt ten slotte door den Leidschen hoogleeraar geconcludeerd, dat in Eus. Hist. Eccl. L. IV. c. 22 „geen schijn of schaduw van bewijs ligt, dat, reeds vóór het jaar 70, de ketterijen en scheuringen onder de Christenen zulk een onrustwekkende houding aannamen, als de verbeelding van Rothe die schetst, of tot zulke buitengewone maatregelen drongen, als hij er aan vastknoopt."

optreden der ketters in den tijd van keizer Hadrianus [1]) plaatst, en de kerkelijke geschiedschrijvers Irenaeus, Tertullianus, Epiphanius enz. eerst sinds het begin der tweede eeuw van Christelijke scheurmakers, de Gnostieken, melding maken, afgezien van Simon, Dositheüs en Menander, onhistorische, misschien legendarische personen [2]).

Hoe dan te oordeelen over de pastorale brieven, die spreken van dwaalleeraars, waarin Rothe met Baur gnostici ziet?

Zij zijn niet van den apostel Paulus, maar dateeren uit lateren tijd [3]).

Ook kan de verwoesting van Jeruzalem niet *de* aanleiding zijn geweest voor het invoeren van hetgeen noodig werd geoordeeld (de uitwendige vereeniging van de verschillende deelen der Christelijke gemeenschap tot één lichaam) [4]). Zij was voor de Joden-Christenen niet zulk een époque makende gebeurtenis, dat zij [5]) haar voor een goddelijk strafgericht over de Oud-Testamentische Theokratie en den Joodschen offerdienst hielden en hierin aanleiding vonden, de door hen nog aangehouden Mozaïsche gebruiken

---

[1]) De tijd van dit optreden is natuurlijk niet te preciseeren. Clemens Alexandrinus noemt op genoemde plaats Hadrianus, omdat hij volgens den context wil in het licht stellen, dat de ketterijen, vergeleken bij de oudheid der Katholieke kerk, betrekkelijk nog van recenten datum zijn.

[2]) Baur, S. 12. cf. Meyboom p. 118—124.

[3]) Zie Réville, noot 2, p. 264, waar tevens de litteratuur over de quaestie der onechtheid wordt opgegeven.

[4]) Zie Baur, S. 35 ff., cf. Schwegler, Nachap. Zeitalter II, S. 192; Maronier, bl. 206.

[5]) Anfänge, S. 340 ff., Vorlesungen, S. 75 ff.

af te leggen en zich met de Christenen uit de Heidenen tot een Katholieke Kerk te vereenigen [1]).

De in het jaar 70 (*Eus. H. E. III*, *5)* naar Pella aan de overzijde der Jordaan gevluchte, doch allengs naar hun vroegere haardsteden teruggekeerde leden der moedergemeente zijn dan ook, en nog maar voor een gedeelte, eerst ten tijde van Hadrianus (117—138) als Heiden-Christenen gaan leven.

Toen toch werd, tengevolge van den opstand der Joden onder Bar-Cochba, een bevel uitgevaardigd, dat geen Jood de Aelia Capitolina en hare omgeving mocht betreden.

Ten gevolge hiervan moesten de Judaisten, die er wilden blijven, het Jodendom wel vaarwel zeggen en de ceremoniëele wet laten varen, hetgeen zij, zooals Eusebius bericht, voor het meerendeel hebben gedaan (*H. E. IV*, *6*).

Ook waren, onder de kerkelijke woordvoerders na 70, mannen als Hegesippus, Papias, Justinus Martyr en de schrijver der Clementinische homilieën nog bepaald anti-Paulinisch. Bovendien drongen de Nazareërs, hoewel zij hun Joodsch karakter zuiver bewaarden en getrouw bleven aan de Joodsche zeden, reeds vóór 70 er op aan om zich van den tempeldienst te onthouden, omdat Christus voor hen de ware hoogepriester en de hemel de tempel was. Ten slotte riep de ondergang der heilige stad nog een nieuw soort van Joodsch-Christendom, het Esseensche, in het aanzijn riep.

Onjuist is ook de bewering [2]), dat wij in de bronnen, in tijdsorde volgende op het Nieuwe Testament, de *eigenlijke*

---

1) Vgl. nog Ritschl, bl. 243.

2) Rothe, Anfänge, S. 397 ff.

bisschoppen aantreffen, aangezien in den eersten brief van Clemens aan de Korinthiërs nergens van den éénen ἐπίσκοπος melding wordt gemaakt [1]). Rothe [2]) neemt wel aan, dat de bisschopsstoel van Korinthe toevallig ledig stond, hetgeen voor de Libertijnen aanleiding zal geweest zijn om op te staan tegen het anders door den bisschop gepresideerd wordende presbyterium, maar dit is pure fictie. Het geheele schrijven toch maakt, zooals wij pas opmerkten, nergens van een ἐπίσκοπος melding, waarvoor, indien het vermoeden van Rothe juist was, anders alle aanleiding geweest was, daar een spoedige bisschopskeuze toch het beste middel was geweest om de orde en de eendracht te herstellen [3]).

Evenmin kent de Pastor van Hermas eigenlijke bisschoppen [4]). Rothe geeft dit niet toe. Ten eerste [5]) leidt hij uit *Lib. I. Vis. 2. c. 4* af, dat, toen „de Herder" werd opgesteld, de gemeente van Rome naast de presbyters reeds een eigenlijken bisschop had. Dit is onjuist. Er is alleen uit af te leiden, dat van de leden van het presbyterium, waartoe ongetwijfeld ook de episcopen behoorden, één primus inter pares was. In genoemd hoofdstuk immers lezen wij: „post autem visionem vidi in domo mea, et venit illa anus et interrogavit me, si jam libellum dedissem senioribus."

Op de hier gestelde vraag antwoordt Hermas, dat dit

---

1) Vgl. bl. 85 v.

2) Anfänge, S. 404 ff.

3) Vgl. Baur, S. 61—70; Kist, bl. 72 v.; A. Ritschl, bl. 397 v.

4) Zie bl. 102 v.

5) Anfänge, S. 407.

nog niet geschied was, waarop de oude vrouw repliceert: „Scribes ergo duos libellos et mittes unum Clementi et unum Graptae. Mittet autem Clemens in exteras civitates, illi enim permissum est; Grapte autem commonebit viduas et orphanos. Tu autem leges in hac civitate cum Senioribus, qui praesunt ecclesiae. (*Γράψεισ οὖν δύο βιβλιδάρια καὶ πέμψεις ἓν Κλήμεντι καὶ ἓν Γραπτῇ. Πέμψει οὖν Κλήμης εἰς τὰς ἔξω πόλεις· ἐκείνῳ γαρ ἐπιγέγραπται (ἐπιτέτραπται). Γραπτὴ δὲ νουθετήσει τὰς χήρας καὶ τοὺς ὀρφανούς. σύ δὲ ἀναγνώσεις εἰς αὐτὴν τὴν πόλιν μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τῶν προϊσταμένων τῆς ἐκκλησίας*).

Uit het feit nu, dat Clemens, die klaarblijkelijk tot de seniores behoort, ook weder in het bijzonder genoemd en van hen onderscheiden wordt, volgt niet, dat hij bisschop was, maar, dat hij de eerste onder zijns gelijken was [1]), daar hij tot hen in dezelfde verhouding stond als Grapte tot de viduae, welke *Tit. II : 3 πρεσβύτιδες, 1 Tim. V : 2 en 3 πρεσβύτεραι* of *χῆραι* heeten.

Voorts verdient de aandacht *Lib. I. Vis. 3, c. 5* [Audi nunc et de lapidibus, qui sunt in structura. Lapides quidem illi quadrati et albi convenientes in commissuris suis, ii sunt Apostoli et Episcopi et Doctores et Ministri, qui ingressi sunt in clementia Dei, et episcopatum gesserunt, et docuerent, et ministraverunt sancte et modeste electis Dei, qui dormierunt quique adhuc sunt, et semper cum illis convenerunt, et in se pacem habuerunt, et se invicem audierunt (*Οἵ μὲν οὖν λίθοι οἵ τετράγωνοι καὶ λευκοὶ καὶ συμφωνοῦντες ταῖς ἁρμογαῖς αὐτῶν, οὗτοί εἰσιν οἵ ἀπόστολοι καὶ οἵ ἐπίσκοποι καὶ διδάσκαλοι καὶ διάκονοι οἵ πορευθέντες κατὰ τὴν σεμνότητα*

---

1) Vgl. Baur, S. 73—84; Kist, Archief X, bl. 74 volg.; A. Ritschl, bl. 436 volg.

τοῦ θεοῦ καὶ ἐπισκοπήσαντες καὶ διδάξαντες καὶ διακονήσαντες ἁγνῶς καὶ σεμνῶς τοῖς ἐκλεκτοῖς τοῦ θεοῦ, οἳ μὲν κεκοιμημένοι, οἳ δὲ ἔτι ὄντες· καὶ πάντοτι ἑαυτοῖς συνεφώνησαν καὶ ἐν ἑαυτοῖς εἰρήνην ἔσχον καὶ ἀλλήλων ἤκουον)]. Hieruit leidt Rothe ten tweede [1]) af dat met de doctores (διδάσκαλοι) de presbyters bedoeld zijn — hetgeen wij hem gaarne toegeven [2]) — en dan, meent hij, zijn de episcopi werkelijke bisschoppen. Deze laatste gevolgtrekking is echter, wanneer men de presbyters en de episcopen niet voor ident houdt, voorbarig.

Rothe meent haar echter nog te kunnen aanprijzen door de opmerking, dat de ambtsverrichtingen der apostelen, in tegenstelling met die der overige opgenoemde ambtsdragers, niet speciaal genoemd worden, maar mede in het „episcopatum gesserunt" begrepen zijn, waaruit volgens hem volgt, dat, naar de voorstelling van den schrijver, het apostolaat en het episcopaat naar hun wezen gelijk zijn.

Echter kan van de apostelen, die slechts van den Christus hadden te getuigen, niet gezegd worden, dat zij „episcopatum gesserunt", zoodat de conclusie onjuist is.

Ook in het schrijven van Polycarpus aan de Filippiërs worden wel presbyters en diakenen genoemd (vgl. *c. 6*) [3]), maar is geen sprake van een bisschop. Desniettemin oordeelt Rothe, dat aan Polycarpus, die vele jaren ἐπίσκοπος van Smyrna was, dit ambt wel bekend zal geweest zijn.

Men houde echter in 't oog, dat de voorstelling bij latere kerkgeschiedschrijvers van Polycarpus als bisschop in

---

1) Anfänge, S. 408.

2) Zie bl. 101 v.

3) c. VI: δέον ἀπέχεσθαι ἀπὸ πάντων τούτων, ὑποτασσομένους τοῖς πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις ὡς τῷ Θεῷ καὶ Χριστῷ.

Katholieken zin niet bewijst, dat hij zulks oorspronkelijk ook werkelijk was. Zij leert ons alleen, dat zij de kerkelijke toestanden van hun tijd op den vroegeren overbrengende, hem daarvoor hielden.

Uit den brief blijkt, dat in de gemeente, waaraan hij gericht is, de presbyteriale bestuursvorm bestond. Met geen enkel woord spreekt hij van *ἐπίσκοποι* of van een *ἐπίσκοπος* in engeren zin en terwijl uit *cap. VI* [1]) volgt, dat tot de competentie der presbyters behoorde, hetgeen aan de episcopen en volgens later recht alleen aan den bisschop toekwam — het beheer van de gemeentelijke gelden ten nutte van noodlijdenden en hulpbehoevenden. *Cypr. ep. V, 1* en *ep. XX, 1* b.v. noemen als des bisschops taak behalve de disciplina de diligentia d. i. de zorg voor de verpleging van armen en behoeftigen, hetgeen *ep. XIV, 2* administratio religiosa genoemd wordt [2]).

't Zou echter onjuist zijn uit het adres [3]) van den brief van Polycarpus af te leiden, dat ook in Smyrna zelf de monarchale inrichting nog niet tot stand gekomen was, daar de brieven van Ignatius, die Polycarpus herhaaldelijk *Magn. XV, Smyrn. XII, Pol. I*) bisschop noemen, hier mede in strijd zijn. Maar [4]) zelfs volgens deze brieven, die voor 't eerst den *ἐπίσκοπος* het hoofd der gemeente noe-

---

1) Polyc. ad Philipp. VI: *Οἱ πρεσβύτεροι ἐπισκεπτόμενοι πάντας ἀσθενεῖς, μὴ ἀμελοῦντες χήρας ἢ ὀρφανοῦ ἢ πένητος.*

2) Vgl. O. Ritschl, Cyprian von Karthago und die Verfassung der Kirche, Göttingen, 1885, S. 204 en 213—228, vnl. 216 en 217.

3) *Πολύκαρπος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ πρεσβύτεροι τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ τῇ παροικούσῃ Φιλίπποις.*

4) Zie bl. 88 v., 91.

is de autoriteit van den bisschop nog uitsluitend tot eigen gemeente bepaald, waaruit volgt, dat de apostelen de instellers van het bisschoppelijk ambt niet geweest zijn. Dit toch moest volgens Rothe zelf [1]) noodzakelijk een snelle, algemeene verbreiding van het Katholieke episcopaat met zich hebben gebracht, en dat dit niet het geval geweest is, hebben wij aangetoond.

Bovendien is de hypothese in strijd met het feit, dat Clemens Alexandrinus tegen het einde der tweede eeuw in den bisschop nog geenszins alleen den opvolger der apostelen en den drager der traditie zag, maar de ware kerkelijke gnostici (alle Christenen, die door zedelijkheid en kennis uitmuntten) voor de organen der kerkelijke eenheid hield [2]). (In parenthesi willen we herinneren, dat Rothe voor het aanstellen van bisschoppen door Johannes zich o. a. beroept op een *μῦθος περὶ Ἰωάννου*, door den Alexandrijnschen Clemens bewaard [3])). Alsof men uit de wijze, waarop een volksverhaal tegen 't einde der tweede eeuw werd ingekleed, bewijzen kon, hoe de bestuursvorm der gemeenten ruim een eeuw vroeger was [4]).

---

[1]) Vorlesungen, S. 81.

[2]) Vel. A. Ritschl, Het ontstaan der oud-Kath. kerk, bl. 418.

[3]) Clemens Alex., Quis div. salv., c. XLII, p. 956 sqq. ed. Potter.: *Ἄκουσον μῦθον, οὐ μῦθον, ἀλλὰ ὄντα λόγον, περὶ Ἰωάννου τοῦ Ἀποστόλου παραδεδομένον, καὶ μνήμῃ πεφυλαγμένον. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦ τυράννου* (Domitianus) *τελευτήσαντος ἀπὸ τῆς Πάτμου τῆς νήσου μετῆλθεν εἰς τὴν Ἔφεσον, ἀπῄει παρακαλούμενος καὶ ἐπὶ τὰ πλησιόχωρα τῶν ἐθνῶν, ὅπου μὲν ἐπισκόπους καταστήσων, ὅπου δὲ ὅλας ἐκκλησίας ἁρμόσων, ὅπου δὲ κλήρῳ ἕνα γέ τινα κληρώσων τῶν ὑπὸ τοῦ πνεύματος σημαινομένων. κ. τ. λ.* Zie Anfänge, S. 428 f.

[4]) Vgl. Kist, Archief X, bl. 82 v.

Verder zou, volgens Rothe [1]), het bisschopsambt in zoo verre een voortzetting van het apostolaat zijn, dat van de door Rothe aan de apostelen toegekende prerogatieven (dat van een normatief gezag ten aanzien van het Christelijk geloof en dat der, op de zgn. sleutelmacht berustende, souvereine autoriteit in zake het bestuur der Christelijke gemeenschap) het laatste op de bisschoppen overgedragen was, daar het eerste onafscheidelijk aan de personen der Twaalve verbonden was.

Maar kunnen, wanneer het episcopaat de onmiddellijke voortzetting van het apostolaat is, deze vooronderstelde prerogatieven aldus gescheiden worden?

Ten slotte was het volstrekt niet absoluut noodzakelijk, dat „die Plenipotenz und souveräne Regierungsgewalt" aan hem, die dit in iedere gemeente het meest waardig was, werd overgedragen. Aangezien zulks toch bij meerderheid van stemmen moest geschieden, konden op dezelfde wijze evengoed meerderen gekozen worden, terwijl bovendien het geval zich kon voordoen, dat de minderheid haar eigen bisschop koos en ook niet met zekerheid te voorspellen was of de gekozene door alle overige gemeenten in zijn qualiteit zou worden erkend. De hypothese-Rothe kan dus niet worden gehandhaafd.

B. DE HYPOTHESE-BAUR.

Ook de hypothese-Baur moet worden verworpen. Tegen haar kan het volgende worden ingebracht: Ten eerste [2]) zou

---

1) Anfänge, S. 504 f.

2) Vgl. Rothe, Anfänge, S. 192.

zij alleen in de groote steden, waar zich meerdere kringen van geloovigen vormden, het ontstaan der presbyteriën kunnen verklaren. Zij laat onbeantwoord de vraag: hoe deze ontstonden in de plaatsen, waar de Christenen één kring bleven uitmaken hetgeen wel in de meeste kleine het geval zal zijn geweest.

Ten tweede kan zij niet gerechtvaardigd worden uit de bronnen.

Volgens het oordeel van Baur was de gemeentelijke bestuursvorm in den beginne monarchaal en droegen de eerstbekeerde, aan het hoofd van zelfstandige huisgemeenten staande familiehoofden in dubbelen zin den naam van presbyters, als oudsten (leeftijdsaanduiding) en als ouderlingen (ambtsnaam). Intusschen wordt deze stelling wedersproken door de brieven van Paulus. Zooals wij reeds zagen, maken zij in 't geheel geen melding van presbyters, terwijl de werkzaamheden der προϊστάμενοι (*Rom. XII : 8; 1 Thess. V : 12*) of ποιμένες (*Efez. IV : 11*) op geheel vrijwillig dienstbetoon berustten en *1 Kor. XII : 28* hulpbetoon en bestuur (ἀντιλήψεις καὶ κυβερνήσεις) onder de charismata worden gerangschikt, zoodat niet alleen een pater familias, maar ieder, die daarvoor bijzondere gaven had, „voorstander" kon zijn.

Slechts *Filipp. I : 1* komen ἐπίσκοποι voor, maar als opzieners van één gemeente en niet van verschillende ecclesiolae. Ook werd men niet uit hoofde van zijn leeftijd πρεσβύτερος, maar wegens betoond geloof, bewezen ijver, gebleken toewijding [1]). In de pastorale brieven immers worden de ouden, een daar om hun hooge jaren geëerde

---

[1]) Vgl. Réville, p. 60; 70, note 1; 233; 327; 328; 387.

klasse, speciaal van de gemeentebestuurders onderscheiden en, opdat men ze niet met de πρεσβύτεροι zou verwarren, (*Titus II : 2*) πρέσβυτες genoemd.

Jakobus leerde, dat het gebed van een rechtvaardige veel vermocht en spoorde de kranken aan de oudsten te ontbieden om voor hen te bidden, omdat hun ambt een behoorlijken waarborg aanbood voor een deugdzamen wandel (*Jak. V : 14 v.*).

En wanneer hooge leeftijd iemand tot presbyter stempelde, waarom zou dan Timotheüs vermaand worden de handoplegging niet te haastig te verrichten, maar hiertoe eerst over te gaan, nadat uit ingewonnen informaties gebleken was, dat de ordinandus haar werkelijk waard was (*vgl. 1 Tim. V : 22 en 1 Tim. III : 1 v.*) en Titus om alleen hen te installeeren, die aan zekere eischen voldeden (*Tit. I : 5 v.*)?

Evenmin hadden de Joodsche זְקֵנִים en de Romeinsche senatoren hun waardigheid in de eerste plaats aan hun ouderdom te danken. De eersten, die in het Nieuwe Testament veelal in verbinding met οἱ ἀρχιερεῖς *Mt. XXVI : 3 en 47; XXVII : 1, 3, 12, 20; XXVIII : 11 en 12; Hand. IV : 23; XXIII : 14; XXV : 15*) of met οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς (*Mr. XI : 27; XIV : 43, 53; XV : 1; Luk. XX : 66*) voorkomen, worden door Josephus δυνατοὶ of γνώριμοι genoemd (*Bell. Jud. II, 14. 8; III, 7. 2*), terwijl zij in den Talmud met de rabbijnen den stand der חֲכָמִים vormen [1]). En wat hebben wij onder ἐκκλησία κατ' οἶκον (*Kor. XVI : 19; Rom. XVI : 5, 14, 15; Kol. IV : 15;*

---

1) Zie F. Weber, die Lehren des Talmuds, nieuwe uitgave van: System der altynagogalen palästinischen Theologie, S. 121 ff.

Philem. 2) te verstaan [2])? Zeker niet de primitieve gemeenten, vermits de Paulinische brieven ten duidelijkste toonen, dat alle Christenen van éene en dezelfde stad van den aanvang éen geheel vormden. Veeleer hebben wij te denken aan bijzondere godsdienstige samenkomsten, ten huize van hen, die daarvoor geschikte localiteit en, als διδάσκαλοι, de gave hadden om te stichten. Hoe zouden anders Aquila en Priscilla, zoowel te Rome als te Korinthe of Efeze, een zoogenaamde huisgemeente kunnen gehad hebben, daar vóor hun vestiging in genoemde steden reeds Christenen waren.

Daarbij komt, dat de gemeente van *1 Kor. XVI:19* niet congruent is met „al de broeders" van *vs. 20.* En dat deze gezamenlijk werkelijk éen geheel uitmaakten, blijkt uit *1 Kor. I:2* en *2 Kor. I:1* (τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ) evenals uit de wijze, waarop Paulus hen hun gedrag jegens den bloedschender hun verweet (*1 Kor. V:1 v.*, *cf. 2 Kor. II:1 v.*). Hij nam dit niet kwalijk aan een bepaalden kring, maar aan allen, die hij als één zedelijk lichaam beschouwde, en eischte de verbanning niet van een bepaalde groep, maar van de gansche gemeente. De leden kwamen samen ἐπὶ τὸ αὐτὸ (*1 Kor. XI:18, 20, 22*), hetgeen ook blijkt uit de voorschriften, betrekking hebbende op het spreken met tongen (*1 Kol. XIV, 4, 5, 12, 19,*

---

2) Zie Rothe, Anfänge, S. 202 ff.; vgl. vooral Dr. Th. Harnack, Der christliche Gemeindegottesdienst im apostolischen und altkatholischen Zeitalter, Erlangen, 1854, S. 84 ff., 96 ff., 105 ff., 142 ff. en tevens Dr. A. Neander, Geschichte der Pflanzung und Leitung der christlichen Kirche durch die Apostel, Gotha, 1862, S. 202 f. en C. Weizsäcker, Das apostolische Zeitalter der christlichen Kirche, Freiburg, 1886, S. 43 f., 566 ff.

23, *28*) en uit die, welke de goede orde in deze algemeene samenkomsten verzekeren moesten (*vs. 26 v.*).

Bovendien heet (*Rom. XVI : 23*) Gajus de huiswaard van Paulus en ὅλης τῆς ἐκκλησίας en worden *Kol. IV : 15* behalve de broeders, die in Laodicea zijn (*vs. 16* : ἐν τῇ Λαοδικέων ἐκκλησίᾳ), Nymfas en de gemeente, welke in zijn huis is, gegroet. De huisgemeenten kunnen dus geen ecclesiolae geweest zijn. Zooals wij pas opmerkten, waren zij bepaalde godsdienstige samenkomsten.

Nu worden reeds *Hand. II : 46* (Καθ' ἡμέραν τε προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν ἐν τῷ ἱερῷ, κλῶντές τε κατ' οἶκον ἄρτον, μετελάμβανον τροφῆς ἐν ἀγαλλιάσει καὶ ἀφελότητι καρδίας) tweeërlei samenkomsten vermeld.

De eerste Christenen bleven hun schreden tempelwaarts richten (*Hand. II : 46; III : 1, 2; V : 12, 20, 42*). Zij namen niet alleen deel aan den Joodschen eeredienst, maar beleden ook, zich bewust van de roeping, die zij jegens Israël te vervullen hadden (*Hand. IV : 29, 30*), tevens Christenen te zijn zoowel door het gemeenschappelijk gebed als door het vrijmoedig getuigen van den Christus (*Hand. III : 11 v.*, *V : 20*). Omdat zij gezien waren bij gansch het volk (*Hand. II : 43, 47; IV : 12; V : 13*) konden zij dit in den beginne zonder schroom doen èn tot stichting van zichzelf èn tot uitbreiding van het Godsrijk onder hun volk.

Intusschen konden de Christenen niet met deze bijeenkomsten volstaan. Het avondmaal toch kon slechts in een besloten kring van geloovigen gevierd worden. Daarom kwamen zij, niet om zielen te winnen voor den Heer, maar ter onderlinge geloofsversterking, nog privatim samen (*Hand. II : 46, V : 42*). Wegens hun groot getal (*Hand. II : 41; IV : 4; VI : 7*) geschiedde dit natuurlijk

niet in één lokaal, maar in verschillende huizen. De *κλάσις τοῦ ἄρτου* ging gepaard met *διδάσκειν, διαλέγεσθαι, ὁμιλεῖν* (*V : 42; XX : 7, 11*).

Waarschijnlijk heeft Jezus zelf aanleiding gegeven tot de godsdienstoefeningen *κατ' οἶκον*, waarmede de oudste Christenen hun *κοινωνία* te kennen gaven. Hij noemde zich „heer des huizes" en de jongeren „zijn huisgenooten" (*Matth. X : 25, cf. Mt. XX : 1; Luk. XIII : 15*); Hij vergeleek het Godsrijk met een maaltijd, ja stelde het voor als een tafelgemeenschap (*Luk. XII : 37; XIII : 29; XXII : 30*). *Μετὰ τὸ δειπνῆσαι* (*Luk. XXII : 20; 1 Kor. XI : 25*) stelde hij in de opperzaal het heilig avondmaal in als het zinnebeeld der liefde.

Ook de Heiden-Christenen hadden openbare en private samenkomsten. Dit blijkt o.a. uit de afscheidsrede van Paulus te Milete, waarin deze tot de oudsten der gemeente van Efeze zegt: „Gij weet . . . . . hoe ik niets van hetgeen nuttig was heb . . . . achtergehouden, dat ik het u niet verkondigde en leerde *δημοσίᾳ καὶ κατ' οἴκους* (*Hand. XX : 20*). Het eerste ziet op des Heidenapostels prediking in de synagoge (*Hand. XIX : 8*) en in de school van Tyrannus (*Hand. XX : 9*), het laatste op 't geen hij in de huizen verkondigde. Ook *1 Kor. XI—XIV* wijst op conventus publicos et domesticos. Klaarblijkelijk worden hier twee *συνελεύσεις* van verschillend karakter beschreven, zoals blijkt uit *1 Kor. XI : 33* en *XIV : 26*: „wanneer gij samenkomt *εἰς τὸ φαγεῖν* (d. i. met het oogmerk om de liefdemaaltijden te houden)" en: „wanneer gij samenkomt (tot onderlinge stichting) moet ieder uwer iets hebben, dat tot opbouwing dienen kan: een psalm, een leering, een openbaring, een tong of een uitlegging."

In beide *συνελεύσεις* nu waren misbruiken geslopen. Hier werden de agapen ontwijd, daar werden de geestelijke gaven misbruikt. Aan de in de eerste eeuw met de eucharistie verbonden *ἀγάπαι*, welke men in bepaalde woningen (die dientengevolge *1 Kor. XI : 22* van de overige woonhuizen onderscheiden worden) placht te vieren, namen natuurlijk uitsluitend Christenen deel (*Vgl. 1 Kor. X : 16 v.*, *XI : 18 v.*). De andere vergaderingen werden in een groote open of overdekte ruimte gehouden, zooals b.v. te Efeze in de *σχολὴ Τυράννου* en waren voor ieder toegankelijk. Niet alleen laat Paulus de geheele gemeente daarbij tegenwoordig zijn (*1 Kor. XIV : 23: ἐὰν οὖν συνέλθῃ ἡ ἐκκλησία ὅλη ἐπὶ τὸ αὐτὸ....*), maar ook ongedoopten en niet-Christenen (*ἰδιῶται καὶ ἄπιστοι, 1 Kor. XIV : 16, 23 en 24*) konden haar bijwonen. Eerstgenoemde samenkomsten waarin uit den aard der zaak ook de apostolische brieven werden voorgelezen, waarop *1 Thess. V : 27; 2 Petr. III : 15* en *Apoc. I : 3* wijzen, zullen gewoonlijk 's avonds [1]), laatstgenoemde vroeg op den dag gehouden zijn. In het bericht van Plinius aan keizer Trajanus althans (*Ep. X, 97*) lezen wij, dat de Christenen te Bithynië gewoon waren „stato die ante lucem convenire, carmenque Christo quasi Deo dicere secum invicem — — quibus peractis morem sibi discedendi fuisse, rursusque coëundi ad capiendum cibum, promiscuum tamen atque innoxium." Al zullen zij, ten wier huize men vergaderde en die deswegen ongetwijfeld tot de aanzienlijkste en ijverigste gemeenteleden behoorden, nu in den regel

---

[1]) *Vgl. Hand. XX : 7 v.*, waar Paulus, met de leerlingen te Troas vergaderd zijnde om brood te breken, aan 't woord is *μέχρι μεσονυκτίου*, ja zijn rede rekt *ἄχρις αὐγῆς*.

bestuurders zijn geweest, niets geeft ons het recht om uit het éénе tot het andere te besluiten, terwijl evenmin bewezen is, dat alle προϊστάμενοι ten hunnent een ἐκκλησία hadden.

Het aangenomen éénhoofdig gezag in de vroegste Christelijke ἐκκλησίαι wordt door onze geschriften trouwens beslist weersproken [1]). De b.v. door Baur in zijn „Pastoralbriefe [2])” voor zijn opvatting geciteerde plaatsen (*Tit. I : 5 en Hand. XIV : 23*) pleiten er juist tegen. In de eerste toch lezen wij: „Daarom heb ik u op Kreta achtergelaten, opdat gij hetgeen nog onafgedaan was zoudt in orde brengen en in iedere stad oudsten aanstellen, zooals ik u gelast heb;” καταστῆσαι κατὰ πόλιν πρεσβυτέρους beteekent niet: presbyters aanstellen, in elke stad één, maar, zooals reeds Salmasius [3]) het verstond, „oppidatim constituere presbyteros.” In de laatste staat: χειροτονήσαντες δὲ αὐτοῖς κατ' ἐκκλησίαν πρεσβυτέρους, hetgeen zeggen wil: en nadat zij (Paulus en Barnabas) hun (de Christenen te Lystre, Ikonium en Antiochië in Pisidië) in iedere gemeente oudsten (en niet in elke gemeente één oudste) verkozen hadden. Maar niet slechts *Tit. I : 5* en *Hand. XIV : 23*, ook *Hand. XI : 30* en *XX : 17*, benevens *Jak. V : 14* zijn met Baur's gevoelen in strijd. *Hand. XI* staat, dat Paulus en Barnabas de bijdragen der Christenen van Antiochië voor de broeders in Judea zonder

---

1) Vgl. Rothe, Anfänge, S. 180 ff.; Dr. H. J. Holtzmann, S. 208 f.; Neander, S. 195 f.

2) Die sogenannten Pastoralbriefe des Apostels Paulus aufs neue kritisch untersucht, Stuttgart und Tübingen, 1835, S. 81 f.

3) Walonis Messalini De Episcopis et Presbyteris contra D. Petavium Loiolitam Dissertatio prima, Lugd. Batav., 1641, p. 92 sq.

nadere aanwijzing aan de oudsten der moedergemeente overbrachten, *Hand. XX*, dat Paulus van Milete uit de presbyters der gemeente van Efeze ontbood, *Jak. V*, dat Jakobus de kranke geloofsgenooten opwekt om τοὺς πρεσβ. τῆς ἐκκλησίας te ontbieden.

Genoemde πρεσβύτεροι nu kunnen geen hoofden van op zichzelf staande, kleine vereenigingen van Christenen zijn geweest. Dan voorzeker zou aan elk hunner afzonderlijk een bepaald deel der Antiocheensche collecte zijn ter hand gesteld, evenredig aan de grootte en de behoefte van ieders kringetje. Bovendien zouden zij dan πρεσβ. τῶν ἐκκλησίων en niet τῆς ἐκκλησίας hebben geheeten, indien men ten minste niet geheel tegen het spraakgebruik der apostolische eeuw in, onder het woord ἐκκλησία een combinatie van eenige gemeenten wil verstaan. Volgens dit spraakgebruik heeft het dezen zin nooit, maar beteekent het altijd het gansche σῶμα τοῦ χριστοῦ (ἡ ἐκκλησία τοῦ θεοῦ), *Gal. I : 13*, *1 Kor. XV : 9*, of één bepaalde gemeente (*1 Kor. XVI : 1, 19; 2 Kor. VIII : 1; Gal. I : 2, 22*). In dit geval kon voorts *vs. 28* niet tot de presbyters gezegd zijn: „Zoo hebt dan acht op u zelven en op de *geheele kudde*, over dewelke u de Heilige Geest tot opzieners gesteld heeft om de gemeente Gods te weiden", en zou Jakobus hebben geschreven: προσκαλεσάσθω τὸν πρ. τῆς ἐκκλ., overmits men niet kan aannemen, dat zijne bedoeling is, dat de kranken de oudsten van al de ἐκκλησίαι van hun woonplaats moesten ontbieden om voor hen te bidden. Zijn brief [1]) was immers gericht aan gemeenten van Palestina of aan die van het aangren-

---

[1]) Zie bl. 45.

zende Syrië en hij kon niet verwachten, dat zijn lezers hier overal talrijk genoeg waren voor meer dan één congregatie.

Tevens [1]) wijzen de naam, de aanstelling en de werkkring der oudsten ons naar de Joodsche synagogen, wier bestuurders, in de moedergemeente, waar zij met handoplegging (סְמִיכָה) werden geordend, זְקֵנִים, in de diaspora ἄρχοντες of πρεσβύτεροι geheeten, samen een college uitmaakten en niet zoozeer hadden zorg te dragen voor het onderricht en de stichting der gemeente als wel voor de regeling harer belangen in 't algemeen.

Intusschen merkte Baur [2]) op, dat de synagoge een ἀρχισυνάγωγος en derhalve een monarchalen bestuursvorm had. Waarschijnlijk is dit niet, aangezien de synagogen naar het model van het uit 71 leden bestaande groote Sanhedrin georganiseerd was en per analogiam meerdere voorstanders moeten gehad hebben.

Men zou zich voor Baur's opmerking kunnen beroepen op *Luk. VIII : 41, 49:* [(*Καὶ ἰδοὺ ἦλθεν ἀνὴρ ᾧ ὄνομα Ἰάειρος, καὶ αὐτὸς ἄρχων τῆς συναγωγῆς ὑπῆρχεν ...... ἔτι αὐτοῦ λαλοῦντος ἔρχεταί τις παρὰ τοῦ ἀρχισυναγώγου λέγων κ.τ.λ.*) (*Mr. V : 22* wordt Jaïrus echter aangeduid als *εἷς τῶν ἀρχισυναγώγων*) en *Luk. XIII : 14*, waar oogenschijnlijk éen als רֹאשׁ הַכְּנֶסֶת aan het hoofd staat. Maar daartegenover staat, dat *Hand. XIII : 15* en *XVIII : 8 en 17* meerdere

---

[1]) Vgl. Rothe, Anfänge, S. 148, 173; Neander, S. 42 f.; W. Moll, Geschiedenis van het Kerkelijke Leven der Christenen gedurende de zes eerste eeuwen, 2e druk, Dl. I, Leiden, 1855, bl. 95 v.

[2]) Ur. d. Ep. S. 85.

ἀρχισυνάγωγοι = πρεσβύτεροι voorkomen. Al bestaat dus de mogelijkheid, dat in kleine plaatsen slechts éen persoon aan het hoofd der Joodsche gemeente stond, het meest waarschijnlijke is, dat, mochten ook alle זְקֵנִים ἀρχισυνάγωγοι genoemd worden, hun voorzitters als primi inter pares bij voorkeur aldus werden betiteld.

Het behoeft niet te verwonderen, dat de moedergemeente aan deze synagogale inrichting reeds spoedig na den dood des Meesters, haar presbyteriale organisatie ontleende. Zij breidde zich toch snel uit (*Hand. II: 47*), zoodat er bij gelegenheid van het convent der apostelen reeds duizenden geloovigen waren (*Hand XXI : 20*). Ook ontvangen wij, als wij voor 't eerst van een Christelijk presbyterium hooren (*Hand. XI : 30*), den indruk, dat het reeds vrij lang heeft bestaan.

De leden dier gemeente onderscheidden zich als Joden-Christenen [1]) van de echte zonen Abrahams door het geloof, dat de gekruiste Nazarener de Messias was. Overigens waren zij geheel kinderen van hun volk. Zij gingen op naar den tempel (*Luk. XXIV : 53; Hand. III : 1; V : 12, 20 en 42*), op de gewone gebedsuren *X : 9*), hielden de besnijdenis in eere (*Hand. XV : 1*) en waren geëerd bij het volk (*Hand. II : 47*).

Ook uit de wettische en ascetische vroomheid van Jakobus, zooals die door Hegesippus geteekend wordt (*Eus.*, *Hist. Eccl. II*, *23*, *4—6)*, alsmede uit de omstandigheid, dat tot de verdrijving der Joden uit Aelia Capi-

---

[1]) Vgl. Maronier, bl. 57; Lechler, Das apostolische und das nach-apostolische Zeitalter mit Rücksicht auf Unterschied und Einheit in Lehre und Leben, 3e Auflage, 1885, S. 41—51.

tolina door Hadrianus de door Eusebius z.g. „bisschoppen van Jeruzalem" (*H. Eccl. IV, 6; V, 12*) allen ἐκ τῆς περιτομῆς waren, blijkt de Joodsche kleur der eerste Christelijke gemeente. Het is daarom zelfs niet onmogelijk, dat de Christenen als Galileërs (*Hand. I : 11; II : 7*) een eigen synagoge vormden. *Hand. VI : 9* toch lezen wij van de synagogen der Libertijnen, der Cyreneërs, der Alexandriërs, en van die uit Cilicië en Azië, waaruit schijnt te blijken, dat de uitheemsche Joden naar de landstreken, uit welke zij afkomstig waren, zich te Jeruzalem tot afzonderlijke synagogen vereenigden. Voorts zou hiervoor nog kunnen pleiten de naam συναγωγή, welke Jacobus (*II : 2*) aan de samenkomsten der gemeente geeft.

In navolging van de Jeruzalemsche zullen de overige Joodsch-Christelijke gemeenten, die met haar gezamenlijk de ἐκκλησία τοῦ θεοῦ uitmaakten, presbyteria hebben ingesteld. De behoefte hieraan moet zeker niet lang na haar ontstaan gevoeld zijn, omdat de apostelen niet persoonlijk ze konden leiden en besturen.

En waarom zouden de Heidensch-Christelijke ze niet hebben overgenomen?

Wel werd het gansche gemeenteleven hier aanvankelijk door de charismata beheerscht en lag het op den weg van elken geloovige om, als een goed beheerder van de veelvuldige genade Gods, de gave, welke hij ontvangen had, aan te wenden ten dienste van het lichaam, waartoe hij behoorde (*1 Kor. XII : 7; 1 Petr. IV : 10*) [1]), maar toch

---

[1]) De eerste brief van Petrus is gericht aan Heidensch-Christelijke lezers, zie *Hfdst. I : 14, 18, 24; II : 9, 10, 25; III : 6*: ἐγενήθητε, cf. Prof. Dr. C. H. Van Rhijn: De eerste brief van Petrus, Theologische Studiën; 1899, bl. 294.

zullen de schaduwzijden van dezen ongeordenden toestand weldra aan den dag gekomen zijn, vooral toen de eerste geestdrift der geloovigen verflauwde en de φανέρωσις τοῦ πνεύματος zich meer tot enkelen bepaalde.

In de brieven aan de Filippiërs en de Kolossers althans wordt op de charismata zelfs niet meer gezinspeeld.

Tot de aanstelling van presbyters nu zal het voorbeeld der moedergemeente ontegenzeggelijk hebben medegewerkt. De Heiden-Christenen dankten aan haar hun geestelijk heil. De gemeente van Antiochië zond Paulus en Barnabas naar Jeruzalem om het oordeel der apostelen en der oudsten over de gerezen kwestie te vernemen. Ook zamelde Paulus in Klein-Azië, Macedonië en Griekenland een collecte in voor de arme Christenen in Judea (*Hand. XI : 29; Rom. XV : 25—28; 1 Kor. XVI : 1—5*).

Voorts kenden de Heiden-Christenen de inrichting der synagogen, welke over de gansche wereld verspreid waren[1]). Warm klopte het hart van Paulus voor zijn volk. Hij wenschte zelf wel van Christus verbannen te zijn, wanneer hij zijn broeders, zijn maagschap naar het vleesch, behouden mocht (*Rom. IX : 3; XI : 14*). En volgens Handelingen placht hij zijn prediking in de synagoge aan te vangen [2]) en een aantal proselieten te maken (*vgl. Hand. XVIII : 7; XVII : 4, 12*).

Voorts [3]) worde niet uit het oog verloren, dat de Heiden-

---

[1]) Zie Prof. dr. H. U. Meyboom, Het Christendom der tweede eeuw, 1897, bl. 205.

[2]) Bv. te Antiochië in Pisidië *(XIII : 14, 43, 46, v.)*, te Ikonium *(XIV : 1 v.)*, Thessalonika *(XVII : 2 v)*, Beraea *(XVII : 12)*, Athene *(XVII : 17)*, Korinthe *(XVIII : 4)*, Efeze *(XIX : 8 v.)*

[3]) Vgl. Rothe, Anfänge, S. 148.

Christenen, den veelhoofdigen synagogalen regeeringsvorm overnemende (natuurlijk is aan een vrije en geen slaafsche navolging te denken), zich organiseerde volgens de wijze, waarop in de steden van het Romeinsche rijk de gemeente-aangelegenheden door een raad, het college der decuriones, werden behartigd.

Ten slotte moeten wij nog opkomen tegen de door Baur [1]) ingestelde identie der *ἐπίσκοποι* en *πρεσβύτεροι*. De eerste brief van Clemens aan de Korinthiërs [2]) en de Pastor van Hermas [3]) versterkten ons toch in het vermoeden, dat deze ambtsbekleeders niet geidentificeerd mogen worden. Wel meende Baur zich voor de oorspronkelijke vereenzelviging van het episcopen- en het presbyterambt zelfs op Irenaeus te kunnen beroepen, maar uit de door hem aangehaalde plaatsen [4]), waar de termen episcopi en presbyteri en de uitdrukkingen „successio episcoporum" en „successio presbyterorum" door elkander gebezigd worden, blijkt niets meer dan dat episcopen ook presbyters waren.

C. De hypothese-Ritschl.

Ritschl onderscheidde een Joodsch-Christelijk, een Heidensch-Christelijk en een meer algemeen Kerkelijk episcopaat. Onze beoordeeling van zijne hypothese kan kort zijn. Wij zouden kunnen volstaan met op te merken, dat

---

1) S. 73—84.

2) Zie bl. 81 v.

3) Zie bl. 102.

4) Adv. Haer. L. III, c. 2, § 2; L. III, c. 3, § 1 en 2; L. IV, c. 26, §§ 2, 3, 5; L. V, c. 20, § 2.

zij hoofdzakelijk berust op de echtheid van de drie in de Syrische recensie ons bewaarde brieven van Ignatius (die aan Polycarpus, de Efeziërs en de Romeinen), terwijl de onderzoekingen van ZAHN [1]), FUNCK [2]), LIGHTFOOT [3]), RÉVILLE [4]) en HARNACK [5]) tot klaarheid gebracht hebben, dat wij niet van *drie*, maar van *zeven* echte brieven van Ignatius moeten spreken. Bovendien zij tegen de hypothese het volgende ingebracht:

1°. Een drieërlei episcopaat ligt niet voor de hand. A priori schijnt Ritschl's opvatting gezocht, gekunsteld.

2°. De verbinding van episcopaat en Joodsch-Christelijk is niet aannemelijk. Ἐπίσκοπος toch is een Grieksch woord, zoodat het rationeel is aan het episcopaat een Heidensch-Christelijke herkomst toe te schrijven.

3°. Het is ongerijmd, dat de ἐπίσκοπος oorspronkelijk wel tucht geoefend, maar zich niet zal ingelaten hebben met de leer. Leer en leven, het handhaven der waarheid en het oefenen van tucht staan in het allernauwste verband. Daarbij komt, dat in de oudste Christelijke gemeente juist groote nadruk gelegd werd op de leer, vgl. *Hand. II : 42:* ἦσαν δὲ προσκαρτεροῦντες τῇ διδαχῇ τῶν ἀποστόλων καὶ τῇ κοινωνίᾳ, τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου καὶ ταῖς προσευχαῖς; *H. XV : 1:* Καί τινες κατελθόντες ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἐδίδασκον τοὺς ἀδελφοὺς ὅτι ἐὰν μὴ περιτμηθῆτε τῷ ἔθει τῷ Μωϋσέως, οὐ δύνασθε σωθῆναι. Ook het

---

[1]) Ignatius von Antiochien, 1873; Ausgabe der Briefe, 1876, cf. Forsch. IV, S. 249 ff.

[2]) Die echtheit der Ignat. Briefe, 1883.

[3]) The apostolic Fathers, II, S. Ignatius, S. Polycarp., 2e ed., Londen 1889.

[4]) Rév. de l'hist. des relig., XXII, 1890.

[5]) Alt-chr. Litt., I, S. 76; Chronologie, I, S. 381 f.

convent te Jeruzalem leert ons welke groote waarde aan de leer werd gehecht. Er blijkt toch duidelijk uit, dat het doel, waarvoor Paulus en Barnabas van Antiochië naar Jeruzalem waren opgegaan, was: te trachten op hun prediking de sanctie te verkrijgen van de apostelen en oudsten der moedergemeente. Verbazend vreemd ware het dus, wanneer het hoofd der gemeente zich met de leer, die bij de oudste Christenen zoo op den voorgrond stond, niet had behoeven in te laten.

4°. Juist op voorstel van Jakobus, in wien Ritschl den ambtvoorganger van Symeon, den bisschop van Jeruzalem ziet, werd den Heiden-Christenen te Antiochië en in Syrië en Ciliciё aangeschreven de Noachietische geboden te onderhouden, *H. XV : 28 en 29: ἔδοξεν γὰρ τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ καὶ ἡμῖν, μηδὲν πλέον ἐπιτίθεσθαι ὑμῖν βάρος πλὴν τούτων τῶν ἐπάναγκες, ἀπέχεσθαι εἰδωλοθύτων καὶ αἵματος καὶ πνικτῶν καὶ πορνείας* . . . . .

D. De hypothese Hatch—Harnack.

Hoewel de hypothese Hatch—Harnack mij betrekkelijk de meest aannemelijke voorkomt, kan zij toch mijn instemming niet geheel wegdragen.

Volgens Hatch is het Joodsch-Christelijk presbyteriaat rechtstreeks van Joodschen oorsprong, want wanneer een Joodsche gemeente tot het Christendom overging, behield zij in den regel dezelfde presbyters, wier werkkring onveranderd bleef.

Naar mij voorkomt zal echter niet dan hoogst zelden een gemeente geheel of bijna geheel tot het Christendom

zijn overgegaan [1]). Gewoonlijk zal die overgang zich tot een betrekkelijk klein aantal leden hebben bepaald. En wanneer deze het verband met de synagoge verbraken om afzonderlijke Christelijke gemeenten te vormen, behoeven zij nog geen eigen raden van oudsten gehad te hebben. En als dit wel het geval was, zullen hun bestuurders van den beginne zeker zorg gedragen hebben voor den eeredienst en het onderwijs. Dat éen hunner als voorzitter fungeerde, is zeer goed mogelijk, maar dat deze de aan de Heidensche wereld ontleenden titel van ἐπίσκοπος droeg, is niet aannemelijk. En wat dit praesidium zelf betreft, Hatch weet het niet anders te verklaren dan door de hypothese, volgens welke het episcopaat een direct apostolische instelling is, feitelijk weer tot de zijne te maken, de hypothese, welke hij eerst heeft afgekeurd.

Om onder de Joden-Christenen het monarchale bisschopsambt te verkrijgen, beroept hij zich op de gemeenteinrichting bij Ignatius, waarvan de oorsprong reeds in den eersten tijd der (Judaïstische) gemeentevorming te vinden zou zijn. Ignatius schildert ons echter een organisatie, die in de Klein-Aziatische gemeenten, waaraan hij schreef, pas ingang gevonden had.

Tevens zij herinnerd hoe Hatch ten onrechte beweert [2]), dat deze organisatie zich in al haar deelen langzaam uit reeds bestaande elementen ontwikkeld heeft. Immers de ons in de Ignatiaansche brieven geschilderde bisschop, de boven de presbyters en de gemeente staande plaatsvervanger

---

[1]) Zie het artikel van A. Hilgenfeld: „Zum Ursprunge des Episkopats," in het Zeitschrift für wissenschaftliche Theologie 29, 1886, S. 1—26.

[2]) Zie Vert. Harnack S. 221 f.

van Christus [1]), en de, naar hij meent, bij de oudste Joden-Christenen reeds bestaande voorstelling van de kerk als het nieuwe rijk van David, met een zoon van David of een verwant des Heeren aan het hoofd, zijn noch aan de Joodsche presbyteriale inrichting, noch aan het Heidensche genootschapswezen ontleend, maar zijn van specifiek Christelijken oorsprong.

Wat het Heidensch-Christelijk presbyteriaat betreft, zal het, zooals S. 58 f. beweerd wordt, geheel onafhankelijk van Joodschen of Joodsch-Christelijken invloed ontstaan zijn. Het was dus louter toeval, dat de Joodsche opvatting van het besturend college de heerschende werd, toen — naar Hatch [2]) zegt — in den loop der tweede eeuw het onderscheid tusschen de Christelijke gemeenten, welke eens Joodsche geweest waren en die uit de Heidenen waren toegebracht langzamerhand verdween. En het was bepaald een wonder, dat de bevoegdheid der Heidensch-Christelijke presbyteriën precies dezelfde zou zijn geweest als die der Joodsche synedria, n.l. tot tucht- en rechtszaken beperkt. Het in deze hypothese verder verdedigde gevoelen, dat de episcopus oorspronkelijk de president van het presbyterium was, is niet nieuw; wel, dat hij aan het beheeren der financiën zijn naam en een hoogere positie dan de presbyters te danken had.

Gaarne [3]) stemmen wij toe, dat de verzorging der noodlijdenden op den weg lag van de gemeente maar zij was toch

---

[1]) Vgl. evenwel over den Ignatiaanschen bisschop als plaatsvervanger van Christus bl.

[2]) Die Gesellschaftsverfassung, S. 62 f.

[3]) Vgl. Dr. Edgar Loening, Die Gemeindeverfassung des Urchristenthums. Eine kirchenrechtliche Untersuchung, Halle 1889, S. 20 ff.

slechts een onderdeel van hare werkzaamheid. Op zichzelf beschouwd was de handhaving der tucht b.v. van geen minder belang. En dat personen, aan wien in de Klein-Aziatische en Syrische steden en genootschappen de geldelijke administratie toevertrouwd was, *ἐπίσκοποι* zouden hebben geheeten, is niet bewezen. Bij voorbaat [1]) moet het gewaagd heeten om op grond van één of op zijn hoogst twee inscripties te concludeeren, dat *ἐπίσκοποι* in de niet-Christelijke genootschappen van Klein-Azië en Syrië bij voortduring belast zijn geweest met het beheer over de geldmiddelen en de goederen.

Men zou dit dan met evenveel, zoo niet met meer recht van de *σύνδικοι* kunnen beweren, welke naam in desbetreffende opschriften eveneens een enkele keer wordt aangetroffen, wanneer van geldzaken sprake is. In een opschrift bij Foucart [2]) worden echter *ταμίαι* (het gewone woord ter aanduiding van de thesauriers, de penningmeesters der genootschappen) en de *σύνδικοι* naast elkaar genoemd, waaruit volgt, dat beider werkkring verschillend was. En al is het volkomen waar, dat volgens een inscriptie van Thera [3]) de uitdrukking *ἐπίσκοποι* gebruikt werd voor beambten, die geldelijke aangelegenheden hadden te behartigen, toch dient te worden herinnerd, dat er volstrekt niet uit blijkt, dat hun dit steeds en uitsluitend was opgedragen.

---

1) Zie Dr. Ernst Kühl, Die Gemeindeordnung in den Pastoralbriefen, Berlin 1885, S 93 f.

2) Foucart, Des associations religieuses chez les Grecs, Paris 1873.

3) Revue archéologique 1866, Vol. 13, p. 246: *ἀ(ποδε)ξαμένος τὰν ἀπαγγελίαν τὸ μ(εν ἀρ)γύριον ἐγδανεῖσαι τὸυς ἐπισκόπους Δίωνα καὶ Μελέϊππον*: „E ris besloten, dat de *ἐπίσκοποι* Dion en Meleippus het aangebodene aannemen en het geld besteden moeten.”

Dit is trouwens ook het geval niet geweest. Foucart [1]) heeft aangetoond, dat de ἐπίσκοποι o.a. moesten onderzoeken of zij, die leden van een vereeniging wilden worden, als zoodanig konden worden aangenomen. Daar nu in het woord „ἐπισκοπεῖν" het begrip „onderzoeken", „beproeven" voor de hand ligt, zou men kunnen meenen, dat dit hun eigenlijke taak was geweest. Maar zij waren waarschijnlijk geen vast aangestelde beambten, aangezien nergens, waar de waardigheidsbekleeders dier gezelschappen genoemd worden, de titel ἐπίσκοπος voorkomt. Over 't geheel [2]) kunnen o. i. de Heidensche genootschappen weinig of geen invloed hebben geoefend op den ontwikkelingsgang der organisatie van de Christelijke gemeenten. Wat toch beoogden de collegia, de ἔρανοι en θίασοι? Reiniging van geloof en leven, aankweeking van godsvrucht en deugd? Geenszins. Veeleer waren juist het gemis aan ontwikkeling en de zinnelijkheid des volks voorwaarden voor hun bestaan, daar de leden aan allerlei bijgeloovige Oostersche gebruiken en tot losbandigheid en liederlijkheid opwekkende ceremoniën moesten deelnemen. Van de belijders van den Christus echter werd een nieuw leven, een heilig bestaan geeischt. Deze eisch bracht mede, dat zij voortdurend onder toezicht moesten zijn en aan de tucht van de organen der gemeente onderworpen, terwijl de Heidensche associatiën daarentegen zich in 't geheel niet met den handel en wandel der ἐρανισταί inlieten, indien zij slechts de door de statuten gevorderde contributiën betaalden en aan haar godsdienstige plechtigheden en gemeenschappelijke maaltijden deelnamen.

---

[1]) Des ass. rel., p. 32.

[2]) Vgl. Loening, Die Gemeindeordnung, S. 1—33.

En al moge het waar zijn, dat enkele (niet alle) dezer vereenigingen eenig doel beoogden, dat ook door de Christelijke gemeenten niet verwaarloosd werd, toch hadden zij andere ambtenaren en een andere organisatie. Dat Grieksche en Romeinsche schrijvers de verschillende organisaties met elkander verwarden en op één lijn stelden, is een gevolg van onbekendheid met of vijandschap tegen het Christendom. Daarmede is natuurlijk niet uitgesloten, dat er uit de genootschappen geen zeden en praktijken in de Christelijke gemeenten kunnen ingedrongen zijn, maar zelfs hiervan werd tot heden het bewijs niet geleverd. De gebruiken, waarbij men aan zulk een herkomst zou kunnen denken, zijn, voor zoover men zulks kon constateeren, ontleend aan den officieelen staatscultus.

De vraag, welke bij het einde der 2e eeuw werd gesteld en inzonderheid door Tertullianus behandeld, hoe de staat de ecclesiae als geoorloofde vereenigingen, factiones licitae, kon erkennen is natuurlijk een andere als die, waarbij wij thans stilstaan. Haar beantwoording is voor ons onderzoek van geen belang.

Niet alleen in de genootschappen die een privaat karakter droegen, zegt Hatch [1], maar ook in stedelijke colleges was de naam *ἐπίσκοπος* in gebruik. Intusschen blijkt [2] uit hetgeen ten bewijze hiervoor aangevoerd wordt, dat altijd sprake is van extra- of van bijzondere werkzaamheden der *ἐπίσκοποι*. Voor de bestendige werkzaamheid der episcopen kan men daaruit niets afleiden.

Ook heetten, zegt Hatch, de *βουλευταί* eener stad of de

---

1) S. 30.

2) Vgl. Kühl, S. 95.

leden eener uit hen verkozen commissie, wanneer hun voor een bepaald doel het beheer over geldmiddelen opgedragen was, *ἐπιμεληταί* of *ἐπίσκοποι*. Echter geen enkele maal wordt in de aangehaalde [1]) inscripties de uitdrukking *ἐπίσκοποι* gevonden, maar steeds het verbum *ἐπισκοπεῖν*. Bovendien worden hier tijdelijke, toevallig voorkomende werkzaamheden der *βουλευταί* bedoeld, zoodat wij dezen niet maar dadelijk den titel *ἐπίσκοποι* mogen toekennen en aan hen nog minder den naam van de opzieners der Christelijke gemeenten ontleenen.

Onjuist is ook de meening, dat de taak der presbyters uitsluitend beperkt was tot de opperste leiding der gemeenten en de uitoefening der tucht, terwijl de episcopen alleen belast waren met het beheer over de goederen en gelden of, naar Harnack wil, met alwat tot de gemeentelijke oeconomie in betrekking stond (armenzorg, cultus, correspondentie). Men raadplege slechts de bronnen.

Volgens *Hand. XI : 29 en 30* worden de door de Christenen te Antiochië voor de broeders in Judea bijeengebrachte liefdegaven verzonden aan de *presbyters* der gemeente te Jeruzalem en volgens *Hand. XV: 2, 6, 22* en *XVI: 4* waren het de Jeruzalemsche *presbyters*, die met de apostelen te beslissen hadden over de bindende kracht der besnijdenis voor de Christenen uit de Heidenen.

In *1 Tim. IV : 14* bekrachtigt het *presbyterium* door Timotheüs de handen op te leggen diens *χάρισμα τῆς διδασκαλίας*; volgens *1 Tim. V: 17* waren vooral de *presbyters* dubbele eer waardig, die arbeidden in het Woord en de leer en

---

1) Zie Hatch, S. 30, Anm. 28.

volgens *Jak. V: 14* moesten de *oudsten* voor de kranken bidden en hen met olie zalven in den naam des Heeren. Bovendien verhaalt de brief van Polycarpus aan de gemeente te Filippi [1]), dat Valens hier den rang van presbyter bekleedde, maar zijn positie uit het oog verloren (*ἀγνοεῖ τὸν δοθέντα αὐτῷ τόπον*) en zich aan heb- en schraapzucht schuldig gemaakt had. Hoe kon hij in zijn qualiteit aan inhaligheid toegeven, wanneer de presbyters geheel buiten het beheer der financiën stonden?

Ad *Phil. VI : 1* [2]) zegt, dat de *presbyters*, medelijdend en barmhartig, hen, die van het goede pad waren afgeweken, daarop moesten terugbrengen, alle zieken bezoeken, voor weduwen, weezen en armen zorgen en over zondaars een zacht oordeel vellen. De oudsten waren dus pastors, beheerders van de gaven tot ondersteuning der hulpbehoevenden, en handhavers der tucht.

Hatch [3]) meent deze plaats te kunnen ontzenuwen door te zeggen, dat de presbyters in praxi nooit met al deze functiën zijn belast geweest. „In der Theorie nur", zegt hij, waren zij des bisschops raadslieden, ook nadat (dus ook vroeger) deze werkelijk autocraat geworden was. Doch in het zesde hoofdstuk van den brief van Polycarpus aan de Filippiërs wordt bepaald gesproken van een zelfstandig ingrijpen, een praktisch handelen der *πρεσβύτεροι*. Zegt

---

1) ad *Phil. XI : 1*, cf. Kühl, S. 101 ff.

2) Polyc. ad. *Phil. VI*, *1* : *Καὶ οἱ πρεσβύτεροι δὲ εὔσπλαγχνοι, εἰς πάντας ἐλεήμονες, ἐπιστρέφοντες τὰ ἀποπεπλανημένα, ἐπισκεπτόμενοι πάντας ἀσθενεῖς, μὴ ἀμελοῦντες χήρας ἢ ὀρφανοῦ ἢ πένητος ..... ἀπεχόμενοι πάσης ὀργῆς, προσωποληψίασ, κρίσεως ἀδίκου, μακρὰν ὄντες πάσης φιλαργυρίας, μὴ ταχέως πιστεύοντες κατά τινος, μὴ ἀπότομοι ἐν κρίσει, εἰδότες, ὅτι πάντες ὀφειλέται ἐσμὲν ἁμαρτίας.*

3) S. 63.

Hatch zelf [1]), dat zoowel ἐπίσκοποι als presbyters tucht moesten oefenen, uit de Handelingen en den brief van Polycarpus blijkt, dat, in sommige gemeenten althans, de laatsten zich evenzeer hadden in te laten met hetgeen volgens de Hatch-Harnacksche hypothese uitsluitend tot den werkkring der eersten behoorde.

Ten einde dit te weerleggen, neemt Harnack in zijn „Analecten" aan [2]), dat het dagelijksch bestuur der „ouden" de episcopen in zijn midden opgenomen en aan deze presbyter-episcopen de leiding der gemeente overgelaten had.

Al waren dus de ambten der πρεσβύτεροι en ἐπίσκοποι oorspronkelijk verschillend, later waren zij één. Maar hoe kan Harnack dan zeggen, dat de „*begriffliche* Scheidung zwischen Episkopen und Presbytern trotzdem fortgedauert hat?" En hoe kan hij voor de meening, dat er aanvankelijk overal een werkelijk of denkbeeldig onderscheid tusschen deze ambten bestaan heeft, zich beroepen op Irenaeus b.v., die schreef, toen het werkelijke verschil reeds tientallen jaren was uitgewischt [3]).

Onjuist is ten slotte het argument, dat voor het ambt der ἐπίσκοποι wel een bijzondere genadegave noodig was, maar voor het presbyteriaat niet.

Nergens toch wordt geleerd dat voor het episcopaat een

---

1) S. 44 en 45.

2) S 234 ff.

3) Ook Dr. G. V. Lechler, Das apostolische und das nachapostolische Zeitalter mit Rücksicht auf Unterschied und Einheit in Leben und Lehre, 3e Auflage, Leipzig 1885, S. 144, Anm. 1, zegt: „Het is raadzaam om bij het onderzoek naar de oudste Christelijke gemeenteorganisatie geschriften, die bijna een eeuw ouder zijn dan de Herder van Hermas niet als bronnen voor de oorspronkelijke inrichting te gebruiken.

charisma noodig was, al mag ook *1 Kor. XII:28* en *Rom. XII:5* de geheele organisatie van het gemeenteleven van de genade Gods worden afgeleid. Opmerking verdient hierbij, dat volgens deze uitspraken het verstand niet kwam met het ambt, maar de bestemming voor dezen of genen dienst afhankelijk werd geacht van de in Gods genade berustende persoonlijke geschiktheid. Zoo beschouwd zijn echter alle gemeentebeambten charismatisch begaafd, en in elk geval is onwaar, dat voor de uitoefening der episcopale functiën wel een genadegave noodig was, maar niet voor die der presbyteriale. Blijkens *1 Tim. IV:14* immers zijn het juist de oudsten, die mede door handoplegging [1]) het charisma mededeelen, waaruit volgt, dat ook zij zelf er mede bedeeld moeten zijn geweest.

---

[1]) Harnack: het charisma mededeelden; Meijer: het beweldadigen met het charisma symbolisch voorstelden.

B E S L U I T.

Met afwijzing van de hypothesen-Rothe, Baur, Ritschl en Hatch-Harnack, meenen wij op grond van ons voorafgaand onderzoek het volgende te kunnen vaststellen:

De moedergemeente en wellicht alle Joodsch-Christelijke gemeenten hebben spoedig na haar ontstaan den presbyterialen bestuursvorm aangenomen. Zij vonden hiertoe aanleiding in den presbyterialen bestuursvorm der synagoge. Echter mogen wij niet aan een slaafsche navolging denken, maar — in overeenstemming met de bijzondere behoeften der Christelijke gemeenten — aan een vrije reproductie. Toen de Didachê werd opgesteld, hadden de Palestijnsche of Syrische Joodsch-Christelijke gemeenten ook ἐπίσκοποι, welke oorspronkelijk als Heidensch-Christelijke waardigheidsbekleeders moeten aangemerkt worden.

De Heidensch-Christelijke gemeenten waren oorspronkelijk autonoom. Desniettemin volgden zij in zake het bestuur veelal het advies van de προϊστάμενοι, van de ποιμένες, van hen, die de gave der κυβέρνησις hadden — van de ijverigste, meest belangstellende en practische gemeenteleden. Deze waren echter geen officieele personen, zooals de presbyters, de episcopen en de diakenen, die in de meeste gemeenten hun plaats innamen.

Behalve de naam is ook, althans in de ἐκκλησίαι, waarin

geen episcopen medefungeerden, de werkkring der presbyters naar alle waarschijnlijkheid aan de synagoge ontleend. Waar episcopen naast hen fungeerden, hadden zij alleen de gemeentebelangen in het algemeen te behartigen en zich aan de zielszorg te wijden.

Noch op den titel, noch op de taak van de episcopen hebben de functionarissen van de steden of van de onder de bescherming van een godheid geplaatste collegia, hetaeriën (Genossenschaften, gilden) der Grieksch-Romeinsche wereld geïnfluenceerd.

Hen met de presbyters te identifieeren is o. i. niet geoorloofd. Evenwel zullen zij, omdat zij ook presbyters worden genoemd, in die gemeenten, waar een presbyterium was, gewoonlijk uit de leden van dit college verkozen zijn of er qualitate qua toe hebben behoord.

Overeenkomstig de algemeene beteekenis van het verbum ἐπισκοπεῖν en zijn derivata, hadden de episcopen toe te zien, dat in de samenkomsten der gemeente alles volgens orde en regel geschiedde, de tucht te handhaven, opzicht te houden over de ontvangst en verdeeling van de gaven der geloovigen en de gelden en goederen der gemeente te beheeren. Echter was de vergaderde gemeente souverein. Zij was het hof van appel en kon de episcopen tot verantwoording roepen.

De woorden διάκονος en διακονία hebben in de brieven van Paulus de ruime beteekenis van dienaar, dienst. *Filipp. I:1* worden de διάκονοι echter reeds nauw met de ἐπίσκοποι verbonden en tot den tijd dat het monarchisch episcopaat tot stand kwam, waren zij de ondergeschikte helpers der ἐπίσκοποι. In den brief van Polycarpus, die niet van episcopen spreekt, worden zij in één adem met de

presbyters genoemd. In het bijzonder moesten zij behulpzaam zijn bij de agapen en de eucharistie, de na den afloop der plechtigheden overgebleven, voor de armen bestemde gaven der gemeenteleden naar de woningen der hulpbehoevenden brengen en hier aan de goede gave het goede woord toevoegen.

Langzamerhand maakte het veelhoofdig episcopaat voor het éénhoofdige plaats. Zoo moesten de episcopen, die evenmin als de presbyters uitsluitend het recht hadden om te onderwijzen, de tucht handhaven en nauwlettend toezien, dat in de samenkomsten geen leeringen verkondigd werden, die met het Paulinisch karakter hunner gemeenten strijdig waren.

Maar welke waren deze? Hierover kon het oordeel zeer verschillend zijn. Daarom moesten de gemeenten één in hun midden tot representant van de authentieke traditie verheffen. Om de Paulinische leer tegen allerlei dwaalleeringen te beschermen geschiedde zulks het eerst in de Klein-Aziatische Heidensch-Christelijke gemeenten; de brieven aan Timotheüs en Titus wijzen er op en die van Ignatius bevestigen zulks. Hetzelfde geschiedde later in nog beslister vorm en in ruimeren omvang, toen de zorg voor ééne en dezelfde overlevering de Christenheid er toe bracht de suprematie te erkennen van de bisschoppen, welke aan het hoofd stonden van de gemeenten van Jeruzalem, Rome, Alexandrië, Antiochië en Konstantinopel. Hoe ten slotte aan dien van Rome de hoogste rang toegekend werd, leert de geschiedenis.

Hierbij kwam nog iets anders. De ἐπίσκοποι waren belast met de administratie der gemeentelijke gelden en goederen en kwamen dientengevolge dikwijls in aanraking met de

Heidenen. Dit was voor één gemakkelijker dan voor velen. Ook het streven om de *ὑγιαίνουσα διδασκαλία* (1 *Tim. I* : 10; *2 Tim. IV* : 3; *Titus I* : 9; *II* : 1) zuiver te bewaren werkte hierbij in. Beter was hiertoe, dat de correspondentie van eene gemeente zooveel mogelijk in ééne hand was dan dat zij door velen gevoerd werd. Wanneer de gemeente gezanten moest afvaardigen, kon éen het best de lastgever zijn. Nadat één episcoop de personificatie zijner gemeente geworden was, werd het presbyterium vanzelf het college, waarmede hij te rade ging.

Inzonderheid tot bevestiging en verhooging van de bisschoppelijke macht zijn de Ignatiaansche brieven opgesteld. Zij leeren dat de doop en de eucharistie alleen door den bisschop of zijn gemachtigde bediend mochten worden, dat in de godsdienstige samenkomsten de *ἐπίσκοπος* de woordvoerder was, en dat zonder diens goedkeuring geen huwelijk gesloten mocht worden, ja dat buiten hem niets in de gemeente geschieden mocht.

Maar hoe hoog bij Ignatius het ambt van *ἐπίσκοπος* stond, toch noemt hij den episcoop nergens den opvolger der apostelen, en was het gezag, hetwelk hij hem toekende, betrekkelijk gering, vergeleken bij dat van lateren tijd. Zijn autoriteit was nog alleen bepaald tot eigen gemeente; hij was slechts de uitvoerder der besluiten, waaraan de presbyters en de diakenen hun adhaesie gegeven hadden.

Zooals uit den brief van Ignatius aan de Romeinen blijkt, had het episcopaat toen nog geen ingang gevonden te Rome — ja 20 jaar later, toen de Pastor van Hermas werd opgesteld, bestond het er nog niet — en, blijkens den brief van Polycarpus aan de Filippiërs, evenmin in de

gemeente te Filippi. Zelfs waren, toen dit laatste schrijven werd opgesteld, werkzaamheden, in deze gemeente eens aan episcopen opgedragen, toevertrouwd aan presbyters — hetgeen een terugkeer tot vroegeren toestand kan geweest zijn of het gevolg van een geheel nieuwe organisatie der gemeente.

Ongeveer 120 n. Chr. bestond de bisschoppelijke waardigheid, zooals die door den *ἐπίσκοπος* van Antiochië geschetst wordt, waarschijnlijk nog maar alleen in Klein-Azië en Syrië. Intusschen had, blijkens den eersten brief van Clemens aan de Korinthiërs en de Didachê, elders reeds iets plaats gehad, ten gevolge waarvan uit dit episcopaat het Katholieke ontstond. Wij bedoelen de overdracht van de priesterlijke ideeën van het Oude Verbond op de gemeenten, alsmede, volgens den brief van Barnabas, de vergeestelijking van het Oude Testament. De beantwoording van de vraag hoe uit het Ignatiaansche episcopaat het Katholieke ontstaan is, ligt buiten de grenzen van dit onderzoek.

STELLINGEN.

STELLINGEN.

I.

De hypothesen van Rothe, Baur, Ritschl en Hatch-Harnack over het ontstaan van het episcopaat zijn onaannemelijk.

II.

Πρεσβύτεροι en *ἐπίσκοποι* waren niet ident.

III.

De *ἐκκλησίαι κατ' οἶκον* waren geen ecclesiolae.

IV.

De Heidensche genootschappen hebben op de organisatie van de Christelijke gemeenten weinig invloed gehad.

V.

1 Petrus V: 12 sluit de vervaardiging van 1 Petrus door Silvanus uit.

VI.

Jakobus V: 6 leze men met BENTLEY: ὁ κύριος ἀντιτάσσεται ὑμῖν.

VII.

De eerste brief aan de Korinthiërs was niet uitsluitend voor de gemeente van Korinthe bestemd.

VIII.

De Christelijke dogmengeschiedenis behoort te eindigen met de vaststelling van het leerbegrip in de onderscheidene kerken.

IX.

Volgens *Gen. II en III* is de straf der zonde niet de vroegtijdige of gewelddadige dood, maar de dood qua talis.

X.

Ten onrechte vertalen Dr. H. OORT c.s. *Gen. V: 29:* Deze zal ons uit den aardbodem, dien Jahwe vervloekt heeft, troost schenken voor onzen arbeid en ons moeitevol werk.

XI.

Aan de persoonlijkheid Gods moet in den godsdienst beslist worden vastgehouden.

XII.

Zedelijkheid en godsdienst kunnen niet afgescheiden van elkander worden gedacht.

XIII.

Het Christelijk geloof sluit de hoop der onsterfelijkheid in.

XIV.

Terecht zegt E. CAIRD, *The evolution of religion*, *II*, *p. 42:* The idea that punishment will follow crime, that happiness will follow goodness, is not to be repudiatet as if it were merely the indication of a slavish spirit that needs to be bribed to virtue, and that will not make any sacrifice, without asking: 'What shall we have then?' It is, in its simplest and most naïve form, the consciousness that 'right is might', that 'morality is the nature of things', that the law of the world corresponds to the highest law of our own being.

XV.

De verwachting van F. Paulsen, *System der Ethik*, *S. 246 f.*, van een eeuwigdurende tegenstelling tusschen goed en kwaad is ongegrond.

XVI.

Als vaste preekmethode is het improviseeren niet aanbevelenswaardig.

BOUND BY
HNM

BV648 .R93
De jongste hypothesen over het ontstaan
Princeton Theological Seminary–Speer Library
1 1012 00219 6535